

54126

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZRETİ PEYGAMBER DÖNEMİNDE BOŞANMA

YUSUF DOĞAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN

1996

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	.....	I-III
KISALTMALAR	.....	IV
ÖNSÖZ	.....	V

GİRİŞ

I- BOŞANMA TERİMİ VE KAPSAMI

A- Kelime Anlamı	.....	1
B- Terim Anlamı	.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂMİYET'TEN ÖNCE BOŞANMA

I- ESKİ MİLLETLERDE BOŞANMA	.....	3
A- Hıristiyanlıkta Boşanma	.....	3
1- Katolik Mezhebinde Boşanma	.....	3
2- Protestan Mezhebinde Boşanma	.....	4
3- Ortodoks Mezhebinde Boşanma	.....	5
B- Yahudilikte Boşanma	.....	5
C- Diğer Din ve Milletlerde Boşanma	.....	6
II- CAHİLİYE DÖNEMİ ARAPLARINDA BOŞANMA	.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

HZ.PEYGAMBER DÖNEMİNDE BOŞANMA

I- KUR'AN VE SÜNNETTE BOŞANMA	.....	11
A- Kur'ân'da Boşanma	.....	11
B- Sünnette Boşanma	.....	12
II- BOŞAMA YETKİSİ VE ÇEŞİTLERİ	.....	13
A- Boşama Yetkisi	.....	13
B- Sünnete Uygun Boşama	.....	14
1- En Güzel Boşama Şekli (Ahsen Boşama)	.....	17
2- Güzel Boşama Şekli (Hasen Boşama)	.....	18
C- Sünnete Aykırı Boşama (Bid'i Talâk) ve Hukûkî Sonuçları	.....	19
1- Sünnet'e Aykırı Boşama (Bid'i Talak) Terimi ve Kapsamı	.....	19
2- Sünnet'e Aykırı Olarak Yapılan Boşamanın Hukuki Neticeleri	.....	20
3- Sünnete Aykırı Boşamayı Geçerli Sayanlar ve Delilleri	.....	21
a- Kitab'dan Deliller	.....	21
b- Sünnet'den Deliller	.....	22
c- İcma' ve Kıyas Delilleri	.....	25

4- Sünnet'e Aykırı Boşamayı Geçerli Saymayanlar ve Delilleri	26
a- Kitab'dan Deliller	27
b- Sünnet'den Deliller	27
c- İcma' ve Kıyas Delilleri	30
III- BOŞAMANIN SAYISI	31
A- Boşama Hakkını Kullanma Şekilleri	31
B- Bir Sözle Üç Boşama	32
1- Bir Üç Boşamayı Geçerli Sayanlar ve Delilleri	32
a- Kitab'dan Deliller	33
b- Sünnet'den Deliller	34
c- İcma' ve Kıyas Delilleri	41
2- Bir Sözle Üç Boşamayı Bir Boşama Kabul Edenler ve Delilleri	43
a- Kitab'dan Deliller	43
b- Sünnet'den Deliller	44
c- Hz.Ömer'in Uygulaması	47
d- İcma' ve Kıyas Delilleri	48
IV- BOŞAMADA KULLANILAN İFADELER	48
A- Sözlü Boşama	48
1- Sarih Sözler	48
2- Kinayeli Sözler.	49
B- Yazılı Boşama	50
C- İşaretlerle Boşama	51
V- KULLANILAN İFADEYE GÖRE BOŞAMA ÇEŞİTLERİ	51
A- Dönülebilir Boşama (Ric'î Talâk)	51
B- Kesin Ayırıcı Boşama (Bâin Talâk)	51
VI- KADINA AİT BOŞAMA YETKİLERİ	52
A- Kocanın Karıya Boşama Yetkisi Vermesi (Tefvîzu't-Talâk).	52
B- Karşılıklı Anlaşma İle Boşanma (Hul' veya Muhâlea)	53
VII- BOŞAMADA ŞAHİTLİK	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOLAYLI BOŞANMA

I- EVLİLİĞİ DOLAYLI YOLDAN SONA ERDİREN DURUMLAR	56
A- İslâm Dinini Terketme Nedeniyle Boşanma (İrtidat)	56
B- Kocanın Karısı İle Cinsi İlişkide Bulunmamaya	
Yemin Etmesi (İlâ)	57
C- Lânetleşme (Liân)	58
D- Yasak Benzetme (Zihâr)	59
E- Fesh....	60
F- Şiddetli Geçimsizlik	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BOŞANMANIN SONUÇLARI

I- EŞLERE İLİŞKİN SONUÇLAR	62
A- İddet ve Çeşitleri	62
1- Ölüm Halinde İddet	62
2- Boşanmada İddet	62
3- İddet Sırasında Kadının Hak ve Ödevleri	63
4- İddetin Hükümü.	64
5- Koca Bakımından İddet	64
B- Boşanmanın Mali Sonuçları	64
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	65
BİBLİYORAFYA	68

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
D.İ.B.Y.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicrî
mad.	: Madde
M.S.	: Milattan Sonra
Neşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallâhü anh
sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallelâhü aleyhi vesellem
s.	: Sayfa
Tah.	: Tahkik
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve Devamı

Ö N S Ö Z

Allah Teâlâ insanı bir erkek ve bir dişiden yaratmış, insan neslinin devamını da bu iki unsurun aile yuvasında beraberliğine bağlamıştır. İslâm'ın aileye bakışında temel prensib, bu kutsal ocağın gerek maddi ve gerekse manevi bünyesiyle bozulmadan ve yıkılmadan devam etmesidir. Zira her yönden sağlam bir toplum, uyumlu ve sağlıklı ailelerden oluşur. Bu nedenledir ki toplumlar hakkında fikir edinmek için o toplumların çekirdeğini oluşturan ailelere göz atmak yeterli olacaktır.

Toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin, evlilik sözleşmesiyle kuruluşu toplumu ne derece ilgilendiriyorsa, evliliğin sona erdirilmesi anlamına gelen boşanma da o kadar ilgilendirir.

Biz bu çalışmamızda, evliliği sona erdiren sebeplerden birisi ve en önemlisi olan Boşanma konusunun İslâm Hukukundaki yerini araştırmaya çalıştık. Araştırmamızda Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ashabının yaşadığı asır eksen alındığı için çalışmamıza: "*Hz. Peygamber Döneminde Boşanma*" adını verdik.

Hz. Peygamber dönemindeki boşanma konusunun daha iyi yorumlanabilmesi açısından birinci bölümde diğer din ve milletlerdeki boşanma ile İslâm'dan önceki cahiliyye döneminde boşanma konusu ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde Hz. Peygamber döneminde boşanma konusu incelenmiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak, ashab döneminden başlayarak günümüze kadar tartışması süregelen haram olan boşanma şekillerinin geçerli olup olmaması konusu ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, evliliği dolaylı yollardan sona erdiren durumlara kısaca değinilmiştir.

Dördüncü bölümde ise, boşanmanın sadece eşlere ilişkin sonuçları incelenmiştir.

Konunun çok geniş olması, yeterli ve arzu edilen kaynakları elde etmedeki sıkıntılardan dolayı ayrıntılara giremedik. Bununla birlikte, mevcut imkanlar en iyi bir şekilde değerlendirilerek, en güzeli ortaya çıkarmaya çalıştık.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen Muhterem Hocam Hamdi Döndüren'e, Muhterem Hocam Yunus Vehbi Yavuz'a ve Hamburg Mevlana Camii Din Görevlisi Osman Tıraşçı dostuma teşekkürü borç bilirim. Araştırmamızın, eksik ve kusurlarıyla beraber, daha güzel çalışmalara zemin oluşturmasını temenni ederim.

Çalışma bizden başarıya ulaştırma Allah'dandır.

Yusuf DOĞAN

Hamburg-1996

HAZRETİ PEYGAMBER DÖNEMİNDE BOŞANMA

GİRİŞ

I- BOŞANMA TERİMİ VE KAPSAMI

A- Sözlük Anlamı:

İslâm Hukukunda "Talâk" kelimesiyle ifade edilen boşama, arapçadaki طَلَّق ya da طَلَّق üçlü (sülâsi) fiilin masdarıdır. "Selâm", "teslîm" anlamında; "serâh", "tesrîh" anlamında isim olarak kullanıldığı gibi "talâk" da, "tatlîk" anlamında isim olarak kullanılmıştır. O halde talâk kelimesi, hem mastar, hem de tatlîk anlamında isim olarak kullanılmaktadır.¹

"Talâk" kelimesi sözlükte;bağı çözmek, serbest bırakmak, ayrılmak, terketmek anlamlarına gelir. Talâk lafzı طَلَّق الناقة = "Devenin bağına çözdü" örneğinde olduğu gibi maddi bir bağı çözmek anlamında kullanılmakla birlikte, طَلَّقَت الْمَرْأَةَ veya طَلَّقَت الْمَرْأَةَ = "Kadın kocasından boşandı" örneğinde olduğu gibi manevi bir bağ olan nikah bağına çözmek anlamında da kullanılır.²

B- Terim Anlamı:

İslâm hukukunda boşanma konusu kelime anlamına uygun olarak "Kitâbü't-Talâk" başlığı ile düzenlenmekle beraber daha geniş anlam içeren "Mufârakât " başlığı altında da düzenlenmiştir. İki kişinin birbirinden ayrılması anlamına gelen mufârakât İslâm hukuk dilinde, evlilik bağına çözümlenmesiyle eşlerin birbirlerinden ayrılmaları demektir.³

Cahiliye dönemi araplarının kullandığı, daha sonra İslam'ın da kabul ettiği karı-kocanın birbirlerinden ayrılmaları anlamına gelen talak kelimesi, genel bir deyim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, Hulu' denilen karı-kocanın karşılıklı anlaşmayla boşanmaları, fesih denilen eşlerden birinin, özellikle kadının talebi üzerine hakim tarafından evlenmenin bozulmasına karar verilmesi de talak deyimi ile ifade edilmiştir.⁴

1- İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, Beyrut, III, 325 ; el-Cezîrî, el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, Beyrut 1969, IV, 278

2- Ömer Nasuhi Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu, İstanbul t.y., II, 174 ; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., III, 325 ; Abdurrahman es-Sâbûnî, Medâ Hurriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk, 2.Baskı, 1968, I, 73 ; el-Cezîrî, a.g.e., 278

3- Halil Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, Neşr. Selçuk Ün.v., 2.Baskı, Konya, 1988, s. 33

4- Cin, a.g.e., 33, 34

Konunun oldukça geniş kapsamlı oluşu; boşamada kullanılan lafızlar ve buna bağlı olarak boşamanın dönülebilir (ric'î) ya da kesin ayırıcı (bâin) olması gibi konulara İslam hukukçularının farklı yaklaşımı, farklı tanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Biz bu farklı tanımlara birer cümleyle işaret ettikten sonra, Boşanma'nın genel bir tanımını yapacağız.

Hanefilere göre Boşama; Belli sözlerle evlilik bağına, hemen ya da gelecekte çözmektir.⁵

Malikilere göre; kocanın karısından yararlanma helalliğini ortadan kaldıran hükmî bir sıfattır.

Hanbelilere göre; evlilik bağına tamamen ya da kısmen kaldırmaktır.

Şafiilere göre; Evlilik bağına, "talâk" ve benzeri lafızla çözmektir.

İmamiyye'ye göre; evlilik bağına, "tâlik = طالق " ve buna benzer sığa ile gidermektir.

Zeydiyye'ye göre; evliliği ortadan kaldıran özel sözlerdir.⁶

Mezheplerin bu tanımlarını verdikten sonra Abdurrahman es-Sâbûnî, Boşanma'nın genel tanımını şöyle yapar: Boşanma; evlilik hayatının hemen veya gelecekte son bulmasını ifade eden ve boşamaya ehil bir kimse tarafından mahallinde, şahitler önünde ifade ettiği anlam kastedilerek söylenen belli sözlerdir.⁷

5- Bilmen, a.g.e., II,175 ; Mehmed Zihni, Ni'met-i İslâm, Neşr. Sönmez Yayınları, s. 770

6- Tanımlar için bk. es-Sâbûnî,a.g.e.,I,74

7- es-Sâbûnî,a.g.e., I, 74

BİRİNCİ BÖLÜM İSLAMİYETTEN ÖNCE BOŞANMA

I- ESKİ MİLLETLERDE BOŞANMA :

İslâm'da boşanma konusunun kadın açısından doğurduğu neticelerin daha iyi anlaşılabilmesi için İslâm'dan önceki din ve milletlerde ve İslam öncesi cahiliyye döneminde boşanmanın şekli ile hukukî neticelerinin incelenmesine ve irdelenmesine ihtiyaç vardır. Bu incelemede bağlularının oranı nisbetinde önce Hıristiyanlık, Yahudilik, sonra da diğer din ve milletlerde uygulananın şekilleri araştırılacaktır.

A-Hıristiyanlıkta Boşanma:

Hıristiyanlık; Yahudilik ve İslâmiyette olduğu gibi boşamayı kocanın münferid iradesine bırakmaz. Hıristiyanlıkta boşanmak yasaktır. Kilise temsilcileri arasındaki hakim olan görüş zina halinde bile olsa boşanmanın haram olduğu şeklindedir. Koca, suç işleyen karısına pişman olup günahına tevbe ettiğinde dönmesi gerekir. Kişi karısını sırf kendi iradesi ve tercihi ile ayırıp boşayamaz. Ancak Hıristiyanlıkta karı-kocadan birisinin talebi üzerine hakimin hükmü ile boşanma gerçekleşebilir. Boşanmanın cevazı etrafındaki ihtilaflar kiliseleri üç mezhebe ayırmıştır.

1-Katolik Mezhebinde Boşanma:

Katolıklere göre, hangi sebepten olursa olsun boşanmak caiz değildir. Bunların delilleri şunlardır:

a) Karısını boşayıp başka bir kadınla evlenen zina etmiş, bir erkekten boşanan kadınla evlenen de zina etmiştir.

b) Bir yahudi fırkası olan Ferisi'ler Hz.İsa'yı denemek için ona: "Kişiye karısını boşamak caiz midir ?" diye sordular. O şöyle cevap verdi: "Size Musa ne tavsiye etti ?" Dediler ki "Musa boşanmaya izin verdi, biz de boşadık." Bunun üzerine Hz.İsa cevap vererek şöyle dedi: "Kalplerinizin katılığından dolayı size bu vasiyet yazıldı. Fakat yaratıkların ilki erkek ve kadındır. Onları Allah yarattı. Bundan dolayı kişi annesini, babasını terkeder, karısıyla birleşir ve iki beden bir tek beden olur. Allah'ın birleştirdiğini kul ayıramaz."

c)Evlilik, kilisenin mukaddes sırlarından birisidir. Onun çözülmesi caiz değildir. Evlilikten sonra hangi sebeple olursa olsun ayrılmak caiz olmaz. Polis Rasül, erkeklere şöyle seslenir:"Ey erkekler ! İsa'nın kiliseyi sevdiği ve onu kutsamak için kendini teslim ettiği gibi siz de karılarınızı seviniz." Bundan dolayı Hıristiyanlar kocanın karısıyla olan irtibatını, İsa'nın kilise ile olan irtibatı gibi görürler ve ayrılığı kabul etmezler.Bunu ilâhî tabiat kanunlarına da isnad ederek Tekvin'deki şu kıssayı delil getirirler: Allah, Adem'den sonra, onun tek başına olmasını iyi bulmadığı için Havva'yı yarattı. Allah Havva'yı yarattıktan sonra Adem'in diline şu sözü koydu: Bu ayet benim kemiğimden bir kemik, benim etimden bir ettir. Bundan dolayı erkek anne-babasını terkeder, karısıyla birleşir ve bir tek ceset olurlar.⁸

2- Protestan Mezhebinde Boşanma:

Protestanlar boşanmayı iki halde caiz görürler: Zina halinde, din değiştirme halinde. Karı-kocadan biri zina etse veya din değiştirirse diğeri hakimden boşanma talebinde bulunabilir.

a)Zina sebebiyle boşanma:

Bu boşanma sebebindeki delilleri Matta incilindedir: Hz.İsa insanlara verdiği öğütte şöyle dedi: "Kim zinadan başka bir sebeple karısını boşarsa, karısını zaniye yapmış olur.Kim de boşanmış bir kadınla evlenirse zina yapmış olur." Ferisi'ler Hz.İsa (a.s)ı deneyerek: "Kişiye herhangi bir sebeple karısını boşamak caiz midir?" diye sormuşlar, o da şöyle cevap vermiş: "Başlangıçta Yaratan'ın onları erkek ve dişi yarattığını ve ikisinin bir beden olacağını okumadınız mı? Onlar artık iki değil, fakat bir bedendir. İmdi Allah'ın birleştirdiğini insan ayırmasın." Ferisi'ler bu sefer: "Öyleyse Musa niçin kadını boşamayı emretti?" deyince Hz.İsa, "Kalplerinizin katılığından ötürü Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi. Fakat başlangıçta öyle olmamıştır. Ben size derim ki: Kim zinadan başka bir sebeple karısını boşarsa onu zaniye yapmış olur. Kim de boşanmış bir kadınla evlenirse zina yapmış olur."

Matta incilindeki bu nasslar, zina halinde boşamanın cevazı konusunda açıktır. Ancak bu konuda Matta incili yalnız kalmıştır. Çünkü diğer incillerde bu görüşlere yer verilmemiştir.⁹

Protestan alimlerinin çoğu koca, karyı uzun zaman terkederse eşler arasında ayrılmanın caiz olabileceğini şuna istinaden ileri sürerler: "Fakat evli olanlara ben değil, ancak Rab emrediyor: "Karı kocasından ayrılmasın –fakat eğer ayrılırsa da kocasız kalmasın, yahut kocasıyla barışsın– ve koca karısını bırakmasın."¹⁰

8- es-Sâbûnî, a.g.e., 37-39

9- es-Sâbûnî, a.g.e., 39 vd.

10- Bekir Topaloğlu, İslamda Kadın, İstanbul 1992, s.128

b) Din değiştirme sebebiyle boşanma:

Bu çeşit boşama şu esasa dayanır: Hıristiyanlık dinini değiştiren hükmen ölü kabul edilir. Hakikaten ölenin nikahı fesholduğu gibi, hükmi ölümü de hakiki ölüme kıyas ederek şöyle derler: Karı-kocadan kim dinini değiştirirse, Hıristiyanlık dininde kalan, boşanmayı isteme hakkına sahip olur.¹¹

3- Ortodoks Mezhebinde Boşanma:

Ortodokslar boşanma konusunda Protestanların kabul ettikleri sebepleri kabul etmişler, ancak İncillerde zikredilmeyen başka sebepler de ilave etmişlerdir. Bu sebepler çoğalarak tehlikeli bir sınıra ulaşmış, evlilik bağının bekası imkansız hale gelerek karı-kocadan herbiri zararlara uğratılmıştır.

Ortodokslukta aslolan Matta incilinde de geçtiği gibi, evlilik bağının, zinanın dışında çözümlenmesi caiz olmayan kutsal bir bağ olduğudur. Ortodoks kilisesinde uzun bir zaman kanun bu minval üzere yürüdü. Ancak bu mezhebin alimleri, diğer mezheplerden ayrılarak; kötü yolda olmak, ayıplı olmak, delilik, hastalıklar gibi durumlarda boşanmayı mübah saydılar. Kitapların çoğu bu değişimin meydana gelmesinde sebep olarak Roma hukukunun Ortodoks kilisesi üzerindeki nüfuzunu gösterirler.¹²

B- YAHUDİLİK'TE BOŞANMA

Yahudiler Rabbanî'ler ve Karâî'ler olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu iki grup arasındaki ihtilaf Talmut'a inanıp inanmama noktasındadır. Rabbanî'ler Tivrata ve Talmut'a inanırlar. Karâî'ler ise Talmut'un semavi bir kitap olduğuna inanmazlar, onu bir fıkıh kitabı olarak görürler. Bu iki fırka M.S. sekinci asırda ayrılmışlardır.

Bu iki grup arasında evlilik caiz değil haramdır. Bunun sebebi: Karâî'lere göre; kadın belli sebeplerden dolayı boşanmayı ister, koca da bundan kaçınırsa hakimin aralarını ayırması caizdir. Rabbaniler'e göre ise bu caiz değildir. Bu konuda Rabbanî'ler şöyle derler: Karâî'lerin nesli haramdır. Bazen hakimin kocasının rızası olmadan boşadığı kadın başka biriyle evlenir ve bir zürriyet meydana getirir. Halbuki bu kadın kendisini boşamayan ilk kocasının nikahında olmaya devam eder.¹³

Rabbaniler'e göre; hoş bir şey olmasa da erkeğin kendi iradesi ile boşanma teşebbüsü caizdir. İbn Şem'un'un Ahvâl-i Şahsiyye kitaplarında konuyla ilgili 224.mad.:

11- es-Sâbûnî, a.g.e., I, 40

12- es-Sâbûnî, a.g.e., I, 41

13- es-Sâbûnî, a.g.e., I, 31

"Boşama erkeğin elindedir" der. 225.maddede:"Kadının boşamayı kabul etmesi şart değildir" hükmü yer almaktadır. 328. mad. ise: "Erkeğin sebepsiz yere ilk karısını boşaması yakışmaz" şeklindedir. 327. maddede boşama sebeplerinden bir kısmı şöyle ifade edilir: "Boşama işini bir sene yahut daha az bir süre oyalamak caizdir. Kocanın karyı çirkin görmesi veya hastalık halinde karı-kocanın arası ayrılır."

Maddeler arasında çelişkiler görülmekle beraber, gerçekte maksat irşaddir. Yani, kişinin karısını sebepsiz yere boşaması dinen caiz olmamakla beraber, hükmen – boşamaya sevkeden sebepler dikkate alınmadan – geçerlidir.

Karâî'lere göre ise boşama işi ihtilaflıdır. Hakimin takdir edeceği kanuni bir mazeret olmaksızın erkeğin karısını boşaması caiz değildir. Kadın da erkek gibi boşama talebinde bulunabilir. Karâî'lere göre; boşanma karı ya da kocanın talebi üzerine, kanunda zikredilen belirli sebeplerden dolayı hakimin boşama kararıyla tamam olur. Ancak, karı-koca boşanma konusunda anlaşılırsa, boşanma sebepleri açıklanmaksızın hakimin önünde boşanma gerçekleşir. Kadın, kendisinde bulunan mücerred bir kusurdan dolayı boşanamaz. Karai'ler, boşanmaya sebep olacak kusurları "tahammül edilemicek kusurlar" olarak nitelendirmişler ve bunları üç maddede ele almışlardır:

- a) Nefiste olup da dine zarar veren kusurlar.
- b) Bedende veya huyda bulunan kusurlar.
- c) Çarşılarda ve yollarda giyim-kuşamına dikkat atmeme, şeref ve haysiyeti zedeleyici bir iş yapmak vb. davranışlar.

Netice olarak: Yahudilikte; ister Rabbani'lerin benimsediği gibi kocanın münferit iradesiyle olsun, isterse Karai'lerin benimsediği gibi hakimin takdir edeceği kanuni bir sebepten dolayı olsun boşanma, hakimin önünde kocanın karısına talak bağıni teslim etmesiyle meydana gelir.¹⁴

C- Diğer Din ve Milletlerde Boşanma

Eski Yunan'da kadın, alınıp satılan bir mal durumundaydı. Evlilik; babanın kızını satması, nişanlının da satın alması şeklinde alım-satım akdiyle tamam oluyordu. Kadına ödenecek bedel, kadının soyuna ve güzelliğine göre tesbit ediliyordu. Kadının maruz kaldığı bu haksızlık ve zulüm, boşanmada da kendisini gösteriyordu. Kadın üzerinde, kocanın sınırsız hakimiyet ve sultanı vardı. Koca; karısını ister boşar, isterse sağlığında dilediği adamla evlendirebilir, ölümünden sonra vasiyyet yoluyla başka bir adama da bırakabilirdi.¹⁵

Kadın haklarına saygı göstermekle bilinen eski Mısır hukukunda boşama erkeğin yetkisi dahilinde idi. Yalnız boşayacağı kadına bir miktar para vermesi

14- es-Sâbûni, a.g.e., I, 32 vd.

15- es-Sâbûni, a.g.e., I, 27

gerekirdi. Ayrıca boşama anında elinde bulunan ve sonra sahip olacağı malı o evlilikten meydana gelen çocuklara miras bırakacağını da taahhüt ederdi.

Hamurabi kanunlarına göre boşama erkeğin hakkıdır. Yalnız kadın, boşayan kocadan nakdi ve başka şekillerde bir nevi tazminat alır. Bu, boşanan kadının çocuğu olup olmamasıyla değişir. Eğer kadın, kendi hatası yüzünden ayrılmaya sebep olmuşsa koca hiçbir şey vermek zorunda olmaksızın onu terkeder veya boşamıyarak evinde hizmetçi gibi kullanır ve başka bir kadınla evlenebilir.

Çin hukukuna göre boşanma, karşılıklı anlaşma ve iki tarafın rızası ile olabilir. Ancak koca, resbit edilmiş yedi halde karısını re'sen boşayabilir. Zina halinde boşanmak mecburidir. Koca, karısı zina ettiğinde onu satıp parasını alabilir.¹⁶

Roma hukukunda, yöneticilerin ve kanunların değişmesiyle zaman içinde boşanma hukuku da değişikliğe uğramıştır. İlkçağ Roma'sında boşama hakkı erkeğe aitti. Erkek dilediği zaman karısını boşayabilirdi. Kadın böyle bir hakka sahip değildi, ancak kadının velisinin aralarını ayırma yetkisi vardı.¹⁷

Roma aile hukukunda aile birliğinin bozulması başlıca iki şekilde olurdu:

a) Karı veya kocanın elinde olmayan sebeplerle evliliğin bozulması. Bu, kadının veya kocanın ölümü, esir düşmek veya vatandaşlık hakkını kaybetmek gibi boşama ehliyetinin düşmesi veya azalması suretiyle olurdu.

b) Karı veya kocadan birinin isteği üzerine evlenmeye son vermek. Bu ayrılma, modern hukukta olduğu gibi, bir mahkeme kararına bağlı değildi. Evvelce evlenmeyi doğuran hukuki işleme dayanır ve "mukabil muamele" anlamına gelen "contrarius actus" adını alırdı.¹⁸

Eski Roma hukukunda, "Manus'lu" ve "Manus'suz" olmak üzere iki evlenme şekli vardı:

Manus'lu evlenme şeklinde erkeğin hakimiyeti esastır. Kızın satın alınması veya erkekle bir sene müşterek yaşaması suretiyle evlenme gerçekleşmişse ayrılma, kadının bir aile kızı gibi diğer bir şahsa satılmasıyla olurdu. Bu, boşanmadan ziyade kadının, kocası tarafından reddedilmesidir. Şayet evlenme dini bir törenle yapılmışsa, ayrılma da rahibler tarafından yapılırdı. Ayrılmak için dini teamül ve hukuk tarafından kabul edilen esaslı bir sebep olmadıkça, rahib, evlenmenin bozulmasına engel oluyordu.

Manus'suz evlenmede ise, erkeğin hakimiyeti sözkonusu değildir. Bu çeşit evlenmelerde, herhangi bir sebeple veya sebepsiz olarak karı-kocanın her ikisinin arzusu, ya da yalnız birinin isteği ile evlenme bozulabilirdi.

Roma'da Manus'suz evlenmenin tercih edilmesiyle boşanma olayları sınırsız bir şekilde yayılıyordu. Sebepsiz boşanmalara engel olacak kanuni hükümler olmadığından, sonraları getirilen bazı mali yükümlülüklerin de büyük bir tesiri olmamıştır.¹⁹

16- Topaloğlu, a.g.e., 125

17- es-Sâbüni, a.g.e., I, 29

18- Topaloğlu, a.g.e., 126

19- Topaloğlu, a.g.e., 126 vd.

II- CAHİLİYYE DÖNEMİ ARABLARINDA BOŞANMA

İslâm'dan önce, cahiliyye dönemi arabları arasında kadının durumu çok kötü idi. Kadın, adeta erkeğin şehvetini tatmin vasıtası sayılırdı. Çok evlilikte bir sınır yoktu; durumu müsait olanlar istediği kadar kadınla evlenebilirdi. Bu dönemde kadının miras hakkı da yoktu. Kadınların temel hak ve hürriyetlerinden bahsetmek imkansızdı. Boşanma konusunda da hiçbir düzenleyici prensip yoktu.²⁰ Kız çocukları aile içinde hor ve hakir görülür, hatta bazı kişiler utandıklarından dolayı kendi öz kızlarını diri diri toprağa gömerlerdi. Cahiliyye Arablarının çoğunluğunun, kadına güvenilemeyeceği kanaatini taşıdığı ve "onlarla müşavere ediniz, fakat onlara muhalefet ediniz" sözlerinin ifade ettiği doğrultuda düşündükleri rivayet edilmektedir.²¹

Cahiliyye Arabları arasında boşanma konusu ile ilgili en çarpıcı örnek Hz.Aişe(r.a.)nın rivayet ettiği, Bakara Suresi 229.ayetin iniş sebebi olarak da kabul edilen şu hadiste anlatılmaktadır: Hz.Aişe (r.a.) anlatıyor: "Erkek karısını boşamak isteyince hemen boşuyordu. Erkek, yüz ve hatta daha fazla boşamış olsa, iddeti içinde iken döndüğü taktirde kadın yine de onun hanımı olmaya devam ediyordu. Bu durum şu hadiseye kadar devam etti: Bir adam karısına: Vallahi seni ne tam boşayacağım, ne de himayeme alacağım, ebedi şekilde böyle tutacağım! dedi. Kadın: Bu nasıl olur? deyince: Seni boşayacağım, iddetin bitmek üzere iken geri döneceğim (bu şekilde tekrar edeceğim) cevabını verdi. Bunun üzerine kadın Aişe (r.a.) ya gidip durumu haber verdi. Hz.Aişe Rasulullah (s.a.v.) gelinceye kadar cevap vermedi. Hz.Peygamber gelince durumu ona anlattı. Hz.Peygamber de sustu. Derken şu ayet indi: "*Boşama iki defadır. (Ondan sonrasi) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salıp bırakmaktır.*" Hz.Aişe der ki: "Bunun üzerine halk (bu ayetin inişinden itibaren) boşama işini yeniden gözden geçirdi, bir kısmı boşadı, bir kısmı boşamadı."²²

Cahiliyye Arablarında boşama çeşitli şekillerde yapılıyordu. Yukarda geçen Hadis'den, Cahiliyye'de sınırsız bir boşama uygulamasının yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Koca, sebep ne olursa olsun, karısını istediği an boşuyor ve ona bir deve vererek ailesine gönderiyordu. Boşama sebebini açıklaması konusunda hiç kimse kocayı zorlayamazdı. Bu kurlsız ve kontrolsüz boşama nedeniyle Cahiliyye Arabları arasında, kırkbeş yaşında iken, elli kadın boşayan erkeklerden bahsedilmektedir.²³

20- Topaloğlu, a.g.e., 18 vd.

21- Rıza Savaş, Hz.Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul 1992, s.24

22- Tirmizi, Talâk, 16(1192)

23- Ahmed Vasfi Zekeriyya, Aşâiru's-Şâm, Dımeşk 1983, s.214

Kadının çocuk doğurmaması, geçimsizlik sebepleri arasında zikredilir. Kocanın karısını dövmesi de ayrılık sebebi kabul edilmiştir. Ebu Uzayhi, kızını Velid b. Mugire'ye nikahlayıp mihrini aldıktan sonra Velid'in kadınları dövdüğünü öğrenince, kızını ona vermez.²⁴

Cahiliyye Arabları, bilinen boşama şekli dışında, "hul" (karşılıklı anlaşma) yoluyla da boşanıyorlardı. İmam Şafii şöyle diyor: "Memleketimdeki Kur'an ehlinde şöyle işittim: Cahiliyye ehli üç şekilde boşuyorlardı; Zihar, İlâ ve Talâk. Allah Talak'ı olduğu gibi bıraktı, İlâ ve Zihar'ı Kur'an'da geçtiği şekliyle açıkladı."²⁵

Cahiliyye Arablarında İlâ (kocanın karısı ile ilişkide bulunmamaya yemin etmesi) hemen yürürlüğe giren bir ayırıcı boşama (bâin talak) idi ve bu şekilde yemin eden kimseye, karısı ebediyen haram olurdu. İbn Abbas'dan gelen diğer bir rivayette İlâ müddeti Cahiliyye döneminde bir veya iki sene idi.²⁶ Kadınlar, bu uzun müddet içinde muallakta kalır, ne evlilik nimetinden istifade eder, ne de hürriyetine kavuşarak başka birisiyle evlenebilirdi. İslam bunun önüne geçerek, hem yeminlerin kıymet ve ehemmiyetini, hem de kadınların haklarını korumak için İlâ'yı dört ay gibi, her yönüyle işin neticesini düşünmeye yetecek bir süre ile sınırlamıştır.²⁷

İslam öncesi cahiliyye döneminde uygulanan boşama şekillerinden birisi de Zihar (yasak benzetme) idi. Kocanın, karısını veya karısının bir organını, aralarında mutlak evlenme yasağı bulunan kan, sıhrî veya süt hısımlarından bir kadın veya onların vücudundan bir organa benzetmesi anlamına gelen Zihar, Cahiliyye'de bir boşama sayılıyordu. Bir adam hanımından hoşlanmadığı ve onun başkasıyla evlenmesini de istemediği zaman ona Zihar yapardı. Böylece kadın kocasından ayrılır, başka birisiyle de evlenemezdi. İslam bu haksızlığı ortadan kaldırarak, kocaya keffaret müeyyidesi uygulamış ve haramlığı keffaretle ortadan kaldırmıştır.²⁸

Eşlerin ayrılmasında her zaman erkeğin söz sahibi olmadığı, Medine'li Selma bint Amr gibi bazı kadınların boşama hakkını kendi ellerinde bulundurdıkları anlaşılmaktadır.²⁹ Bazı kabilelerde, evlenme ve evleneceği kişiyi seçme, kadının haklarından olduğu gibi, dilediği zaman kocasını boşama da kadının haklarındandı. Bazı kabilelerde ise; kadın, kocasını boşamak istediği zaman çadırın kapısını ters çevirirdi. Çadırın kapısı, doğuya bakıyorsa batıya, güneye bakıyorsa kuzeye çeviriyordu. Rivayete göre Maviye bint-i Afraz, kocası Hatem et-Tâî'yi, cömertlik edip bütün serveti dağıtarak oğullarına hiçbir mal bırakmadığı için boşamıştı. Ancak, kadınların kocalarını bu şekilde boşamalarının, bedevilere has bir adet olduğu ifade edilmiştir. Bedevilerin dışındaki kadınlar ise kocalarından ayrılma isteklerini başka şekillerde ifade ediyorlardı. Örneğin; kadın bir erkekle evlendiğinde, onun yanında geceleyip,

24- Savaş, a.g.e., 38

25- Mahmud Şükri el-Âlûsî, Bulûgu'l-Ereb fi Ma'rifet-i Ahvâl'i'l-Arab, II,49 vd.

26- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, I.Baskı, Beyrut 1408/1988, III,68

27- el-Cezîrî, a.g.e., IV,463 ; Bilmen, a.g.e.,310 ; es-Sâbûnî,a.g.e.,I,50 vd.

28- Ebû Bekr Muhammed b.Ebî Sehl es-Serahsî,el-Mebsût, Beyrut 1398/1978,VI,223 vd. ; Bilmen,a.g.e., II,323

29- Savaş, a.g.e., 39

sabahleyin özenle yemek hazırlarsa ondan memnun olduğunu, aksi durumda da memnun olmadığını ifade etmiş olurdu.³⁰

Kaynaklar, İslam'da olduğu şekliyle ayrı ayrı üç defa boşamanın, Cahiliyye Arabları arasında da uygulandığını haber vermektedir. Buna göre erkek karısını önce bir defa boşuyor, boşama üçe tamamlandığında da evlilik bağları tamamen kopuyordu. Bu çeşit boşamanın onlara, İsmail (a.s.) ın bir sünneti olarak intikal ettiği rivayet edilmektedir.³¹

30- es-Sâbûnî, a.g.e., I,50 vd.

31- el-Âlûsî, a.g.e., II,49

İKİNCİ BÖLÜM

HZ.PEYGAMBER DÖNEMİNDE BOŞANMA

I- KUR'ÂN VE SÜNNET'TE BOŞANMA

A-Kur'ân'da Boşanma

Kur'ân-ı Kerim'e göre, başta Allah'a ve diğer iman esaslarına inanma olmak üzere; Allah'ın dünya ve ahiretle ilgili emir ve yasaklarına muhatab olup, onların gerektirdiği ceza veya mükafata ermekte, cennete veya cehenneme girmekte kadınla erkek arasında bir fark yoktur. Yaşantısını iman ve güzel amel ile düzene koyan her erkek ve kadın, dünyada da ahirette de mutlu olacaktır.³² Bir kadın iman etmemişse, kocası peygamber de olsa bir değer ifade etmez.³³ Buna karşılık, imanlı bir kadının, ilahlık iddiasında bulunacak kadar azan ve sapan Firavun'un karısı olması da, ona değerinden bir şey kaybettirmez.³⁴ Zira, Yaratan katında üstünlük; renk, ırk, cinsiyet, makam ve mevki farkıyla değil, Allah'a saygı (takva) ölçüsüyle gerçekleşebilir.³⁵

Gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse Hadis-i Şeriflerde, temel taşları erkek ve kadından oluşan aile yuvası ile ilgili hüküm ve prensiplere bakıldığında, İslâm'da ailenin ne kadar önemli olduğu, Allah katında meselenin ne denli önem ifade ettiği anlaşılacaktır. Seyyid Kutub, İslam'ın aileye verdiği önemi şöyle ifade eder: "Aile yuvasına bu derece önem verilmesi, ilahi takdirin hayatı temelden aile yuvası üzerine kurmayı planlayan akışına uymaktadır. Çünkü ilahî irade, beşer denilen varlığın, yeryüzüne inen ilk insan Hz.Adem ve eşi Havva'dan ibaret bir aile yuvası halinde oluşumunu uygun bulmuş ve insanların bu iki canlıdan çoğalıp gelişmelerini murad etmiştir. Halbuki yüce Allah, dileyseydi tüm insanları bir anda da yaratabilirdi. İnsan hayatında, aile yuvasının son derece büyük önemi olması sebebiyle, bize gizli kalan birçok hikmetlerle beraber, insanın fitrat ve kabiliyetlerinin aile yuvasında gelişmesini, kişiliğinin orada olgunlaşıp faziletlere ermesini dilemiştir. Bu nedendir ki Kur'an, bir aile nizamı planlamış, erkek ve kadına (karı-kocaya) da bu planın uygulanışında büyük sorumluluklar yüklemiştir."³⁶

Kur'ân, ailede kararlılık ve sürekliliği öngörmektedir ki bu da, karı-koca arasındaki maddi manevi, ruhi bedeni kaynaşmaya, karşılıklı sevgi, merhamet ve

32- en-Nahl, 16/97

33- et-Tahrîm, 66/10

34- et-Tahrîm, 66/11

35- el-Hucurât, 49/13

36- Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l-Kur'ân, Çev.M.Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul t.y., XV, 17 vd.

şefkate bağlıdır.³⁷ Eşler, birbirlerinin hak ve hukukunu gözetmeli³⁸, aile fertleriyle beraber, Allah'a karşı sorumluluklarının idrakinde olmalıdırlar.³⁹

Kur'an, aile düzeninin devamında ortaya çıkabilecek birtakım anlaşmazlıklara da işaret etmekte ve boşanmayı değil, evliliğin devamını tavsiye etmektedir. Kur'ân, erkeklere hoşlarına gitmese de kadınlarla iyi geçinmelerini emretmektedir. Zira olur ki bir şey hoşumuza gitmediği halde sabredip tahammül göstermemiz sebebiyle Allah onda bizim için birçok hayır takdir etmiş bulunur.⁴⁰ Kadınlara da, kocalarının geçimsizliğinden yahut kendilerinden yüz çevirmelerinden endişe etmeleri durumunda aralarında anlaşma yapmalarında bir sakınca olmayacağını, hatta anlaşmanın daha hayırlı olacağını, nefislerde kıskançlık ve bencillik duygusunun daima var olduğunu, dolayısıyla fedakarlık göstererek iyi geçinmeyi ve Allah'dan korkmayı tavsiye etmektedir.⁴¹ Bütün bu emir ve tavsiyelere rağmen farklı huy ve mizaca sahip karı koca arasında başgösteren geçimsizlik kendi aralarında çözümlenemezse Kur'ân, konunun iki tarafın ailesinden birer hakeme havalesini emretmektedir.⁴² Hakemler de bütün gayret ve iyi niyetlere rağmen geçimsizliğin önüne geçemezlerse Kur'an son çare olarak boşanmaya izin vermektedir. Bütün bu yolların denenmesinden sonra Kur'an boşanma konusunda şöyle buyurmaktadır: "*Eğer (eşler) birbirinden ayrılırsa Allah bol nimetinden herbirini zenginleştirir (diğerine muhtaç olmaktan kurtarır). Allah'ın lütfu geniş, hikmeti büyüktür.*"⁴³

Kur'an, boşamanın şekli, niteliği, sayısı ve bunlarla ilgili konularda da hükümler içermektedir.

Kur'an-ı Kerimde boşama, "*talak*" , "*sirah*" ve "*firak*" sözcükleri ve türevleri ile ifade edilmiştir. "*Talak*" kelimesi ve türevleri on yerde⁴⁴, "*Sirah*" kelimesi ve türevleri yedi yerde,⁴⁵ "*Firak*" kelimesi de türevleri ile iki yerde geçmektedir.⁴⁶

B-Sünnette Boşanma

Hayata anlam kazandıran, huzur ve sükun bahşeden, ailenin rızıkına Allah'ın lütfuyla bereket katan,⁴⁷ insan neslinin bekasına, ahlaki faziletlerin insanlar arasında yayılmasına vesile olan nikahın sona erdirilmesi, Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi hadis-i şeriflerde de hoş görülmemiştir. Erkekleri boşamaktan, kadınları da boşanma tale-

37- er-Rûm, 30/21

38- el-Bakara, 2/228

39- et-Tahrîm, 66/6

40- en-Nisâ, 4/19

41- en-Nisâ, 4/128

42- en-Nisâ, 4/35

43- en-Nisâ, 4/130

44- bk. el-Bakara, 2/229,230,231,232,236,237; el-Ahzâb, 33/49 ; et-Talâk, 65/1 ; et-Tahrîm, 66/5

45- bk. el-Bakara, 2/229,231 ; en-Nahl, 16/6 ; Ahzâb, 33/28,49

46- bk. en-Nisâ, 4/130 ; et-Talâk, 65/2

47- en-Nûr, 24/32

binde bulunmaktan sakındıran bir çok hadis-i şerif vardır. Zira bir cemiyette boşanma nisbeti bir bakıma toplum huzurunun göstergesi durumundadır. Aileler ne kadar sağlam ve aile fertleri ne kadar dayanışma içinde olursa, cemiyet de o kadar sağlam ve güçlü demektir.⁴⁸

Hız.Peygamber (s.a.v.) boşamayı mübah olarak vasıflandırmış, ancak: "Allah'ın helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır" buyurmuştur.⁴⁹ Diğer bir hadiste ise herhangi bir gerekçe olmaksızın boşanma talebinde bulunan kadınlar hakkında şöyle buyurmaktadır: "Hangi kadın çok ciddi bir gerekçe yokken kocasına boşanma talebinde bulunursa, bilsin ki cennetin kokusu kendisine haramdır."⁵⁰

Hadis külliyatında boşanma konusu, "Kitabu't-Talâk" başlığı altında ele alınmıştır. Hadislerde, Ashabın boşama yoluna başvurduğu, Hız.Peygamberin de Hız.Hafsa'yı boşadığı ifade edilmektedir. Ancak, Tahrim suresi 6. ayeti delil getirilerek, Hız.Peygamber'in Hız.Hafsa'yı boşadığı görüşü kabul edilmemiştir.⁵¹

II. BOŞAMA YETKİSİ VE ÇEŞİTLERİ

A- Boşama Yetkisi

İslâm'da boşama yetkisi prensip olarak kocaya verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'deki "kadınları boşadığınız zaman"⁵², "boşanmış kadınlar"⁵³, "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahlayıp da henüz zifafa girmeden onları boşarsanız..."⁵⁴ gibi ifadelerden esas itibariyle boşama yetkisinin erkeğe ait olduğunu anlıyoruz. Hadis-i Şeriflerde geçen olay ve ifadelerde de boşayan tarafın erkek olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, İbn Ömer hadisi diye bilinen hayızlının boşanması konusundaki hadiste Hız.Peygamber İbn Ömer'e, giyabında: "Kadın temizlendiğinde boşamak isterse temastan önce boşasın."⁵⁵ emrini vermiştir. Bu emirden boşayan tarafın erkek olduğu anlaşılmaktadır.

Koca tek taraflı iradesiyle herhangi bir sebep göstermeksizin ve kadının rızasını almaksızın, hakimin hükmü de gerekmeden bu yetkisini kullanarak, evliliğe son verebilir. İslam hukukundaki bu tek taraflı yetki konusu, tartışılarak tenkid edilmiştir. Bu tenkitlere verilen cevaplara kısaca değinmek yerinde olur;

a- Erkek yaratılış itibariyle, kadından daha temkinli, olaylar karşısında daha soğukkanlıdır. Ailede mali sorumluluğa sahip olan erkek hem boşamakta hem de

48- İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Neşr. Akçağ Yayınları, Ankara 1991, XI,399

49- Canan, a.g.e., XI,452

50- Canan, a.g.e., XI,454

51- Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, el-Gâyetü'l-Kusvâ fi Dirâyeti'l-Fetvâ, Suûdî-Dımmam t.y., II,785 ; Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Sad.: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Muhsin Demirci Nedim Yılmaz, Neşr. Azim Yayıncılık, İstanbul t.y., VIII,160

52- bk.el-Bakara, 2/231,232 ; et-Talâk, 65/1

53- bk.el-Bakara, 2/228,241

54- bk.el-Ahzâb, 33/49

55- Canan, a.g.e., XI,429

sonraki evlilikte birçok masraflara girecektir. Bunlar da onu biraz daha temkinli hareket etmeye sevkeder. Kadın ise, ruhi ve bedeni yapısı itibariyle erkeğe nisbetle daha zayıftır. Olaylar karşısındaki tepkileri daha hissidir. Hele hamilelik ve aybaşı rahatsızlıklarında daha hassasdırlar. Dolayısıyla boşama yetkisinin kadının elinde olması, yetkinin kötüye kullanılmasına neden olabilir.

b- Toplumun çekirdeğini oluşturan ailede Allah idare ve hakimiyeti erkeğe vemiştir.⁵⁶ Aile içindeki tüm mali sorumluluğu da yine erkeğe yüklemiştir. Evlenirken mehir ödeme ve diğer masraflar erkeğe aittir. Aile fertlerinin yiyecek, giyecek gibi nafakasını temin etmek, mesken ihtiyacını gidermek erkeğin görevlerindedir. Boşanma durumunda, kadın hamile ise doğum yapıncaya kadar nafakasını kocası verir. Çocuğu emzirecekse kendisine ücret öder. Bu kadar ağır yükün altına giren kişinin "nimet, külfet mukabilidir" kuralınca, boşama yetkisine sahip olması doğal karşılanmalıdır.

c- Boşama yetkisinin mahkemeye devri de birçok sakıncalar doğurur. Zira yerine göre mahkeme eşlerin özel hayatlarını araştırıp, karı-koca arasında sır olarak kalması gereken hususları açığa çıkarmak durumunda kalabilir. Bundan da en çok kadın zarar görür, şahsiyeti rencide olur ve belki bir daha aile yuvası kuramayacak derecede geleceği tehlikeye girer.

d- Karşılıklı rıza ile evliliği sona erdirmeye de tutarlı bir yol değildir. Zira bazen eşler, gerekli olduğu halde boşanmaya razı olmazlar da bir kavga neticesi sinirlenerek razı olurlar. Sonra da pişman oluverirler.⁵⁷

B - Sünnete Uygun Boşama

Kur'ânın ve sünnetin uygun gördüğü boşama şeklidir. Bütün müctehidlere göre sünnete uygun boşamanın şekli; "*hayızdan sonra temizlik döneminde, birleşmeden önce ve bir defa boşamaktır.*"⁵⁸ Bunun Kur'an-ı Kerimden dayanağı: "*Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz zaman, iddetleri içinde boşayın ve iddeti de sayın.*"⁵⁹ ayetidir. İbn Mes'ud, bu ayeti; "*temizlik müddetlerinde temas etmeksizin*" şeklinde anlamıştır. Sahabe ve tabiinden birçokları da aynı görüştedir.⁶⁰

Sünnete uygun boşamanın, Sünnetten dayanağı ise, rivayet yollarının çokluğu ile meşhur olan İbn Ömer hadisidir. Tahâvî bu hadisi, hepsi de sahih olmak üzere sekiz yolla rivayet etmiştir.⁶¹ Bu hadise göre İbn Ömer karısını hayızlı iken boşamış, Hz. Ömer de oğlunun bu hareketinin hükmünü Hz. Peygamber'e sorduğunda

56- en-Nisâ, 4/34

57- Topaloğlu, a.g.e., 139-146 ; Kâmil Miras, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tercid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, D.İ.B. Yayınları, Ankara t.y., XI,329

58- Hayreddin Karamân, Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul 1991, III,304

59- et-Talâk, 65/1

60- Canan, a.g.e., XI,400

61- Miras, a.g.e., XI,341

H.z.Peygamber şöyle cevap vermiştir: "Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayız görüp temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak isterse, cinsi ilişkiden önce boşasın. İşte bu, aziz ve celil olan Allah'ın (boşama konusunda) emir buyurduğu iddettir."⁶² Hadiste geçen "Allah'ın emir buyurduğu iddet" ifadesi, yukarıda geçen Talâk suresi 1. ayetine işaret etmektedir.

Boşamanın Sünnete uygun olup olmaması konusunda iki durum gözönünde bulundurulur: Birincisi zaman, ikincisi de sayı.⁶³ Mezhebler arasında ayrıntılarda bazı farklar bulunmakla birlikte, boşamanın Sünnete uygun olmasında üç şart aranır:

a- *Boşama, dinen ve örfe kabul edilebilir bir ihtiyaçtan dolayı olmalıdır.*

Boşamanın asıl itibariyle helal mi haram mı olduğu tartışma konusu olmuştur. Aralarında Hanefi alimlerden İbn Hümâm (ö. 861/1457) ve İbn Âbidin'in (ö. 1253/1836) de bulunduğu Cumhur'a göre, boşamada aslolan haram ve yasak olmasıdır. Çünkü; boşamada ülfet ve muhabbeti kesme, kutsal aile düzenini yıkma ve fesada maruz kalma vardır. Evla olan, bu hakkın hanımın kötü ahlaklı olması gibi bir ihtiyaç durumunda kullanılmasıdır. Çünkü Allah (c.c.): "Eğer eşleriniz size itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın"⁶⁴ buyurmakta, Hadisler de, zaruret olmadıkça boşamaya izin vermemektedir.

Hanefi mezhebinde ise boşamada aslolan, helal olmasıdır. Çünkü, boşama ile ilgili ayetler mutlak olarak gelmiş, H.z.Peygamber H.z.Hafsa'yı boşamaya teşebbüs etmiş, sahabe de boşama işini yapmıştır. Şayet boşama haram olsaydı böyle bir girişimde bulunmazlardı.⁶⁵

Hanefilerin bu delillerine şu itirazlar yapılmıştır: Mutlak olduğu iddia edilen boşama ayetleri mutlak değil, boşamanın nitelik ve niceliğini açıklamaktadır. H.z. Peygamber ve sahabenin boşamaları ise, ihtiyaç duyulmadan, sebatsız yere yapılan boşamalar değildir. Çünkü hiç ihtiyaç yokken, sebatsız yere boşama, hem evlilik nimetine nankörlük, hem de kadına ve aile fertlerine eziyet etmek demektir. Oysa, H.z.Peygamber ve sahabeden böyle bir davranış beklemek asla mümkün değildir.

Bu şarta uyulmadan, ortada hiçbir sebep ve zaruret yokken yapılan boşama ittifakla geçerlidir, ancak boşayan günahkar olur.⁶⁶

62- Buhârî, Talak, 2,3,44,45 ;Müslim, Talak, 1,(1471);Muvatta', Talak 53,(2,576);Timizî, Talak 1, (1175); Nesâî, Talak 1,3,4 (6,137-141)

63- İbnü'l-Hüman, a.g.e., III,327; Muhammed Ebû Zehrâ, el-Ahvâlü's-Şahsiyye, Kahire 1957,286; Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü, Çev.Ahmet Efe, Neşr.Risale Yayınları, İstanbul 1994, IX,337

64- en-Nisâ, 4/34

65- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX,316

66- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX,316

b- Boşama, kadının hayız ve nifas görmediği bir zamanda (temiz halinde) ve cinsi ilişkide bulunmadan olmalıdır.

Çünkü; kadının hayız ve nifas halindeki rahatsızlığından dolayı, kocanın şehvi arzusu en az düzeydedir. Şer'i yönden de, kadına bu durumda yaklaşma yasağı vardır.⁶⁷ Bu nedenlerden ötürü, kocanın hayız ve nifas halindeki karısını boşaması ani bir kararın neticesi olmuş olabilir ve kadın temizlendiğinde pişmanlık duyabilir. Diğer taraftan, bu durumdaki boşama iddetin uzamasını gerektireceğinden, kadının zarara uğratılması da söz konusudur. Ancak, zifaktan önce, cinsi ilişkide bulunmadan yapılan boşama, hayız halinde de olsa Sünnete uygun kabul edilmiştir. Zira, henüz zifaf gerçekleşmediğinden, kocanın arzu ve ragbeti fazladır. Bu arzuya rağmen boşama isteği, ciddi bir anlaşmazlığın varlığına işarettir. Dolayısıyla, böyle bir boşamadan dolayı iddet gerekmeyeceğinden, kadının zarara uğratılması da sözkonusu olmaz.⁶⁸

Hayız ve nifastan sonra, yani kadın temizlenince, cinsi ilişkiden sonra yapılan boşama da sünnete uygun kabul edilmemiştir. Çünkü, cinsi ilişki, kocanın karısına karşı sevgisinin var olduğuna delalet eder. Boşama ise, sevmeme ve istememeye işarettir. Cinsi ilişkiden sonra hissedilen ilgisizliğin, kocanın şehvi arzusunun azalmasından dolayı meydana gelen geçici bir gevşeklik ve isteksizlik olma ihtimali daha kuvvetlidir. Bu durumdaki boşama ile, kocanın karısını sevmediğine hükmedilemeyeceği gibi, boşamanın bir ihtiyaçtan dolayı yapıldığı da söylenemez. İlerde iki tarafın da zarar görüp pişmanlık duyabileceği böyle bir boşamaya bu nedenlerle izin verilmemiştir.

Bu şartın doğurduğu hukuki sonuç:

Bu şart dikkate alınmadan, hayız halinde ya da; temiz iken ama cinsi ilişkide bulunduktan sonra yapılan boşama, içlerinde dört mezheb imamının da bulunduğu çoğunluğa göre geçerlidir. Boşama hakkı kullanılmış olur ve kadın boşanmış sayılır.⁶⁹ Buna karşılık, İmam Bakır, Ca'feru's-Sadık, Şia, Hariciler, Hişâm b. el-Hakem, İbn Hazm, İbn Teymiyye(ö. 728/1328), İbn Kayyim(ö. 751/1350), Muhammed b. İbrahim el-Vezir, eş-Şevkânî(ö. 1255/1839), Mute-zile'den İbrahim b. İsmail b. Aliyye gibi müctehitler ise böyle bir boşamayı Kur'ân ve Sünnet'e aykırı olduğu için geçerli saymamışlardır.⁷⁰ Bu iki zıt gurubun delilleri ilerde "Sünnet'e Aykırı Boşama" başlığı altında daha geniş bir şekilde incelenecektir.

67- el-Bakara, 2/222

68- es-Serahsî, a.g.e., VI,7 vd. ; Bilmen, a.g.e., II,211

69- İbnü'l-Hümâm, a.g.e., III,330 ; ez-Zuhayli, a.g.e., IX,318

70- Muhammed b.Ali b.Muhammed eş-Şevkânî, Neylü'l-Evtâr min Ehâdis-i Seyyidi'l-Ahyâr, Dâru'l-Hadîs, Kahire

c- Boşama, birden fazla olmamak üzere ayrı ayrı bir dönülebilir boşama (Ric'î Talak) ile olmalıdır.

İslam hukukçuları, sünnete uygun boşamanın, iddet içinde ve temizlik döneminde bir dönülebilir (ric'i) boşama ile olduğu konusunda görüş birliği içersindedirler. Yalnız Hanefi mezhebi, üç temizlik döneminde birer defa olmak üzere iddet içindeki üç boşamayı da sünnete uygun kabul etmiştir. Hatta Hanefi müctehitlerden İmam Züfer, aralarında dönüş (ric'at) olmak kaydıyla bir temizlik dönemindeki iki boşamayı da sünnete uygun kabul eder.⁷¹

Bu şartın delili "Boşama iki defadır"⁷² ayetidir. Çünkü ayetin açık anlamı bunu ifade eder. Koca, üç boşamayı bir defada veya ayrı lafızlarla bir temizlik döneminde yaparsa bu boşama Hanefi, Maliki, İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'a göre Sünnet'e uygun olmadığı için haramdır. ⁷³ Bu şartın ihlali ve hukuki sonuçları ile ilgili karşıt görüşler ve delilleri de ilerde "Sünnet'e Aykırı Boşama " başlığı altında ele alınacaktır.

Hanefilere göre, Sünnete uygun boşama hem zaman, hem de sayı itibariyle iki çeşittir:

1- En Güzel Boşama (Talâk-ı Ahsen):

Kocanın karısını temiz iken, ilişkide bulunmadan bir defa boşayıp, iddeti bitinceye kadar bir daha boşamamasıdır. İddet içinde ikinci bir boşama gerçekleşmediğinden, bu çeşit boşama ittifakla en güzel boşama kabul edilmiştir.⁷⁴ Boşamanın hikmet ve gayesine uygun olan da budur. İbn Ebi Şeybe'nin, İbrahim en-Nehaî'den rivayetinde ashabın, boşama konusunda bu metodu tercih ettiği ifade edilerek şöyle denilmektedir: "Rasulullah'ın Ashabı, iddet bitimine kadar birden fazla boşamayı hoş görmezlerdi. Onlara göre bu şekildeki boşama, her temizlikte bir defa boşamak suretiyle iddet içinde üç defa boşamaktan daha faziletli idi. Çünkü bu, pişmanlık duymaktan en uzak boşama şeklidir."⁷⁵

Hadisin bitiminde de ifade edildiği gibi, ilişkide bulunulmayan temizlik döneminde gerçekleşen boşama, ayrılmaya olan isteği ifade eder. İddet süresince,

t.y., VI,226; ez-Zuhaylî, a.g.e., IX,318; Karaman, a.g.e., III,305 vd.

71- Abdullah b.Mahmud b.Mevdûd el-Mevsilî, el-Ihtiyâr li Ta'îlî'l-Muhtâr, Neşr.Pamuk Yayınları, İst. t.y. ,470

72- el-Bakara, 2/229

73- ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 320

74- Abdurrahman el-Cezîrî, el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, Beyrut 1969, IV, 298

75- Alâüddîn Ebû Bekr b.Mesûd el-Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî' fi Tertîbi's-Şerâî', 2.Baskı, Beyrut 1406/1986, III,88; İbnü'l-Hümâm, a.g.e.,III,327; es-Serahsî, a.g.e., VI,3

karısına olan ilgi ve rağbete rağmen, boşamadan dönüş olmuyorsa artık bu, boşamaya olan şiddetli ihtiyacın bir sonucudur. Çünkü erkek için iddet içinde dönüş imkanı vardır. Karısının rızası olsun ya da olmasın, iddet içinde tekrar ona dönmesi, nikahı yenilemeden evliliğini devam ettirmesi mümkündür. Zira karısını dönülebilir boşama (ric'i talak) ile boşamıştır ve iddet bitmedikçe, yeni bir nikaha da karısının rızasına da ihtiyaç yoktur. Diğer taraftan, bir dönülebilir boşama (ric'i talak) da hedeflenen amaç gerçekleşmiş olmaktadır ki o da; karı-koca arasında var olan anlaşmazlığa dikkat çekerek, geçimsizliğin giderilmesi konusunda hem erkek, hem de kadına düşünme ve sağlıklı sonuç için durum değerlendirmesi yapma fırsatı vermektir. Zira, dönülebilir boşama ile kadın, kocasından derhal ve tamamen ayrılmış değildir. Kadın, iddet bitimine kadar aile yuvasında oturur ve açık bir terbiyesizlik ve geçimsizlikte bulunmadıkça, bu, kadının hem hakkı, hem de vazifesidir. Aynı zamanda erkek de karısını evinde barındırmakla yükümlüdür. Dolayısıyla, boşanan kadın, nikah bağı tamamen ortadan kalkmadığından daha az zarar görmüş olur. Ayrıca kocası ile yeniden evlenme imkanının bulunması onun için de bir nimettir.⁷⁶

2- Güzel Boşama (Talâk-ı Hasen) :

Bu, kocanın karısını her temizlik süresinde bir dönülebilir boşama (bir ric'i talâk) olacak şekilde üç defa boşamasıdır. Bu şekildeki boşama, sünnete uygun olmayan (bid'i) boşamaya nisbetle güzel kabul edilmiştir. Çünkü burada kocanın karısını hayızlı iken ya da cinsi ilişkiden sonra boşaması, yahut bir defada üç boşama hakkını kullanması gibi sakıncalar bulunmamaktadır. Buna rağmen, bu çeşit boşamanın "sünnete uygun boşama" dan sayılmasına İmam Malik (ö. 179/795): "Ben sünnete uygun bir tek boşama biliyorum o da; iddet bitimine kadar bir defa boşamaktır"⁷⁷ diyerek karşı çıkmıştır. Kâsânî (ö. 587/1191) ise İbn Ömer Hadisini delil getirerek, Hanefilerin "Güzel Boşama" görüşünü şöyle savunur: "İbn Ömer, karısını hayızlı iken boşadığında Hz. Peygamber ona şöyle buyurdu: "Sünnete göre davranmada hata ettin. Rabb'in sana böyle emretmedi. Sünnet olan, temizlik dönemini gözetmen ve her temizlik döneminde bir defa boşamandır. İşte bu, kadınları boşama konusunda Allah'ın koyduğu ölçüdür." Hz. Peygamber hadiste, iddet ayetine işaret ederek, "iddet"i üç temizlik döneminde üç boşamayla açıklamış ve böyle emretmiştir. Emrin en aşağı derecesi "mendub" olmasıdır ve mendub "güzel" demektir. Hz. Peygamber bu emri, "sünnet olan" kaydıyla vermiştir ki, sünnet olan elbette "güzel" dir. İbrahim en-Nehâf'nin rivayetinde ashabın, iddet içinde bir defa boşamayı daha güzel "ahsen" gördüğü ifade edilmektedir. O daha güzel "ahsen" olunca tabiatıyla bu da güzel "hasen" olur."⁷⁸

76- İbnü'l-Hümâm, a.g.e., III,327 vd.

77- es-Serahsî, a.g.e., VI,4; el-Kâsânî, a.g.e., III,89

78- el-Kâsânî, a.g.e., III,89

C- Sünnet'e Aykırı Boşama (Bid'i Talâk) ve Hukuki Sonuçları:

1- Sünnet'e Aykırı Boşama (Bid'i Talâk) Terimi ve Kapsamı:

İslam literatüründe bid'at, sünnetin karşıtı olarak kullanılmıştır. Boşama konusunda da kelime ve terim anlamına uygun olarak Kur'ân ve Sünnete uygun olmayan boşamaya "Bid'î Talâk " denmiştir. Bu aykırılık ister sayı, isterse zaman yönünden olsun, sünnete uygun olmayan boşama kabul edilir.⁷⁹

Buna göre; hayız veya nifas halinde veya cinsi ilişkide bulunulan temizlik döneminde yahut bir temizlik döneminde her ne şekilde olursa olsun birden fazla yapılan boşamalar sünnete uygun olmayan boşama kabul edilmiştir.⁸⁰ Sahabe devrinde olmayan ve daha sonra ortaya çıkan "şu işi yaparsam karım boş olsun" gibi yemin kastedilerek yapılan boşama konusunu da sünnete uygun olmayan boşama kategorisinde ele alanlar vardır.⁸¹

Sünnete uygun boşamada geçen Kur'an ve sünnet delilleri, Sünnete uygun olmayan boşamanın da delili kabul edilebilir. Hayızlı iken karısını boşayan İbn Ömer'e hadisin farklı rivayetlerinden birinde Hz.Peygamber, "*Ey İbn Ömer ! Sünnette hata ettin.*" ⁸² buyurarak yaptığı boşamanın sünnete uygun olmadığı uyarısında bulunmuştur.

Dört mezhep imamına göre hayızlı ve nifaslı iken boşama haramdır. Bu konuda görüş birliği içerisindedirler. Ancak, Malikiler, cinsi ilişkide bulunduğu temizlik dönemindeki boşamayı haram değil, mekruh kabul ederler.⁸³

Kadın, yaşının küçük (sagîre) veya büyük (âyise) olmasından dolayı hayız görmüyorsa, kocası onu sünnet üzere boşamak isterse bir defa boşar, bir ay geçince bir defa daha boşar, bir ay sonra bir defa daha boşar. Böylece üç ayda üç boşama tamamlanmış olur. Çünkü böyle kadınlar hakkında "ay", hayız yerini alır. Boşama ayın başında ise, aylar hilale göre; ayın ortasında ise, günlerle hesap edilir.⁸⁴

Koca, hamile olan karısını dilediği zaman boşayabilir. Cinsi ilişkiden sonra da boşamasında sakınca yoktur. Cinsi ilişkiden sonra boşamanın sakıncası, kadının iddetinin karışması ve hamileliği açığa çıktığında pişman olma korkusundandır. Oysa hamileliği belli olan kadının boşanmasında böyle bir endişe yoktur.Çünkü koca, hamile olan karısına daha düşkündür. Dolayısıyla hamile olduğu belli olmasına rağmen boşama isteği huyların uyuşmadığına delalet etmektedir.

79- el-Cezîrî, a.g.e., IV,297; Mehmed Zihni, Ni'met-i İslâm,774

80- Bilmen, a.g.e., II,176

81- Karaman, a.g.e., III,309; Ebu'l-Abbâs Takıyyuddin Ahmed b. Teymiyye, Mecmûu Fetâvâ, Matbaatü'l-Hukûme, 1.Baskı, Tah. Abdurrahman b. Kasım, s.36

82- eş-Şevkânî, a.g.e., VI,228

83- el-Cezîrî, a.g.e., IV,312

84- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX,337

Sünnete aykırı olan boşamanın haram olduğu ve bunu yapmanın günah işlemiş olacağı, ilahi emir ve talimatlara karşı gelmiş sayılacağı üzerinde İslam hukukçuları görüş birliği içersindedirler.⁹¹ Ancak böyle bir boşamanın hukuki neticesi, yani boşamanın geçerli olup olmayacağı konusunda uzun ve şiddetli münakaşalara varan görüş ayrılıkları vardır. Her dönem İslam toplumunda güncelliğini ve önemini koruyan bu konunun daha iyi anlaşılmasına vesile olacağı düşüncesiyle, konuyla ilgili karşıt görüşleri, münakaşaları ve delillerini incelemek yerinde olacaktır.

Çoğunluğa (cumhura) göre kadının hayız veya nifaslı olması halinde ya da kendisiyle cinsi ilişkide bulunulduğu temizlik döneminde boşanması haram olmasına rağmen geçerlidir. Buna karşılık İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbn Kayyim, eş-Şevkânî başta olmak üzere birçok müctehid de böyle bir boşamanın geçerli olmayacağını iddia etmektedirler. ⁹² Şimdi bu iki zıt görüş sahibi ve delillerini ele alalım.

3- Sünnet'e Aykırı Boşamayı Geçerli Sayanlar ve Delilleri:

Dört mezheb imamının da içinde bulunduğu çoğunluk (cumhur) ile günümüze yakın ya da günümüzde yaşayan M. Şeltut, M.Ali es-Sayis, Ömer Nasuhi Bilmen, M.Ali es-Sâbûnî gibi alimler Hayız ve nifaslı iken veya temizlik döneminde kendisiyle cinsi ilişkide bulunulan kadını boşamanın, bid'at ve haram olmakla beraber geçerli olacağını savunmuşlardır.⁹³ Bu görüşü savunanların delilleri şunlardır:

a- Kitab'dan Deliller :

Kur'an-ı Kerim'deki boşanma ile ilgili ayetler genel olup umum ifade ederler. Örneğin; "...Eğer onu boşarsa, başka bir koca ile evlenmedikçe artık kendisine helal olmaz"⁹⁴ ayeti bütün boşamaları içine alır. Yine: "Boşanmış kadınlar, bizzat kendileri üç hayız (veya temizlik) müddeti beklerler"⁹⁵, "boşanma iki defadır"⁹⁶, "boşanmış kadınların iyilikle faydalandırılmaları haklarıdır"⁹⁷ ayetlerindeki "boşanma" ve "boşanmış kadınlar" lafızları mutlak ve genel (âmm) lafızlardır. Bu genel lafızların içine, haram yolla da olsa her çeşit boşama girer. Kur'an ayetlerindeki bu genel lafızların başka bir nass ya da icma' olmadan tahsisine gitmek caiz değildir.⁹⁸

91- el-Mevsîlî, a.g.e., 469 vd.; Karaman, a.g.e., III, 305; Ebû Zehrâ, a.g.e., 287

92- Karaman, a.g.e., III, 305 vd.; eş-Şevkânî, a.g.e., VI, 226

93- Karaman, a.g.e., III, 306

94- el-Bakara, 2/230

95- el-Bakara, 2/228

96- el-Bakara, 2/269

97- el-Bakara, 2/241

98- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Zâdü'l-Meâd fi Hedy-i Hayri'l-İbâd, Tah. Şuayb el-Arnaûd, Abdülkadir el-Arnaûd, Beyrut 1987, V, 229 vd.; Abdurrahman es-Sâbûnî, a.g.e., I, 419

Boşanma ile ilgili ayetlerde geçen; "Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa onlar zalimlerdir"⁹⁹, "Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphesiz kendine zulmetmiş olur"¹⁰⁰ ifadeleri bu şekil boşamanın geçerli olduğuna delalet eder. Öyle olmamış olsa idi, "zalimler" ve "kendine zulmetme" vasfıyla vasıflandırılmazdı. Zira böyle bir boşama geçersiz olsa üzerine hüküm bina edilmeyeceği için bu şekilde boşama yapan zalimlerden ve kendisine zulmedenlerden olmazdı.¹⁰¹

b- Sünnet'ten deliller :

Konu ile ilgili rivayet edilen meşhur İbn Ömer hadisinde, karısını hayızlı iken boşayan İbn Ömer'e Hz.Peygamber, karısına dönmesini (ric'ati) emretmiştir. Bu dönme emri boşamanın bir boşama olduğuna delalet eder. Çünkü boşama olmadan dönme (ric'at) olmaz.¹⁰²

İbn Kayyim, cumhur'un bu deliline itiraz ederek şöyle der: "Hz.Peygamberin İbn Ömer'in dönmesini emrettiği " *فَأْتِرْ أَجْهَهَا* =dönsün" kelimesinin ya; "...birbirlerine dönmelerinde bir sakınca yoktur." ayetinde olduğu gibi, ikinci kocadan boşanan kadının ilk kocasıyla yeni bir nikahla evlenmesi, ya da İbn Ömer kıssasında olduğu gibi iki şeyi daha önce oldukları şekliyle birlikte olma haline çevirmek anlamına gelir ki, İbn Ömer'e verilen emir bu meyandadır. Bu anlamda boşamanın geçerliliğini gerektirecek bir durum yoktur." ¹⁰³

İbn Ömer hadisinin değişik rivayetlerinde boşamanın geçerli olduğuna delalet eden ifadeler yer almaktadır;

Müslim rivayet ediyor; Katade dedi ki: Yunus b.Cübeyr'den işittim, dedi ki: İbn Ömer'den işittim, şöyle diyordu: "Karımı hayızlı iken boşadım. Ömer Hz.Peygambere geldi ve durumu anlattı. Hz.Peygamber: "Karısına dönsün, isterse temizlendiğinde boşasın" buyurdu. Ben, İbn Ömer'e: "Onu boşama saydın mı?"dedim. İbn Ömer: "Ona (onun boşama sayılmasına) engel olan şey nedir. Sen ne dersin? Acz gösterip ahmaklık etse de (hiç meydana gelen boşama gider) mi?" dedi.¹⁰⁴

Müslim'in rivayet ettiği Enes b. Sîrin rivayeti : İbn Ömer'e hayızlı iken boşadığı karısını sordum. İbn Ömer dedi ki : "Hayızlı iken boşadım." Hz.Ömer durumu Hz.Peygambere anlattı da, Hz.Peygamber buyurdu ki : " Ona emret, karısına dönsün. Temizlendiğinde boşasın." İbn Ömer dedi ki : "Ona döndüm, sonra onu temizken boşadım." Ben dedim ki : "Hayızlı iken yaptığın boşama sayıldı mı ?" Dedi ki: "Bana ne oldu ki

99- el-Bakara,2/229

100- et-Talâk,65/1

101- Ebû Bekr b.Ahmed b.Ali el-Cassâs,Ahkâmü'l-Kur'ân,Beyrut 1335,I,389; Abdurrahman es-Sâbûnî,a.g.e.,I,419

102- el-Cassâs,a.g.e.,I,389;eş-Şevkânî,a.g.e.VI,252 ; İbnü'l-Kayyim,a.g.e.,V,230

103- İbnü'l-Kayyim,a.g.e.,V,228

104- Müslim,Talâk, 1(10,1097)

saymayayım. Aciz ya da ahmak olsam neyse!"¹⁰⁵ Müslim'in Enes b. Sirin'den olan diğer rivayetinde boşamanın sayılıp sayılmadığı sorusuna İbn. Ömer: "Neden sayılmasın" cevabını vermiştir.¹⁰⁶

İbn Mace'nin (ö. 275/888) rivayet ettiği Yunus b. Cübeyr hadisinde Yunus b. Cübeyr dedi ki: "İbn Ömer'e karısını hayızlı iken boşayan adamın durumunu sordum. O (kendisini kastederek) şöyle dedi: "Sen İbn Ömer'i tanıyormusun. O karısını hayızlı iken boşadı da Ömer (durumu sormak üzere) Hz.Peygambere gitti. Hz.Peygamber ona karısına dönmeyi emretti." Yunus b. Cübeyr : "Bu boşama sayılır mı?" dedim. İbn Ömer: "Sen ne dersin? Acz gösterip ahmaklık etse de (hiç meydana gelen boşama gider) mi?" dedi."¹⁰⁷

Bu rivayetlerde geçen "ارايتم ان عجز واستحقق ، تطليقة واحدة ، وهي واحدة" "lafızları boşamanın geçerliliğine delalet etmektedir. وحسبت لها التطليقة التي طلقتها

Yalnız, "مه ارايت ان عجز واستحقق" lafzından ne âhlaşıldığı tartışılmıştır. İbn Hacer bunun, "sayılmasa olur mu?" anlamına geldiğini şöyle açıklar: "مه kelimesindeki ها zecr (sakındırma) ifade eder. O zaman anlam: "Kes sesini bununla boşama gerçekleşir" şeklinde olur." Hattabî de bunun: "Eğer acizlik ve ahmaklık etse, ahmaklığı boşamayı düşürür ya da acizliği boşamayı iptal eder mi?" anlamında olduğunu ve cevabın, soru buna delalet ettiği için hazfedildiğini söyler.¹⁰⁸

Nesai'nin (ö. 279/892) rivayetinde Zühri'ye iddet boşamasının nasıl olduğu sorulduğunda şöyle dedi: Bana Salim b. Abdullah b. Ömer, İbn Ömer'in şöyle söylediğini haber verdi: Hz.Peygamber'in sağlığında ben karımı hayızlı iken boşadım da Ömer bu durumu Hz.Peygamber'e anlattı. Hz.Peygamber buna kızdı ve: "Karısına dönsün sonra, hayız görünceye kadar yanında tutsun, sonra temizlendiğinde boşamak isterse cinsi ilişkiden önce temizken boşasın. İşte Allah'ın indirdiği şekliyle iddet boşaması budur." buyurdu. Abdullah ibn Ömer dedi ki: "Ben karıma döndüm ve (hayızlı iken) yaptığım bu boşama sayıldı."¹⁰⁹

Buhari'nin Said b. Cübeyr'den rivayetinin bir lafzında İbn Ömer: "Benim aleyhime boşama hesap edildi." demektedir.¹¹⁰

Yine Müslim'in Salim'den rivayet ettiği hadiste: "İbn Ömer karısını bir defa boşadı, bu kadının talakından sayıldı ve Hz. Peygamberin emrettiği gibi döndü" denmektedir. Aynı hadisin diğer bir rivayetinde ise İbn Ömer'in: "Kadına döndüm ve yaptığım bu boşamayı kadın lehine saydım" ifadesi yer almaktadır.¹¹¹

105- Müslim, Talâk, 1(11,1097)

106- Müslim, Talâk, 1(12,1097)

107- İbn Mâce, Talâk 2,(2022,651)

108- es-Sâbûnî, a.g.e.,I,422

109- Nesâî, Talâk 1(138)

110- İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî, Dâru'r-Rayyân li't-Türâs, I.Baskı Kahire 1407/1987

IX,264

111- Müslim, Talâk, 1(4,1097)

Abdurrazzak, İbn Cüreyç'den rivayetinde, İbn Cüreyç anlatıyor: Medine'ye gitmek üzere Darunnedve'ye inmiş olan Nafi'e adam gönderdik de Hz.Peygamber zamanında İbn Ömer'in, karısını hayızlı iken boşamasının sayılıp sayılmadığını sorduk. Nafi' : " *Evet (sayıldı)*" dedi.¹¹²

Yukarıda verilen hadisler bu boşamanın geçerli olduğuna delalet etmektedir. Eğer Hz.Peygamber bu boşamayı saymasaydı, Abdullah b. Ömer de bunu boşama saymazdı. Çünkü onun Hz.Peygamber'e muhalefet etmesi düşünülemez.¹¹³

Yukarıda zikredilen hadislere muhalif tek farklı rivayet ,Ebu Zübeyr kanalıyla gelen " *ولم يرها شيئاً* " *Onu birşey görmedi (onu boşama olarak görmedi)*" rivayetidir. Ebu Davud'un sahih bir senetle rivayet ettiği bu hadis, Ahmed b. Salih, Abdürrezzak, İbn Cüreyç, Ebu Zübeyr, Urve'nin âzadlısı Abdurrahman b. Eymen sene-diyle rivayet edilmiştir: Ebu Zübeyr; Urve'nin âzadlısı Abdurrahman b. Eymen, İbn Ömer'e soruyordu, ben de dinliyordum : "Karısını hayız halinde iken boşayan kimse hakkında ne düşünüyorsun ? "dedi. İbn Ömer (kendisini kastederek): "İbn Ömer Hz. Peygamber zamanında karısını boşamıştı. Hz.Ömer, bu konuyu Hz.Peygamber'e sordu da : " Abdullah b. Ömer karısını hayızlı iken boşadı",dedi.İbn Ömer şöyle devam eder : " *فردها على ولم يرها شيئاً* " (Hz.Peygamber) onu bana geri çevirdi de,bunu birşey (boşama) saymadı ve : "Hayızdan temizlendiği zaman ister boşasın ister tutsun" buyurdu. İbn Ömer devamla şöyle der : "Hz.Peygamber : "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde iddetleri içinde boşayın" ayetini okudu."¹¹⁴

Hayızlının boşamasını geçersiz sayanlardan, özellikle İbn Kayyım bu hadisin senedinin son derece sağlam olduğunu söyleyerek bu hadisin reddedilmesini gerektirecek hiçbir durumun bulunmadığını iddia etmiştir. Tenkide uğrayan hadisin senedindeki Ebu Zübeyr isimli ravi hakkındaki tenkitlere de cevap veren İbn Kayyım, raviyi şöyle savunur: "Ebu Zübeyr'in hıfzında ve güvenilirliğinde (sikalığında) şüphe yoktur. Sadece tedlis yapabileceğinden korkulur. Semaa delalet eden ifadeleri kullandığı zaman bu sakınca ortadan kalkar ve hadis hakkında düşünülebilecek bu illet giderilmiş olur. Hadis imamlarının çoğu onun semâa delalet eden ifadelerle değil, "

" ile naklettiği hadisleri delil kabul etmektedirler. Örneğin, Müslim onun bu şekildeki hadisini sahih kabul etmektedir. Semâa delalet eden kelimeleri kullandığında ise hiç problem kalmayacak ve hadis sahih olacağından delil olarak kullanılabilir."¹¹⁵ İbn Kayyım, Ebu Zübeyr hadisini ve raviyi savunduktan sonra, karşı görüşte olanların iddialarına delil teşkil eden hiçbir sahih hadisin Ebu Zübeyr hadisine muarız olamayacağını söyler. Ona göre muhaliflerin elindeki bütün rivayetler ya sahihtir fakat açık değildir, ya da açıktır fakat sahih değildir. Bu nedenle İbn Ömer'den

112- el-Askalâni,a.g.e.,IX,267 vd.; İbnü'l-Kayyım,a.g.e.,V,231

113- İbnü'l-Kayyım,a.g.e.,V,230

114- el-Askalâni,a.g.e.,IX,266

115- İbnü'l-Kayyım,a.g.e.,V,226

yapılan rivayetler muzdarib olduğu için böyle bir boşamayı Hz.Peygamber'in geçerli saydığına dair bir açıklık yoktur.¹¹⁶

Tahavi'nin hepsi de sahih olmak üzere sekiz tarik ile rivayet ettiği "ibn Ömer hadisi " diye meşhur olan bu hadisteki olayın kahramanı Hz.Ömer'in oğlu Abdullah'ın görüşü de bu durumda yapılan boşamanın geçerli olduğu şeklindedir. Çünkü o, konuyu yaşayan kişi olarak herkesten iyi bilen, sünnete son derece bağlı olan, bid'atten şiddetle sakınan bir sahabidir. Bütün bu özellikleri ile İbn Ömer'in görüşünün dışına çıkmak, yanılığa düşmek demektir.¹¹⁷

c- İcma ve Kıyas Delilleri:

Ashab ve Tâbiîn döneminden bu yana hayızlı kadını boşamanın geçerliliği konusunda icma' meydana gelmiştir. Buna muhalefet eden de olmamıştır.¹¹⁸

Cumhurun icma' iddiasına karşı çıkılarak, bu iddianın mümkün olmadığı, aksine eski yeni bütün alimler arasında cumhurun görüşüne karşı çıkanların çoğunlukta olduğu savunulmuştur.¹¹⁹ İmam Ahmed'in de: "Kim (bu konuda) icma' iddiasında bulunursa, o yalancıdır. Ne biliyor, belki de insanlar ihtilaf etmişlerdir." dediği nakledilmektedir.¹²⁰

Boşamanın haram yolla oluşu, üzerine netice ve hükmünün terettübüne engel değildir. Nitekim ziharda da böyledir. Zira zihar haramlığında şüphe olmayan kötü bir söz ve çirkin bir yalandır. Bununla birlikte üzerine neticesi -ki kefarete ödeyinceye kadar hanımının haram oluşudur- terettüp eder. Sünnete uygun olmayan boşama da aynı şekilde haramdır ve dönünceye (ric'at edinceye) kadar neticesi üzerine terettüp eder. Aralarında bir fark yoktur. Yine kazif (zina iftirası) da haramdır. Buna rağmen üzerine hükmü terettüp eder ve had uygulanır, şahitliği kabul edilmez vs.¹²¹

İman bütün sözleşmelerin temeli, en önemlisi, en şerefli sidir. Ama küfrü gerektirecek haram bir söz kullanılsa iman ortadan kalkmaktadır. Buna kıyasla, evlilik akdi de, haram olan boşama ile ortadan kalkar.¹²²

Ciddi olmayarak, şakayla (hazilin boşaması) yapılan boşama da, haram olan boşamanın geçerliliğine delildir. Çünkü, haram olmasına rağmen gayr-i ciddi yapılan boşama geçerlidir. Ebû Dâvûd (ö. 275/888) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) rivayetinde Hz. Peygamber: "Üç şey vardır ki onların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir: Nikah, talak, ric'at (bazı rivayetlerde ric'at yerine itak=azad etme zikredilmiştir.)"¹²³

116- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 235 vd.

117- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 230

118- Abdürrahman es-Sâbûnî, a.g.e., I, 425

119- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 233 vd.

120- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 221

121- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 231

122- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 232

123- Canan, a.g.e., XI, 458

buyurmuştur. Eğlence olsun diye boşama bir çeşit Allah'ın ayetleriyle oynamaktır. Oysa Allah: "Allah'ın ayetlerini eğlence yerine tutmayın"¹²⁴ buyuruyor. Hz.Peygamber de bu yanlışlığa tepkisini şöyle ifade buyurmaktadır: "Şu insanların hallerine ne oluyor ki Allah'ın ayetlerini oyuna alıyorlar da, "boşadım döndüm,boşadım döndüm" diyorlar."-Haram olmasına rağmen ciddi olmayan kimsenin (hazilin) boşaması geçerli olunca, ciddi olarak boşayan kimsenin boşaması haram olsa da evleviyyetle geçerli olması gerekir.¹²⁵

Eski-yeni ilim ehlinin boşamayı Sünnî-Bid'î diye ikiye ayırmaları; İbn Abbas'ın boşamayı ikisi helal ikisi de haram olmak üzere dört şekilde sınıflandırması haram boşamanın gerçek ve geçerli olduğuna delildir. Eğer haram boşama hakikati olmayan, soyut boş bir söz olsa idi, o zaman "hanımını boşadı" denmezdi. Çünkü eğer bu söz boş bir söz olsaydı varlığı ile yokluğu eşit olurdu. Böylesi bir durum için de "boşadı" ifadesi kullanılmaz ve boşama için "geçerli olan boşama (sünni)" , "geçerli olmayan boşama (bid'î)" gibi bir ayırım yapılmazdı. Zira bir anlam ifade etmeyen boş sözler, lafız yönüyle hakikati ve varlığı bulunan bir şeyin kısmı olamazlar.¹²⁶

Cumhurun kıyas delillerine şu itirazlar yapılmıştır:

Zihârın ve küfür sözün helal, haram diye iki yönü yoktur. Aksine hepsi haramdır. Çünkü o kötü bir söz ve iğrenç bir yalandır. Bulunduğu zaman mutlaka mefsetedi ile bulunur ve üzerine hüküm terettüb eder. Boşama ise böyle değildir. Boşamanın, haram, helal; sahih, batıl kısımlarına ayrılan nikah, satış, icâre ve benzeri akitler gibi mütalaa edilmesi daha uygundur.¹²⁷

Ciddî olmayarak, eğlence olsun diye yapılan boşama ise geçerlidir. Çünkü, cinsî ilişkide bulunulmayan temizlik süresi içinde yapılmış ve mahalline isabet etmiştir. Gayr-i ciddî olması hükmün terettübüne engel değildir. Zira hükmün terettüb etmesi Şari'in yetkisindedir. Boşamayı meşru zamanı içerisinde yapmayanın durumu ise böyle değildir.¹²⁸

4- Sünnet'e Aykırı Boşamayı Geçerli Saymayanlar ve Delilleri:

İmam Bakır, Cafer-i Sadık, Şia ve Hariciler, Hişam b. el-Hakem, İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. İbrahim el-Vezir, eş-Şevkani, Mutezile'den İbrahim b. Aliyye gibi müctehidler ile son dönem alimlerden Muhammed Abduh, Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Reşid Rıza, Ebu Zehra¹²⁹ gibi alimler

124- el-Bakara, 2/231

125- İbnü'l-Kayyim,a.g.e., V,232

126- İbnü'l-Kayyim,a.g.e., V,230-233 ; es-Sâbûnî, a.g.e., I,423 vd.

127- İbnü'l-Kayyim,a.g.e., V,238 ; es-Sâbûnî, a.g.e., I,432 vd.

128- İbnü'l-Kayyim,a.g.e., V,239

129- Karaman, a.g.e., III,305 vd

hayız halinde ya da cinsi ilişkide bulunulan temizlik dönemindeki boşamayı Kur'an ve sünnete aykırı bularak geçerli saymamışlardır.

a- Kitap'tan Deliller :

Kur'andaki boşama ayetleri, böyle bir boşamanın geçerli olmayacağına delalet etmektedir. Allah: "*Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde iddetleri içinde boşayın*"¹³⁰ buyurmuştur. Allah'ın kelamını açıklama durumunda olan Hz.Peygamber, izin verilen boşamanın ancak cinsi ilişkide bulunulmayan temizlik süresi içinde veya hamile olduğu belli olduktan sonra yapılan boşama olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla bunların dışında kalan diğer (haram) boşamalar Allah'ın emrine uygun olan boşamalar sayılmazlar.

Allah, "*boşama iki defadır...*"¹³¹ buyurarak, izin verilen boşamanın iddetleri içinde yapılan boşama olduğunu açıklamıştır. Zira Allah, dönüş mümkün olan, izin verilmiş meşru boşamayı iki defaya hasretmiştir. Bunun dışında kalanlar boşama olmaz.

"*Boşama iki defadır...*" ayetinin devamında Allah, kadınları boşamak istediğimizde, onları güzellikle salıvermemizi emretmiştir. Allah ve Rasulünün haram kıldığı şekilde salıvermekten daha kötü ne olabilir? Evlenme akdinin gereği iki şeydir: Ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermek! Haram yolla salıvermek üçüncü bir şıktır ki evlenme akdinin gereği değildir. Dolayısıyla dikkate alınmaz ve böyle bir boşama geçerli olmaz.¹³²

b- Sünnet'ten Deliller :

Hz.Aişe'nin rivayet ettiği hadiste, Hz.Peygamber'in: "*Kim hakkında emrimiz bulunmayan bir iş yaparsa o reddedilmiştir*" genel hükmü, haram olan böyle bir boşamanın batıl olduğuna açık delildir.¹³³

Ebû Dâvûd'un sahih senetle rivayet ettiği şu hadis de böyle bir boşamanın geçersiz olduğunun delilidir. Ebu Zübeyr anlatıyor: Urve'nin âzadlısı Abdurrahman b. Eymen, İbn Ömer'e soruyordu, ben de dinliyordum: "Karisını hayız halinde iken boşayan kimse hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. İbn Ömer (kendisini kastederek): "İbn Ömer Hz.Peygamber zamanında karısını hayızlı iken boşamıştı. Hz.Ömer, bu konuyu Hz.Peygamber'e sordu da: Abdullah b. Ömer karısını hayızlı iken boşadı, dedi. İbn Ömer şöyle devam eder : " *فردھا علی ولم یرھا شیئا* " (Hz.Peygamber) onu bana geri çevirdi de bunu birşey (boşama) saymadı ve: "Hayızdan

130- et-Talâk, 65/1

131- el-Bakara, 2/269

132- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 225

133- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 224

temizlendiği zaman ister boşasın ister tutsun" buyurdu. İbn Ömer devamla şöyle der: "Hz.Peygamber: "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde iddetleri içinde boşayın" ayetini okudu."¹³⁴

İbn Ömer'in rivayet ettiği hadiste Hz.Peygamber: "Allah'ın helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır" buyurmuştur. Allah bu boşama şeklini, buğzettiği, yapılmasını istemediği için yasaklamış, haram kılmıştır. Dolayısıyla böyle bir boşamayı geçerli kabul edip yürürlüğe koymak bu maksada ters düşmektedir.¹³⁵

Ashab, haram bir yolla boşamaya izin verme konusunda kendilerinde güç görmediklerini söylüyorlardı. İbn Mes'ud şöyle demektedir : "Kim Allah'ın emrettiği gibi boşarsa Allah ona açıklamıştır. Kim de muhalefet ederse, biz Allah'ın emrettiği şeklin dışında boşamaya izin verme gücüne sahip değiliz." Şayet, sünnete aykırı boşama yapanın boşaması geçerli olsaydı, onun hakkında fetva vermek ashabin güçlerini aşan bir iş olmazdı. Eğer her iki boşama da (Sünni ve bid'i), geçerli olacaksa bunların arasını ayırmanın bir anlamı olmayacaktır.¹³⁶

Sünnet'e aykırı boşamayı geçerli saymayanlara yapılan itirazlar şunlardır:

Birinci olarak verilen: "Kim hakkında emrimiz olmayan bir iş yaparsa o reddedilmiştir" hadisinin delil oluşuna şu şekilde karşı çıkmıştır: Hadiste reddedilen şeyden maksat, fiil değil, o fiili yapandır. Bu durumda bunun anlamı: "Bizim emrimiz olmayan bir iş yapan kimse reddolunmuştur" şeklinde olur. Hadisdeki zamiri fiile göndersek bile yine bu o fiilin batıl olduğuna delalet etmez. Bu takdirde de anlam: "Bizim emrimiz olmayan bir iş yapan, o işten dolayı sevab alamaz" şeklinde olur.¹³⁷

Sünnet'e uygun olmayan boşamayı geçerli saymayanların en kuvvetli delili olan Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği hadisteki " *ولم يرها شيئا* " lafzı üzerinde farklı yorumlar yapılarak, bu hadisin delil getirilmesine de itiraz edilmiştir.

Beyhakî Şâfiî'den bu lafızla ilgili olarak şu yorumu nakleder: "Nâfi'nin rivayetindeki " *ولم يرها شيئا* " lafzı, "onu doğru bir şey saymadı" anlamındadır. Çünkü Hz.Peygamber İbn Ömer'e, karısına dönmesini emretmiştir. Şayet temizlik döneminde boşasaydı dönme emrini vermeye-cekti. Bu bir işte hata eden adama: "Bir şey yapmadın" demek gibidir ki: "doğru bir şey yapmadın" demektir.¹³⁸

Sahih senedle rivayet edilen bu hadis hakkında Ebû Dâvûd şöyle der: "Bu hadisi İbn Ömer'den bir cemaat rivayet etmiş ve hepsi Ebu'z-Zübeyr'in: " *ولم يرها شيئا* " rivayetine karşı çıkmıştır. İbn Abdî'l-Berr de, Ebu'z-Zübeyr'den başkasının vermediği bu rivayetin münker olduğunu, Ebu'z-Zübeyr'in kendisi gibi birinin muhalefeti halinde delil olmaktan çıkacağını, kendisinden daha sağlam ravilerin muhalefetine ise hiç

134- el-Askalânî, a.g.e., IX,266

135- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,224

136- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,225 vd.

137- es-Sâbûnî, a.g.e., I,454 vd.

138- el-Askalânî, a.g.e., IX,266 vd.

delil olamayacağını söylemiştir. İbn Abdî'l-Berr, bu rivayet sahih olsa bile bunu : "ولم يرها" = "Sünnet'e uygun olarak yapılmadığı için, bu boşamayı doğru bir şey olarak görmedi" ya da "لم يرها شيئا موجبا لحرمة المرأة على زوجها لكون الطلاق حيا" = "Boşama Ric'î (dönülebilir) olduğu için Hz.Peygamber bu şekildeki boşamayı kadının, kocasına haramlığını gerektirici bir durum olarak görmedi" şeklinde anlamının daha uygun olacağını söyler.¹³⁹

Tahanevî de: "فردها على ولم يرها شيئا" lafzını şöyle yorumlar: "Bu sözün İbn Ömer'e ait olduğu açıktır. İbn Ömer bu sözü, Hz.Peygamber'in, "ona dönsün" sözünü açmak ve ondan neticeye varmak için söylemiştir. "ولم يرها شيئا"

"sözü, "onu kabul etmedi" anlamında olmadığı gibi, "onu ibtal ve ilga etti" anlamında da değildir. Hz.Peygamber'in "dönsün" sözünden elde edilen netice, dönmenin gerekliliğiyle beraber boşamanın da geçerli olmasıdır." Tahânevî, tek sarîh ve sahih rivayet olarak bu hadisin olduğunu ileri süren İbn Kayyim'a şöyle karşılık verir: "Saîd b. Cübeyr, Enes b. Sîrin, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Yûnus b. Cübeyr İbn Ömer'den: "انه يعتد بها" onu boşama saydı, diye rivayet etmişlerdir. Leys, Eyyûb, Nâfi', İbn Ömer'den aynı rivayeti yapmışlardır. Abdullah b. Numeyr, Ubeydullah b. Ömer, Nâfi', İbn Ömer'den aynı rivayeti yapmışlardır. Abdurrazzak, İbn Cüreyc'den; Nâfi', kendisine boşama sayılıp sayılmadığı ile ilgili sorulan soruya: "Evet sayıldı" cevabını vermiştir. Bunu boşama sayan meşhur rivayetlerin yanında Abdulvehhâb b. Abdulmecîd es-Sekaffî'nin rivayeti nerde kalır ve insafı bir iddiacının bu meşhur rivayetlere göz yumması ve bu tek rivayetle ilgilenmesi caiz olur mu? Ayrıca Abdulvehhâb b. Abdulmecîd es-Sekaffî'nin bu meşhur rivayetlere ters düşmemesi gerekir. Bu, ya Abdulvehhâb'ın vehmindendir. Çünkü ömrünün sonuna doğru onun durumu değişmiştir. Ya da hadis, dediğimiz gibi, "boşama saymakla yetinmedi de ric'ati emretti" şekilde te'vil edilmelidir ki rivayetler ittifak etsin. İmamların sözlerinde çelişki ve düşüklük olduğu iddiası da batıldır. Bu, ya yanlış anlamadan ya da dediğimiz gibi hatalı te'vildendir."¹⁴⁰

İbn Hacer (ö. 852/1448) de, bu lafzı "onu boşama saymadı" ya da "onu boşama olarak görmedi" şeklinde anlamının doğru olmayacağını iddia ederek şöyle der: "Bu lafzı böyle anladığımızda, bu söz şayet Hz.Peygamber'e ait ise, İbn Ömer bu olayda Hz.Peygamber'e muhalefet etmiş olur. Çünkü o, hadisin başka bir rivayetinde boşamanın kendi aleyhine sayıldığını söylüyor. Öyle olunca, "aleyhime bir boşama sayıldı" diyen İbn Ömer, "onu boşama olarak görmedi" diyen Hz.Peygamber'e karşı gelmiş olur. İbn Ömer ve soruyu soran babası Hz.Ömer gibi son derece hassas insanlardan böyle bir şey yapmaları nasıl beklenir? Yok, bu sözleri söyleyen İbn Ömer ise bu sefer de bu sözle, "aleyhime bir boşama sayıldı" sözü çelişir. Böyle olunca da

139- el-Askalânî, a.g.e., IX,266; Eşref Ali et-Tehânevî, İ'lâû's-Sünen, İdaretü'l-Kur'ân ve Ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan t.y., II,146

140- et-Tehânevî, a.g.e., II,154 vd.

tercihe ihtiyaç duyulur. İkisinin arasını cemetmek mümkün olmayınca, cumhura göre ekser ve ahfaz olanı tercih etmek evladır."¹⁴¹

c- İcma ve Kıyas Delilleri:

Usul kuralına göre "Bir şeyi emir, emredilenin zıddını yasaklama demektir". Yasak, yasaklanan şeyin fesadını gerektirir. Fasit olan bir şey de hükümsüzdür. Şayet biz yasaklanan şeyi de sahih ve geçerli kabul edersek, sıhhat ve fesat açısından yasaklanan şeylerle, izin verilen şeyler arasında bir fark kalmaz.¹⁴²

Boşama Allah Teala'nın boşayan kimseye yetki verdiği şekil ve sayıda gerçekleşebilir. Örneğin, dördüncü bir boşama geçersizdir. Çünkü izin verilmemiştir. Aynı şekilde kişi, bir kimseye karısını caiz yolla boşaması konusunda vekalet verse, o da haram yolla boşasa bu geçerli olmaz. Zira bu konuda yetkili değildir. Boşamanın geçerliliğinin sıhhatinde mahlukun izni dikkate alınır da, Yaraticının izni dikkate alınmazsa, bu saçma olmaz mı? Bilinmektedir ki, mükellef ancak kendisine izin verildiğinde tasarrufta bulunabilir. Allah ve Rasulünün izin vermediği bir konuda kişinin asla tasarruf yetkisi olamaz.¹⁴³ Allah, kocanın karısını hayızlı iken ve cinsi ilişkide bulunduğu temizlik süresi içinde boşaması konusundaki tasarrufunu men etmiştir. Eğer bu haldeki boşaması geçerli olacaksa, Allah'ın koyduğu hacrın bir anlamı kalmaz ve hakimin koyduğu tasarruftan men (hacr) hükmü, Allah Taala'nın hacrinden daha güçlü olmuş olur. Zira hakim koyduğu hacr ile yapılan tasarrufu iptal etmektedir. Bu nedenledir ki, cuma günü ezan vaktinde yapılan alışveriş iptal edilir. Çünkü bu, Allah tarafından satıcı üzerine hacr konulmuş bir satıştır. Onu yürürlüğe koymak ve sahih kabul etmek caiz olmadığı gibi, sünnete uygun olmayan boşamayı da geçerli ve sahih kabul etmek caiz değildir.¹⁴⁴

Haram yolla boşama Allah'ın asla meşru kılmadığı bir boşamadır. Dolayısıyla yabancı bir kadını boşamak gibi, geçersiz ve batıl olur.¹⁴⁵

Sünnet'e aykırı olarak yapılan boşamayı geçerli saymayanların kıyas delillerine yapılan itirazlar da şunlardır:

Tehânevî, bu görüşü savunanların kıyas deliline şöyle karşı çıkar: Şâri'in kabul etmediği ve izin vermediği bir şeyin, Şâri' katında muteber olmadığı görüşü kabul edilir bir görüş değildir. Çünkü iznin olmaması, bazen tasarrufu ibtal olabilir, bazen de tasarrufun kendisi meşru' olur da arızî bir durumdan dolayı izin verilmeyebilir.

141- el-Askalâni, a.g.e., IX,267

142- eş-Şevkâni, a.g.e., VI,226 ; İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,224

143- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,223

144- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,223

145- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,225

Dolayısıyla Şâri'in her hacri (tasarruftan men'i), tasarrufu ibtal anlamına gelmez.¹⁴⁶

İbn Hacer, İbn Kayyım'ın kıyas delillerine tümüyle itiraz ederek: "Olayın kahramanı boşamanın kendi aleyhine geçerli sayıldığını açıklıyor. Nass ile çelişmesi durumunda kıyasa itibar fasittir." der ve onun kıyasına, İbn Abd'l-Berr'in daha güzel şu kıyasıyla karşılık verdiğini söyler: "Boşama, Allah'a yaklaştıran amellerden değil, kendisinde kul hakkı olan evlilik bağıni gidermektir. Hangi şekilde kullanılsa meydana gelir. Bu konuda ister ecir verilsin, ister günah farketmez. Şayet boşamada sünneti gözeten kimsenin boşamasını geçerli sayar da sünneti gözetmeyeninkini geçerli saymazsak o zaman isyan edenin durumu itaat edenden daha hafif olurdu."¹⁴⁷

III- BOŞAMANIN SAYISI

A- Boşama Hakkını Kullanma Şekilleri:

Kocanın karısı üzerindeki boşama hakkı en fazla üç defadır. Üçten fazla yapılan boşamalarla yalnız üç boşama meydana gelir, fazlası lagv kabul edilir. Buna göre bir koca, eşini tek bir sözle veya ayrı ayrı sözlerle üç defa boşayabilir. Daha önce bir defa boşadığı karısını ise iddet süresi içinde veya yeni bir nikahdan sonra ömür boyunca iki defa daha boşama hakkına sahiptir. Ancak üç boşama gerçekleşince artık kadın başka bir erkekle evlenib ayrılmadıkça eski kocası ile yeniden evlenemez. Hulle adı verilen ikinci evlilikten sonra kadın, eski kocasına dönerse koca, bu kadın üzerinde yeniden üç boşama hakkına sahip olur. Bir erkeğin, karısını aşağıdaki şekillerden birisiyle boşaması mümkündür:

- a) Bir sözle üç boşama hakkı kullanılmış olabilir. "Seni üç talakla boşadım" demek gibi.
- b) Önce bir defa boşar, sonra iddet içinde bir defada veya ayrı zamanlarda iki defa daha boşar.
- c) Önce bir defada iki talakla boşar, sonra iddet içinde bir defa daha boşar.
- d) Önce bir veya iki talakla boşar, iddet bittikten sonra yeni bir nikah ve yeni mehirden sonra bir veya iki talakla boşar.
- e) Önce bir defa boşar, sonra aynı kadınla yeniden evlenir. Bundan sonra bir defada veya ayrı zamanlarda iki defa daha boşar.
- f) Ayrı sözlerle üç defa boşar. "Seni boşadım, seni boşadım, seni boşadım" sözleri gibi. Burada birinci boşamadan sonra, kadın iddet beklemeye başlayacağı için ikinci ve üçüncü boşamalar iddetli eş hakkında kullanılmış olur. Ancak koca, ikinci ve üçüncü boşama sözlerini birincinin tekrar veya te'kidi gayesiyle kullanıldığını öne sürerse bu iddiası kabul edilir.¹⁴⁸

146- et-Tehânevî, a.g.e., II,158

147- el-Askalânî, a.g.e., IX,267

148- Hamdî Döndüren, Delilleriyle Âile İlmihali, Altınoluk, İstanbul 1416/1995, s.377 vd.

Biz bu şıklardan, tartışma konusu olan bir anda üç boşama hakkının kullanılması üzerindeki karşıt görüşleri ve delillerini vermeye çalışacağız.

B- Bir Sözle Üç Boşama:

Sünnet'e uygun olmayan boşama konusunun ikincisini oluşturan "*bir sözle üç boşama*", tarih boyunca şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Özellikle, üç boşama hakkının bir anda kullanılması konusunda üç görüş meydana gelmiştir:

- 1- Bir anda yapılan üç boşamanın geçerli olduğu görüşünü savunanlar,
- 2- Bir anda birden fazla yapılan boşamayı bir boşama kabul edenler,
- 3- Sünnet'e aykırı olduğu için birden fazla yapılan boşamanın geçerli olmayacağını savunanlar,

İbn Kayyım, bu üç farklı görüşe bir dördüncüsünü ilave eder ki o da; zifafdan önce birden fazla yapılan boşama bir kabul edilir, zifafdan sonra ise bir anda yapılan üç boşama geçerli sayılır. İbn Abbas'ın talebelerinden bir gurubun, İshak b. Rahûyeh'in bu görüşte olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴⁹

Tabiinden bazıları, Şia'dan bazı Caferi'ler, boşama ister bir anda iki defa, ister üç defa olsun, isterse bu birden fazla boşama işaretlerle yapılsın Sünnet'e uygun olmadığı için böyle bir boşamayı geçersiz kabul ederler.¹⁵⁰ Ancak, bazı Ca'feri ve İmamiyye hukukçuları, bir defada, ya da bir meclisde yapılan birden fazla boşamayı bir boşama olarak kabul etmektedirler.¹⁵¹ Bu gurublandırılmada daha ziyade iki zıt görüş olarak ortaya çıkan, bir anda birden fazla yapılan boşamayı geçerli sayanlar ve delilleri ile böyle bir boşamayı bir boşama sayanlar ve delillerini vermeye çalışacağız.

1- Bir Sözle Üç Boşamayı Geçerli Sayanlar ve Delilleri:

Sahabeden İbn Abbas, Ebû Hureyre, Abdullah ibn Ömer, İbn Mes'ud, Enes, Ta-biîn'den birçok zevat, Dört mezheb imamının da içinde bulunduğu birçok müctehid, bir anda ya da bir defada yapılan birden fazla boşamanın haram ve yasaklanan bir fiil olmasına rağmen geçerli olacağını söylemişlerdir.¹⁵² Zuhaylî, günümüzde Riyad'da toplanan fetva komisyonunun da çoğunluğun onayıyla bir anda üç boşamanın geçerli olacağı istikametinde görüş beyan ettiğini söyler.¹⁵³

149- İbnü'l-Kayyım, a.g.e., V, 248

150- es-Sâbûnî, a.g.e., I, 181

151- Abdülkerim el-Hillî, el-Ahkâmü'l-Ca'feriyye fi'l-Ahvâlîş-Şahsiyye, Beyrut 1985, s.79, Mad.224; es-Sâbûnî, a.g.e., I, 192

152- Bilmen, a.g.e., II, 204

153- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX, 321

İslam Fıkıh kaynaklarında, bu görüşü benimseyenler çoğunluğu oluşturduğu için bu gurub "Cumhur" diye isimlendirilmiştir. Bu gurubun delillerini "Kitab", "Sünnet" ve "İcma ve Kıyas" başlıkları altında inceleyeceğiz.

a- Kitap'tan Deliller :

" الطلاق مرتان ... " *Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir*"¹⁵⁴ ayetinin açık anlamından elde edilen hükme göre bir koca karısını: "sen boşsun, sen boşsun" diyerek ayrı ayrı iki defa boşayabilir. Bu şekilde boşaması geçerli olunca, iki boşamanın ikisini birden bir lafızla "seni iki kere boşadım" diyerek boşaması da geçerli olur. İki boşama bu şekliyle geçerli olunca, "seni üç defa boşadım" diyerek üç boşama hakkını da bir anda kullanması geçerlidir. "*Kadınları boşamak istediğinizde iddetlerini gözeterek boşayın*" ayeti işe boşamanın sünnete uygun olan ahkâmını açıklamaktadır. Bu ayette, üç boşamanın geçersiz olacağına dair bir ifade bulunmamakta, tam aksine ayetin devamındaki: "*Kim Allah'ın hududuna tecavüz eder (bu hükümlerden birini ihlal eder) se, kendine zulmetmiş olur*" ifadeleri bir anda üç boşamanın geçerli olacağına delalet etmektedir. Çünkü sünnete uygun olmayarak karısını bir anda üç talakla boşayan kocanın pişmanlık duyarak tekrar karısına dönmesi artık mümkün değildir ve bu davranışıyla kendisine zulmetmiş olmaktadır. Eğer bir anda yapılan üç boşama bir boşama kabul edilseydi koca pişman olmaz, dolayısıyla kendisine de zulmetmiş olmazdı. Zira bir boşama kabul edilmesi durumunda kocanın dönüş hakkı vardır. Bu durumda ise ayetteki: "...kendine zulmetmiş olur" ifadesinin bir anlamı ve hükmü kalmazdı.¹⁵⁵

Tecrid-i Sarih, Buharî şerhi Aynî'den nakille, Cumhur'un bu ayeti kendi görüşlerine delil getirişini şöyle açıkladığını söyler: Ayetin devamındaki;" ya da güzellikle salıvermektir" ifadesindeki " *أو تسرح بالحصان* "lafzı, bir görüşe göre boşamak, Süddî, Dahhak gibi birçok müfessirlere göre de kocanın karısına dönmemesi anlamına gelir. Bu lafzın anlamı ne olursa olsun ayet umum ifade ettiğinden üç boşamanın sünnete uygun olarak ayrı ayrı yapılabileceğine de, bid'at üzere yapılabileceğine de delaleti vardır. Dolayısıyla sünnete uygun olarak yapılan boşamayı içine aldığı gibi bir lafızla yapılan üç boşamayı da içine alır. Çünkü ayette; sünnet olan, olmayan; mübah, haram diye bir ayırım yoktur.¹⁵⁶

Boşanma ile ilgili diğer ayetlerde de böyle bir boşamanın geçersiz olduğuna dair bir açıklık yoktur. Örneğin: "*Eğer onu boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onunla evlenmesi helal olmaz*"¹⁵⁷ ayetinde Allah üç boşamanın birden ya da ayrı yapılmış olmasını ayırmamıştır. Allah'ın birlikte açıkladığı şeyleri ayırmamız

154- el-Bakara, 2/229

155- el-Cassâs, a.g.e., I, 386 vd.

156- Miras, a.g.e., XI, 350 vd.

157- el-Bakara, 2/230

caiz olmadığı gibi, birbirinden ayırdığı şeyleri birleştirmemiz de caiz değildir. Yine: "Kadınları, dokunmadan önce boşamanızda size bir günah yoktur"¹⁵⁸, "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahladığınız, sonra da onları, dokunmadan boşadığınızda..."¹⁵⁹, "Boşanmış kadınların hakkaniyet ölçülerinde (kocalarından) menfaat sağlamak haklarıdır"¹⁶⁰ ayetlerinde herhangi bir ayırma gidilmemiştir.¹⁶¹

Kitab Delillerine İtirazlar

Cumhurun Kur'ân-ı Kerim'deki boşanma ile ilgili ayetlerin mutlak olduğu ve genel anlam içerdiği, dolayısıyla bir anda üç boşamayı da içine aldığı şeklindeki iddialarına İbn Kayyim itiraz ederek şöyle der: "Kur'ân'ın mutlak ifadeleri, boşamanın hem caiz hem de haram olanını içine almaz. Nitekim hayızlı kadının boşanması ile cinsî ilişkide bulunulan temizlik döneminde yapılan boşanma da bu mutlak ifadenin kapsamına girmemektedir. Kur'an sadece boşanma hükümlerine delalet etmekte, Allah adına açıklayıcı olan Hz.Peygamber de onun helalini haramını beyan etmektedir..."¹⁶²

b- Sünnet'ten Deliller :

Muhammed b. Şâzân'ın, Muallâ b. Mansûr, Şuayb b. Züreyk, Atâ el-Horasânî, Hasan, Abdullah b.Ömer senediyle rivayetinde, İbn Ömer karısını hayızlı iken boşamış, sonra da takib eden iki kur' (hayız veya temizlik süresi) içinde diğer iki boşama hakkını kullanmak istemişti. Bu, Hz.Peygamber'e ulaştınca Hz.Peygamber şöyle buyurdu: "Ey İbn Ömer!Allah sana böyle emretmedi. Sünnet olanda hata ettin. Sünnet olan, boşamayı temizlik dönemini gözeterek yapmandır..." Hadisin devamında İbn Ömer şöyle diyor: Ben dedim ki: "Ya Rasûlallah! Şayet üç defa boşasaydım, ona dönmem helal olur muydu?" O : "Hayır, kadın bâin talakla boşanmış olurdu ve bu, bir günah olurdu." buyurdu.¹⁶³

Buhârî'nin rivayetinde, İbn Ömer'in Üç boşama hakkını birden kullanan kimseye: "Rabb'ine isyan ettin ve karın senden bâin talakla boş oldu" dediği ifade edilmektedir.¹⁶⁴

İbn Ömer'in: "Şayet üç defa boşasaydım, ona dönmem helal olur muydu?" sorusuna Hz.Peygamber, dönüş izni vermemiştir ki bu, kesin ayrılığın (beynûnet-i kübrâ) gerçekleşmesi anlamına gelir. Bu da bize bir defada yapılan üç boşamanın bir değil, üç boşama kabul edildiğini göstermektedir. Eğer üç boşamayı birden yapmak

158- el-Bakara, 2/236

159- el-Ahzâb, 33/49

160- el-Bakara, 2/241

161- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,252

162- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V,260

163- eş-Şevkânî, a.g.e., VI,228

164- el-Askalânî, a.g.e., IX,275

caiz olmasaydı, Hz.Peygamber onu onaylamazdı ve İbn Ömer'e, karısına dönmesini emrederdi.¹⁶⁵

Uveymir el-Aclânî, Hz.Peygamber'in huzurunda karısıyla mülaane yaptıktan sonra: "Ya Rasûlallah! Karımı (nikahım altında) tutacak olursam ona karşı yalancı konumunda töhmetli bulunurum." dedi ve Hz.Peygamber ona emretmeden karısını üç defa boşadı.

Bu hadiste Uveymir Hz.Peygamber'in huzurunda karısını üç defa boşamıştır. Eğer bu caiz olmasaydı, Hz.Peygamber ikrarda bulunmaz, boşamanın bir olduğunu açıklardı. Hz.Peygamber'in ikrarı (sessiz kalarak olaya müdahale etmemesi) yapılan işi onayladığına ve dolayısıyla üç boşamanın geçerliliğine delalet eder. Uveymir'in boşaması, ya o henüz karısı iken gerçekleşmiş, ya da mülaane ile kendisine haram olduğu anda. Birinci durumda yani, henüz karısı iken üç boşama meydana gelmişse bu görüşe delil oluşu açıktır. Yok, ikinci durumda, yani mülaaneden sonra meydana gelmişse, bunda da, Uveymir'in onu karısı zannederek boşadığında şüphe yoktur. Eğer onun bu şekildeki boşaması geçersiz olsaydı, Hz.Peygamber mutlaka, onun geçersiz olduğunu kendisine açıklardı. Hz.Peygamber'in sükutu, yapılan işi onaylama olmasaydı, en azından "bu haramdır" sözüyle inkar ederdi. O halde burada sükut ya ikrar ya da inkar etmeme anlamına gelir.¹⁶⁶

Nesâî, Mahmud b. Lebîd'den rivayet ediyor: Hz.Peygamber'e, karısını üç defa boşayan bir adamın durumu haber verildi. Hz.Peygamber kızarak kalktı ve buyurdu ki: "Daha ben aranızda iken Allah'ın Kitabıyla mı oynanıyor?" Hatta adamın biri kalktı ve : "Ya Rasûlallah! onu öldürmeyeyim mi?" dedi.¹⁶⁷

Hadisin bazı rivayetlerinde şu ilave vardır:Hz.Peygamber,adamın aleyhine boşamayı geçerli saydı ve onu karısına döndürmedi.¹⁶⁸

İbn Kesîr (ö. 774/1373), bu hadisin isnadının ceyyid olduğunu söyler. Bulûgu'l-Meram'da da, ravilerinin sika olduğu zikredilir.¹⁶⁹

Hadisten de anlaşıldığı gibi Hz.Peygamber'in huzurunda ve onun işitmesiyle bir boşama olayı gerçekleşmekte, Hz.Peygamber de bunu ikrar etmektedir. Eğer meşrû bir boşama olmasaydı, Hz.Peygamber bunu asla ikrar etmezdi.

Abdürrazzâk, Yahyâ b. el-Alâ, Ubeydullah b. Velîd el-Vassâfi, İbrahim b. Ubeydullah b. Ubâde b. Sâmit, Dâvûd b. Ubâde b. Sâmit senediyle zikrettiği rivayette: Dâvûd b. Ubâde b. Sâmit, dedesinin bir hanımını bin defa boşadığı Hz.Peygamber'e haber verilince Hz.Peygamber: "Deden Allah'dan korkmamış. Üç boşama kendi hakkı, dokuzyüz doksan yedi boşamaya gelince, bu bir haddi tecavüz ve zulümdür. Dilerse Allah azab eder, dilerse affeder." buyurdu.¹⁷⁰

165- es-Sâbûnî, a.g.e., I,234

166- İbnü'l-Kayyim,a.g.e.,V,252 ; es-Sâbûnî, a.g.e., I,234

167- Nesâî,Talâk, 6(142)

168- es-Sâbûnî, a.g.e., I,235

169- eş-Şevkânî, a.g.e., VI,227

170- eş-Şevkânî, a.g.e., VI,232; İbnü'l-Kayyim,a.g.e.,V,253 vd.

Bazıları bu hadisi, Sadaka b. Ebî İmrân, Ubeydullah b. Ubâde b. Sâmit, babası, dedesi yoluyla rivayet etmişlerdir. Dedesi (Ubâde b. Sâmit) anlatır: Atalarımın biri karısını boşamıştı. Çocukları Hz.Peygamber'e gittiler ve: "Ya Rasûlallah! Babamız anamızı bin defa boşadı. Bir çaresi yok mu?" diye sordular. Hz.Peygamber: "Babanız Allah'dan korkmamış ki, ona bir çıkış yolu kulsın. Kadın ondan, sünnete uygun olmayacak şekilde üç boşama ile ayrılır. Dokuzyüz doksan yedi boşama ise onun boynunda bir günahdır." buyurdu.

Bu hadiste de birden fazla yapılan boşamanın geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Şayet boşama sadece bir kabul edilseydi Hz.Peygamber bunu söyler ve onun dönüşüne hükmederdi. Oysa Hz.Peygamber, kadının bâin talakla boşandığını ve bir çıkış yolunun bulunmadığını söyledi.¹⁷¹

Ebû Seleme b.Abdurrahman, Fâtıma bint Kays'ın kendisine şunları anlattığını rivayet eder: Kocasını Mahzum'lu Ebû Hafs b. el-Mugîre kendisini üç defa boşamış, sonra da Yemen'e gitmişti. Bunun üzerine Hâlid b. Velîd birkaç kişi ile kalkarak Meymûne vâlidemizin evinde bulunan Hz.Peygamber'e geldiler ve: "Gerçekten Ebû Hafs, karısını üç defa boşamıştır. Acaba bu kadına nafaka var mı?" diye sordular. Hz.Peygamber: "Ona nafaka yoktur, ama iddet vardır." buyurdu.¹⁷²

İbn Mâce aynı olayı farklı bir senetle şöyle aktarıyor: Muhammed b. Rumh, Leys b.Sa'd, İshak b. Ebî Ferve, Ebû Zinâd, Âmir eş-Şa'bî senediyle rivayetinde Âmir eş-Şa'bî anlatıyor: Fâtıma bint Kays'a: "Nasıl boşandığını bana anlat" dedim. Fâtıma: "Kocam Yemen'e giderken beni üç talakla boşadı. Hz.Peygamber de bunu geçerli saydı" dedi.¹⁷³

Sahîh-i Müslim'de olayla ilgili olarak Fâtıma diyor ki: Hz.Peygamber'e geldim,bana: "Seni kaç defa boşadı?" diye sordu. Ben de: "Üç defa" dedim. Hz.Peygamber bana: "Doğru söylemiş, sana nafaka yoktur" buyurdu.

Müslim'in diğer bir rivayetinde Fâtıma şöyle dedi: "Ya Rasûlallah! Kocam beni üç talakla boşadı. Zorla yanıma girerler diye de korkuyorum."¹⁷⁴

Yine Müslim'in bir başka rivayetinde Hz.Peygamber, üç talakla boşanmış kadın hakkında: "Onun ne mesken ne de nafaka hakkı yoktur" buyurdu.¹⁷⁵

Kesin (Bâin) olarak boşanan kadına nafaka yoktur. Ric'f olarak boşanana ise nafaka verilir. Burada üç boşama gerçekleştiği için Hz.Peygamber, kadına nafaka verilmeyeceğine hükmetti. Üç boşama bir kabul edilmiş olsaydı, kadın ric'f boşama iddetinde olacağından nafaka verileceğine hükmedilirdi.¹⁷⁶İbn Mâce'nin rivayetinde de olayın kahramanı Fâtıma, Hz.Peygamber'in üç boşamayı geçerli saydığını haber vermektedir.

171- es-Sâbûnî, a.g.e., 1,236

172- Müslim,Talâk, 6 (38,1115)

173- İbn Mâce, 4 (2024,652)

174- Müslim,Talâk, (53,1121)

175- Müslim,Talâk, (44,1118)

176- es-Sâbûnî, a.g.e., 1,237

Ebû Dâvûd, Sünen'de, Nâfi' b. Uceyr b. Abd-u Yezîd b. Rukâne'den rivayet eder: Rukâne b. Abd-u Yezîd, karısı Süheyme'yi "el-bette" ile boşamıştı. Bu durum Hz.Peygamber'e haber verildi. Hz.Peygamber Rukâne'ye yemin teklif ederek: "Vallâhi bununla sadece bir talak kastettin, (öyle mi?)" diye sordu. Rukâne: "Vallâhi sadece bir talak kastettim" dedi. Bunun üzerine Hz.Peygamber karısını kendisine geri verdi. Daha sonra Rukâne ikinci talak hakkını Hz.Ömer zamanında, üçüncüsünü de Hz.Osman zamanında kullandı.¹⁷⁷

Tirmizî'nin rivayetinde, Rukâne yemin ettikten sonra Hz.Peygamber: "O, senin kastettiğin şey üzeredir" buyurur.

Bu hadiste görüldüğü gibi, Hz.Peygamber Rukâne'ye "el-bette" ifadesinden ne kastettiğine dair yemin ettirmiştir. Bu da onun, bu sözle daha fazla boşamaya niyet etmesi durumunda onun da gerçekleşeceğine delalet eder. Eğer birden fazla boşamaya niyet etmesi halinde sonuçta bir değişiklik olmasaydı, Hz.Peygamber ona yemin ettirmezdi.¹⁷⁸

Ebû Dâvûd'un sahih senedle Mücâhid'den yaptığı rivayetde Mücâhid şöyle dedi: "Ben İbn Abbâs'ın yanında idim. Bir adam geldi ve karısını üç talakla boşadığını söyledi. İbn Abbâs sükût etti, hatta ben karısını adama geri çevireceğini zannettim. Sonra şöyle dedi: "Biriniz ahmaklık eder, sonra da: "Ey İbn Abbâs, Ey İbn Abbâs!" der. Şüphesiz Allah: "Kim Allah'dan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir." buyurmaktadır. Sen Allah'dan korkmadın. Dolayısıyla ben sana çıkış yolu bulamam. Rabb'ine isyan ettin ve karın senden bâin talakla boş oldu" dedi. Ebû Dâvûd bu hadisi birçok kanalla rivayet etmiştir.¹⁷⁹

Hadiste İbn Abbâs, karısını üç talakla boşayan adama, Allah'a isyan ettiğini, bununla beraber karısının bain talakla boş olduğunu söylemektedir. Şayet üç talak sünnete uygun olarak yapılsaydı İbn Abbâs adama, Allah'a isyan ettiğini söylemezdi. Sünnete uygun olmasa da bir anda yapılan üç boşama geçerli kabul edilmiştir.

Abdurrazzak'ın, Süfyân es-Sevrî, Seleme b. Küheyl, Zeyd b. Vehb senediyle rivayet ettiği hadiste: Hz.Ömer'in huzuruna karısını bin talakla boşayan bir adam çıkarılır. Hz.Ömer ona: "Karını boşadın mı?" diye sorar. Adam: "Ben sadece eğlence olsun dedim," der. Hz.Ömer ona kamçısını kaldırır ve döver. Ona: "Sana bundan sadece üç tanesi yeterlidir," der.¹⁸⁰

Saîd b. Mansûr, Süfyân b. Uyeyne, Şakîk b. Ebî Abdillah, Enes'den rivayet ediyor: Hz.Enes, karısını zifafdan önce üç talakla boşayan bir adam hakkında Hz.Ömer'in: "Üç talak geçerlidir ve kadın başka birisiyle evlenmedikçe ona helal değildir" dediğini anlatıyor.¹⁸¹

177- Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân, Neşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, III, 87

178- İbnü'l-Kayyım, a.g.e., V, 255

179- el-Askalânî, a.g.e., IX, 275

180- İbnü'l-Kayyım, a.g.e., V, 257 vd.

181- et-Tehânevî, a.g.e., II, 162

Veki', A'meş'ten, o da Habîb b. Ebî Sâbit'ten rivayet eder: Hz.Ali'ye bir adam gelir ve: "Ben karımı bin talakla boşadım" der. Hz.Ali de: "O senden, üç tanesi ile ayrı düşmüş olur. Diğerlerini de öteki kadınların arasında taksim et" der.¹⁸²

Beyhakî'nin (ö. 458/1066) İbn Ebî Leylâ'dan rivayetinde, karısını zifafdan önce üç talakla boşayan birisi hakkında Hz.Ali'nin: "Kadın başka birisiyle evlenmedikçe ona helal olmaz" dediği nakledilir.¹⁸³

Yine Veki', Ca'fer b. Burkân'dan, o da Muaviye b. Ebî Yahyâ'dan rivayet eder: Bir adam Osmân b. Affân'a gelerek: "Karımı bin talakla boşadım" der. Hz.Osmân da ona: "O senden üç talakla ayrı düşmüştür" der.¹⁸⁴

Abdurrazzak'ın, Ma'mer, A'meş, İbrahim, Alkame senediyle rivayet ettiği hadiste: Bir adam İbn Mes'ûd'a gelerek: "Karımı doksan dokuz talakla boşadım" dedi. İbn Mes'ûd adama: "Üç tanesi karını senden ayırır. Geri kalanları ise haddi tecavüzdür" cevabını verir.¹⁸⁵

Ebû Dâvûd, Sünen'de Muhammed b. İyâs'dan rivayet eder: İbn Abbâs, Ebû Hüreyre ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'a bakirenin üç talakla boşanmasının hükmü sorulur. Hepsi de: "Başka bir kocayla evlenmedikçe artık ona helal olmaz" diye cevap verirler.¹⁸⁶

İmam Malik Muvatta'da, Yahyâ b. Saîd, Bükeyr b. Abdillâh b. el-Eşec'den rivayet eder: Muâviye b. Ebî Ayyâş el-Ensârî, Abdullâh b. Zübeyr ve Âsım b. Ömer b. el-Hattâb ile beraber otururken meydana gelen olayı şöyle anlatıyor: Muhammed b. İyâs b. el-Bükeyr, bu iki sahabînin yanına gelerek dedi ki: "Köy halkından bir adam, zifaftan önce karısını üç talakla boşadı. Bu konuda görüşünüz nedir?" Abdullâh b. Zübeyr: "Bu konuda bizim bir görüşümüz yoktur. İbn Abbas ile Ebû Hüreyre'ye git de onlara sor. Ben onları Hz.Aişe'nin yanında bırakmıştım. Sonra bize gel ve haber getir." dedi. Muhammed b. İyâs gidip onlara sordu. İbn Abbas, Ebû Hüreyre'ye: "Fetva ver ey Ebû Hüreyre! Sana çözümünü zor bir mesele geldi." dedi. Ebû Hüreyre de: "Bir talak kadını bâin talakla boşar, üç talak ise, başka bir koca ile evlenmedikçe kadını ilk kocasına haram kılar." cevabını verdi. İbn Abbas da bunun gibi cevap verdi.¹⁸⁷

Yine Malik, İbn Şihab, Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân, Muhammed b. İyâs b. el-Bükeyr'den rivayetle Muhammed b. İyâs b. el-Bükeyr diyor ki: "Bir adam zifafdan önce karısını üç talakla boşadı. Sonra da onunla tekrar evlenmek istedi. Fetva istemek üzere geldi, ben de sormak için onunla beraber gittim. Konuyu Abdullâh İbn Abbas ile Ebû Hüreyre'ye sordu. Dediler ki: "Karın, senden başka birisiyle evlenmedikçe karınla evlenmeni uygun bulmuyoruz." Adam: "Ben sadece bir talakla boşamak

182- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 258

183- et-Tehânevî, a.g.e., II, 162

184- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 258

185- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 258

186- İbnü'l-Kayyim, a.g.e., V, 258

187- el-Muvatta', Talâk, 15 (39, 571)

istemmiştim" dedi. İbn Abbas da: "Fazlasıyla elinde olan şeyi, sen göndermişsin." cevabını verdi.¹⁸⁸

Yine Malik, Yahya b. Said, Bükeyr b. Abdillah b. el-Eşecc, Nu'man b. Ebî Ayyâş el-Ensârî, Atâ b. Yesâr'dan rivayetle şöyle dedi: Bir adam, Abdullah b. Amr b. el-Âs'a, karısını zifaktan önce boşayan bir adam hakkında sormak için geldi. Âta diyor ki: Ben: "Bekarın talakı sadece birdir" dedim. Amr b. el-Âs dedi ki: "Sen ancak bir bâin talakdan bahsediyorsun. Üç talakla, başka birisiyle evlenmedikçe ona haram olur."¹⁸⁹

Beyhakî ve Taberânî Süveyd b. Gafle'den rivayet ediyor: Âişe el-Has'amiyye Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan ile evliydi. Hz. Hasan ona: "Babam Ali şehid edildi" dedi. Hanımı da: "Halîfelik sana mübarek olsun" diyerek Hz. Hasan'ı tebrik etti. Hz. Hasan: "Ali öldürülüyor, sense sevinç gösterisi yapıyorsun. Haydi git, sen üç talak ile boşsun." diyerek karısını boşadı ve iddeti bitinceye kadar bekledi. Sonra Hz. Hasan, karısına mehrin kalan kısmını ve onbin (dirhem) de hediye gönderdi. Elçi bunları getirince kadın: "Ayrılan sevgiliden az bir mal," diyerek üzüntüsünü dile getirdi. Onun bu sözü Hz. Hasan'a ulaştınca şöyle dedi: "Şayet dedemden (veya babamdan): "Herhangi bir kimse temizlik döneminde veya mübhem olarak karısını üç talakla boşarsa başka bir koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz," hadisini işitmemiş olsaydım, ona dönerdim."¹⁹⁰

Beyhakî'nin Şu'be, Târik b. Abdirrahman rivayetinde; Târik b. Abdirrahman diyor ki: Kays b. Ebî Âsım'dan işittim. Dedi ki: "Bir adam benim yanımda Mugîre'ye, karısını yüz talakla boşayan bir adamın durumunu sordu. Mugîre dedi ki: "Üç talakla kadın haram olur, doksan yedisi de fazlasıdır."¹⁹¹

İbn Ebî Şeybe, Sehl b. Yusuf, Hamid, Râfi'den rivayet ediyor: Imrân b. Husayn'a karısını bir mecliste üç talakla boşayan adamın durumu soruldu da o: "Rabb'ına karşı günah işlemiş, karısı da ona haram olmuştur," cevabını verdi.¹⁹²

Bütün bu rivayetlerden, Hz. Ömer, Osman, Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Mes'ûd, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Ebû Hüreyre, Mugîre b. Şû'be ve Imrân b. Husayn gibi Hz. Peygamber'in ashabının büyüklerinden olan büyük bir topluluğun, bir anda yapılan üç boşamanın geçerli olacağı görüşünü benimsediklerini görmekteyiz. O halde bu konuda Hz. Peygamber'in ashabına uymak gerekir.

Sünnet Delillerine İtirazlar:

Bir anda üç boşamanın geçerli olacağı ile ilgili Cumhurun Sünnet delillerine İbn Teymiyye hiç itibar etmeyerek, Hz. Peygamber döneminde karısını bir kelimedede üç defa boşayıp da, Hz. Peygamber'in de bunu geçerli saydığı bir tek kişi tanımadıklarını,

188- el-Muvatta', Talâk, 15 (37,570)

189- el-Muvatta', Talâk, 15 (38,570)

190- Şihâbüddin Mahmud b. Abdillah el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1408/1987, I, 138

191- et-Tehânevî, a.g.e., II, 164

192- et-Tehânevî, a.g.e., II, 164

konuyla ilgili ne sahih ne de hasen herhangi bir hadisin de bulunmadığını söyler. Daha da ileri giderek, konu hakkında rivayet edilen hadislerin tamamının hadis alimlerinin ittifakıyla zayıf, hatta uydurma (mevzu) olduğunu iddia eder.¹⁹³

Cumhurun Sünnet delilleri içersinde yer alan bazı hadislere yapılan itirazları şöyle sıralayabiliriz:

Cumhurun İbn Ömer hadisine hem metin, hem de senet yönüyle itiraz edilmiş ve hadisin ravilerinden Atâ el-Horasânî'nin, cumhurun görüşüne delil teşkil eden "

"lafzını rivayette tek kaldığı iddia edilmiştir. Adı geçen raviyi, Tirmizî sika kabul etmiş, Nesâî ve Ebû Hâtim rivayetinde bir sakınca görmemişler, ancak, Said b. Müseyyeb tekzib etmiştir. İbn Hibbân ise onun hakkında şöyle der: "Allah'ın seçkin kullarındandır, ancak vehmi çoktur, hıfzı kötüdür. Bilmeyerek hata edebilir. Bu durum rivayetinde çok olunca rivayetini delil almak batıldır." Bu hadis, senesinde Şuayb b. Zurayk eş-Şâmî bulunduğu için de zayıf kabul edilmiştir.¹⁹⁴

İbn Kayyım, bu hadisin sahih kabul edilmesi halinde de bir anda üç boşamanın geçerliliğine delil olamayacağını söyler. Ona göre, " لوطقتها ثلاثا şayet onu üç talak boşamış olsaydım" sözü, "şayet üç ikrarda bulunsam", "üç selam versem" sözleri mertebesindedir. Bu sözden üç boşamanın birden yapılması anlamı çıkmaz.¹⁹⁵

Cumhurun, görüşlerine delil olarak ileri sürdükleri diğer bir hadis olan Uveymir el-Aclânî hadisi de tenkide uğramıştır. İbn Kayyım, bu hadisin son derece sahih olduğunu ancak, cumhur lehine delil olamayacağını söyleyerek şöyle devam eder: "İmam Şafii'ye göre lianda ayrılık, sadece kocanın lianda bulunması ile gerçekleşir. İmam Ahmed'den bir görüşe göre de, hakim aralarını ayırmasa bile ayrılık her ikisinin birden lianda bulunmalarından sonra gerçekleşir. Her iki görüşe göre de yapılan üç boşama havada kalır ve bir anlam ifade etmez. Eğer ayrılığı hakim'in tefrikine bağlı kılsak, bu takdirde de hadisin delil olarak alınması sahih olmaz. Çünkü bu durumda, nikahın devamına artık imkan kalmamış, aksine ebedî haramlık sözkonusu olmuştur. İşte bu sırada yapılan üç boşama, liandan gözetilen maksadı te'kid ve takrir içindir. Zira üç talak, kadını başka bir koca ile evlenmedikçe artık kendisine haram kılarken, liandan doğan ayrılık onu kocaya ebediyyen haram kılmaktadır. Dolayısıyla zaten zorunlu olarak ebediyyen nikah bağı kopmuş bir evlilikte yapılan boşamanın, mevcut olan bir nikah içersinde yapılan boşama gibi telakki edilmesi mümkün değildir."¹⁹⁶

Cumhurun, Mahmud b. Lebîd hadisi hakkında da, bir anda üç boşamanın geçerliliğine delil olamayacağına ittifak edildiği iddia edilmiştir. İbn Hazm, bu hadisin mürsel olduğunu, dolayısıyla delil olamayacağını söyler.¹⁹⁷

193- İbn Teymiyye, a.g.e., 12 vd.

194- eş-Şevkânî, a.g.e., VI,228

195- İbnü'l-Kayyım, a.g.e., V,262 vd.

196- İbnü'l-Kayyım, a.g.e., V,262

197- es-Sâbûnî, a.g.e., I,241 vd

Abdürrezzak'ın rivayet ettiği, Ubâde b. Sâmit hadisini İbn Kayyım, senesinde Yahya b. Ali, Ubeydullah b. Velîd el-Vassâfi ve İbrahim b. Ubeydullah olduğu için son derece düşük bir haber olarak görmektedir. Çünkü bu raviler sırasıyla zayıf, halik ve mechul ravilerdir. İbn Kayyım, hadisi tenkide şöyle devam eder: "Bu hadisin yalan ve batıl olduğuna şu husus da delalet etmektedir: Sağlam, sakat; muttasıl, munkatı' hiçbir haberde Ubâde b. Sâmit'in babasının İslâm'a yetiştiğinden bahsedilmemektedir. Dedesinin müslümanlığa yetişmesi ise tamamen muhaldir."¹⁹⁸

Fâtıma bint Kays hadisi, çeşitli lafız ve rivayetlerle geldiği için muzdarib görülmüş ve muhaliflerce reddedilmiştir. Hatta bu rivayetler içinde, üç boşamanın birden yapılmadığını gösteren lafızlar bulunmaktadır. Örneğin, Müslim'in, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayetinde, "Fâtıma'nın kocasının kendisine, kalan bir talak ile (geri evlenmek için) haberci gönderdiğinden" bahsedilmektedir.¹⁹⁹Yine Müslim'in başka bir rivayetinde de, "kocasının onu üç talakın sopuncusu ile boşadığı" ifadesi vardır.²⁰⁰Bu ifadeler, hadisin üç boşamanın geçerliliğine delil olamayacağını göstermektedir.²⁰¹

c- İcma ve Kıyas Delilleri:

Cumhur, bir anda üç boşamanını geçerliliği konusunda Hz.Ömer döneminde icma' oluştuğunu ve bu icma'n günümüze kadar devam edip geldiğini iddia etmektedirler. Cumhura göre Hz.Ömer döneminde meydana gelen icma', ashabdan hiçbir kimse inkar etmemiştir.²⁰²

İbn Hacer, bu konudaki icma'n mut'a konusundaki icma'a benzediğini, bu iki konuda Hz.Ömer döneminde oluşan icma'a karşı çıkan bir tek muhalifin bile bulunmadığını söyleyerek şöyle devam eder:"Bu üç talak konusu ile mut'a konusu birbirine benzemektedir. Câbir'in rivayetinde, Câbir(r.a.) şöyle diyor: "Mut'a nikahı, Hz.Peygamber, Ebû Bekr ve Ömer'in hilafetinin başında yapılıyordu. Sonra Ömer ondan bizi nehyetti, biz de vazgeçtik." Hz.Ömer döneminde meydana gelen icma'dan dolayı racih olan, mut'a'nın haram olması ve üç talakın da geçerli olmasıdır."²⁰³

Cassâs, bir anda üç talakın, sünnete aykırı da olsa geçerliliği konusuna Kitab, Sünnet ve İcma'n delil olduğunu söyler.²⁰⁴

İbnü'l-Hümmam da Hz.Ömer döneminde üç boşamanın geçerliliği konusunda meydana gelen icma'a hiç kimseden muhalefet nakledilmediğini, sahabe, tâbiîn ve

198- İbnü'l-Kayyım, a.g.e., V, 262

199- Müslim, Talâk, 41 (1117)

200- Müslim, Talâk, 40 (1116)

201- İbnü'l-Kayyım, a.g.e., V, 262; es-Sâbûnî, a.g.e., I, 242 vd.

202- Muhammed Ali es-Sâbûnî, Tefsîru Âyâtü'l-Ahkâm, 5. Baskı, Mektebetü'l-Gazâlî, Dımeşk 1407/1987, I, 334

203- el-Askalânî, a.g.e., IX, 278

204- el-Cassâs, a.g.c., I, 388

onlardan sonra gelen imamların cumhurunun da üç talakın geçerliliğini kabul ettiklerini söyler.²⁰⁵

İcma Delillerine İtirazlar:

Hız.Ömer döneminde bir anda yapılan üç boşamanın geçerliliğine dair icma' meydana geldiği ve bu icma'ın günümüze kadar geldiği görüşüne muhalifler itiraz ederek, hiçbir asırda bu konuda icma' olmadığını iddia etmişlerdir. Muhaliflere göre bu konuya muhalefet eden mezhepler, ashab ve tâbiından görüşler sayılamayacak kadar çoktur. Daha da ileri giderek, üç boşamanın bir boşama kabul edildiğine dair icma' olduğunu, Hız.Ebû Bekr döneminde iki kişinin bile bu konuda ihtilafının olmadığını söylerler.

İbn Kayyım, Hız.Peygamber'in, kendisini gören ve dinleyen yüzbini aşkın sahabi bırakarak vefat ettiğini, bunların onda birinin onda birinin onda birinden; tüm çabalara rağmen ashabdan yirmi kişiden bile üç boşamanın bağlayıcılığına dair sahih bir haberin bulunmadığını söyler.²⁰⁶

İbnü'l-Hümam bu iddianın batıl olduğunu söyleyerek şöyle cevap verir: "İcma'ın olduğu açıktır. Çünkü Hız.Ömer üç boşamayı geçerli saydığına buna karşı çıkan bir tek kişi bile nakledilmemiştir. İcma hükmünü yüzbinlerce kişiden nakletmek gerekmez. Eğer icma'a iştirak eden herkesin ismi verilseydi o zaman sükûti icma' meydana gelen bir tek hüküm için büyük bir cilt kitab meydana gelirdi. Diğer taraftan icma' hükmü avamdan değil müctehitlerden nakledilir. Hız.Peygamber'in vefatıyla geride bıraktığı yüzbini aşkın sahabinin hepsi müctehitlik derecesine ulaşmış değildi. Ashabdan müctehit olanlar yirmiden fazla idi ki onlar da; Dört halife, Abâdile (Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Amr b. Âs, Abdullah b. Mes'ûd) Zeyd b. Sâbit, Muaz b. Cebel, Enes, Ebû Hüreyre gibi fakih sahabilerdi. Diğerleri bu müctehit sahabilere müracaat ediyor ve problemlerini onlardan fetva alarak çözümlüyorlardı. Biz bu müctehit sahabilerin çoğundan üç boşamanın geçerliliği ve onlara muhalefet edenin de bulunmadığı ile ilgili açık nakilleri isbat ettik. Bundan dolayı biz deriz ki: Şayet hakim bir lafızla üç boşamayı bir boşama kabul ederek hüküm verirse, hükmü geçerli olmaz."²⁰⁷

Tahanevî, muhaliflerin icma'ın oluşmadığı itirazlarına Cumhur lehine şu savunmayı yapar: Bu konuda icma' görüşü, "muhalefet eden bilmiyoruz" anlamındadır. Yoksa, "muhalefetin olmadığını biliyoruz" anlamında değildir ki bu konuda ihtilafın caiz olması reddedilsin. Delil olmadan ihtilaf ihtimali bize zarar vermez. Biz icma'ın bulunduğunu iddia ediyoruz, icma'ın kesin ve kat'î olduğunu iddia etmiyoruz.²⁰⁸

205- İbnü'l-Hümâm, a.g.e.,III,330

206- İbnü'l-Kayyım,a.g.e.,V,270

207- İbnü'l-Hümâm, a.g.e.,III,330

208- et-Tehânevî, a.g.e., II,167

2- Bir Sözle Üç Boşamayı Bir Boşama Kabul Edenler ve Delilleri:

Bir anda yapılan üç boşamayı bir boşama kabul edenler: Ashabdan Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, bir rivayete göre Hz.Ali ve İbn Mes'ûd, Tâbîf alimlerinden Tâvus, İkrime, Muhammed b. İshâk, Haccâc b. Ertât, Nehaî, Süleyman b. Mukâtil, Zahiriler, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî alimlerinden bazıları. Ahmed b. Hanbel'in kendisinin de bu görüşte olduğu rivayet edilmektedir.²⁰⁹

Bu görüşün sahibleri, hadis delilleri ile bazı ashab ve tâbîf'nin sözlerini görüşlerine dayanak olarak ileri sürerler.

a- Kitab'dan Deliller:

Cumhurun, görüşlerine delil olarak ileri sürdükleri: "الطلاق مرتان" *Boşama iki defadır...* ayeti, bu gurubun da delilidir. Bunlar ayeti şu şekilde anlarlar: Zifafdan sonra yapılacak meşru' boşama, dönüşü mümkün kılan boşamadır. Çünkü "iki defa" ifadesi, biri diğerinin peşinden gelen iki olguyu anlatmaktadır. Nitekim bir adam: "Yüz defa Allah'ı tesbih ederim" dese bu ifadeden, ayrı ayrı yüz tesbih anlaşılır. O halde Allah bu ayetle, boşamayı birden değil, ayrı ayrı yapıldığında meşru' kabul etmiştir.²¹⁰

Üç boşamayı birden yapmanın meşru' olmadığına şu ayetleri de delil getirirler: "*Boşanmış kadınlar, kendi başlarına üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler...Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler.*"²¹¹Bu ayet, zifaf sonrası yapılan boşamadan sonra, boşayan kocanın, ric'at yoluyla karısına tekrar dönmeye hak sahibi olduğunu göstermektedir. Yine Allah: "*Ey Peygamber!Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın...İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya meşru' ölçüler içersinde (nikahınız altında) tutun veya onlardan meşru' ölçülere göre ayrılın*"²¹² buyurarak meşru' boşamanın bütün kısımlarını ve hükümlerini açıklamıştır. Zifafdan önce yapılan boşamadan bahsetmiş ve iddeti bulunmadığını zikretmiştir. Üçüncü boşamayı zikretmiş ve boşanan kadının, yeni bir koca ile evlenmedikçe, artık birinci kocaya haram olacağını açıklamıştır. "Hul"denilen, fidye karşılığı boşamadan bahsetmiş ve onu üç boşama değil fesih kabul etmiştir. Kocanın dönüş hakkına sahip olduğu boşamadan bahsetmiştir. Kur'an'daki bu boşama hükümleri, boşamayı hem erkek hem de kadın için en güzel ve faydalı şekliyle meşru' kılmıştır.²¹³ Allah: "*Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah'a ve Rasûl'üne götürün (onların talimatına göre*

209- el-Kurtubî, a.g.e.,III,87 vd.;Miras, a.g.e.,XI,349

210- İbn Teymiyye, a.g.e.,11 ; İbnü'l-Kayyim,a.g.e.,V,244

211- el-Bakara,2/228

212- et-Talâk,65/1,2.

213- İbnü'l-Kayyim,a.g.e.,V,245 vd.

halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir" buyuruyor. Ne Kitab'da ne de Sünnet'te bir lafızla ya da ric'at veya akit olmaksızın bir anda yapılan boşamanın geçerliliğine dair bir hüküm yoktur. Tersine Kur'an ve Sünnet mübah yolla boşamayı bağlayıcı bulmaktadır.²¹⁴

Bir anda yapılan üç boşamanın bir boşama sayılacağını savunanların ileri sürdükleri Kur'an delillerine Cumhur, konuyla ilgili ayetlerdeki mutlak ve genel ifadelerin, hem helal hem de haram boşamayı içine aldığı, dolayısıyla haram olmasına rağmen bir anda üç boşamanın da bu kapsama gireceği görüşüyle karşı çıkmışlardır.

b- Sünnet'ten Deliller:

İshak b. İbrahim, Muhammed b. Râfi', Ma'mer, İbn Tâvûs, babası Tâvus, İbn Abbâs'dan rivayet ediyor: "Üç boşama Hz.Peygamber, Ebû Bekr ve Ömer'in hilafetinin iki senesinde bir kabul ediliyordu. Ömer dedi ki: "İnsanlar teennî ile davranacakları bir konuda acele etmeye başladılar. Onların aleyhine bunu geçerli saysak."²¹⁵

Tâvus'un diğer bir rivayetinde: Ebu Sahnâ isimli birisi İbn Abbâs'a çokca sorular sorardı. Bir defasında: "Bir kimsenin, karısını zifaktan önce üç defa boşaması halinde bunu bir boşama saydıklarını bilmiyor musun?" dedi. İbn Abbâs şu cevabı verdi: "Evet. Hz.Peygamber, Ebû Bekr ve Ömer'in hilafetinin ilk yıllarında bir adam karısını zifaktan önce boşayacak olsa, bu bir tek boşama sayılıyordu. Hz.Ömer insanların boşamaya olan düşkünlüklerini görünce: "Erkeklerin aleyhine bu boşamaları geçerli sayınız." dedi.²¹⁶

İbn Cüreyc, İbn Tâvûs'dan, o da babasından rivayet ediyor: Ebû Sahnâ İbn Abbâs'a: "Hz.Peygamber, Ebû Bekr ve Ömer'in hilafetinin üç senesinde üç talakın bir sayıldığını biliyor musun?" dedi. İbn Abbâs: "Evet" dedi.²¹⁷

Üç boşamayı bir kabul edenlerin dayandıkları en kuvvetli delilleri bu hadistir. Ancak, Cumhur'a destek veren, İbn Abbas'dan üç boşamayı üç kabul eden rivayet ile yine İbn Abbas'ın şahsi fetvası bu rivayetle çelişmektedir. İbn Abbas'ın rivayetleri ile fetvası hakkındaki karşılıklı itirazlara ilerde temas edilecektir.

Bir anda üç boşamayı bir boşama kabul edenlerin ikinci meşhur sünnet delili de İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, Muhammed b. İshak'dan rivayet ettiği şu hadistir: Dâvûd b. Hüseyin, İbn Abbas'ın kölesi İkrime, İbn Abbas'dan: İbn Abbas anlatıyor: Muttaliboğullarının kardeşi Rukane b. Abd-i Yezîd karısını bir mecliste üç talakla boşamıştı. Buna çok üzüldü. Hz.Peygamber kendisine: "Onu nasıl boşadın?" diye sordu. O da: "üç talak boşadım" cevabını verdi. Hz.Peygamber: "Bir mecliste mi?" diye

214- İbn Teymiyye, a.g.e.,17

215- Müslim, Talâk,15, (1099)

216- Canan,a.g.e., XI,423t

217- Müslim, Talâk,16, (1099)

sordu. O: "evet," dedi. Hz.Peygamber: "O bir talaktır. Eğer istersen ona dön" buyurdu. O da döndü.²¹⁸

Sünnet Delillerine İtirazlar:

İbn Abbas'dan rivayet edilen Ebû Sahbâ hadisini alimler dört şekilde değerlendirmişlerdir:

a- Bazıları, İbn Abbas'ın üç boşamanın geçerliliğine dair fetvasından dolayı bu hadisi reddederler ve: "Bu fetva, İbn Abbas'ın görüşünden vazgeçtiğine ya da yanında rivayetini neshedici bir şeyin bulunduğu delalet eder" derler.

b- Bazıları, bu hadiste üç boşamanın bir sayıldığına dair Hz.Peygamber'in ne ikrarı ne de söz ve fiili bulunmadığından delil olamayacağını iddia eder.

c- Bir kısım alimler, bu hadisin rivayet ve lafızlarının farklılığından dolayı muzdarib olduğunu, bu nedenle de delil olarak alınmasının sağıh olamayacağını söyler.

d- Bazıları da, hadisin sıhhatini kabul etmekle beraber, çeşitli şekillerde tefsir ve te'vili yapıldığından bu hadisle ameli uygun bulmamışlardır.²¹⁹

Bu gurubun Sünnet Delillerinden birincisi olan Ebû Sahbâ hadisine birkaç yönden itiraz edilmiştir:

a- Bu hadis hem metin, hem de sened yönüyle muzdaribtir. Metin yönüyle, Hz.Peygamber, Ebû Bekr ve Ömer'in hilafetinin başında boşamanın bir rivayette zifaktan önce üç defa yapıldığı, diğer bir rivayette ise zifafdan önce kaydı olmaksızın üç defa yapıldığı zikredilmektedir. Senet yönüyle de, bir rivayette Tâvûs İbn Abbas'dan, bir diğerinde ise Tâvûs, Ebû Sahbâ'dan rivayet etmektedir.²²⁰

Bu tenkide karşılık şu savunma yapılmıştır: Bu hadisin metnindeki farklılık, zifaktan önce ve zifaktan sonra yapılan iki farklı olaydan kaynaklanmaktadır. Senedi ise sahihtir. Tâvûs'un rivayetinde tek kalması ise, İbn Abbas'a insanların en yakın oluşundandır.

b- İbn Abbas'ın bu rivayeti tek kaldığı için şazdır. Bize ne rivayet ve hüküm yönüyle, ne de fetva olarak İbn Abbas'ın naklettiği bu hadisten başka bir hadis nakledilmemiştir. Dolayısıyla tek kalan bu hadis sıhhat yönüyle delil olmaya elverişli değildir.

Bu tenkide, Şafii'nin şu görüşüyle cevap verilmiştir: "Ravinin, rivayetinde tek kalması şaz değildir. Ancak ravi, sika ravilere muhalif rivayette bulunursa bu şazdır."

c- Buhârî, bu görüşü savunanların ikinci delili olan, Uveymir el-Aclânî hadisini birçok yerde rivayet etmiş, ancak bu hadisi rivayet etmemiştir. Bu ise hadisin güvenilir olmadığını gösterir.

Buna cevap olarak şöyle denmiştir: Buharinin rivayet etmemesi hadisin sıhhatine engel değildir. Müslim, Ahmed gibi hadis imamları sağıh hadis kitaplarında bu hadisi

218- eş-Şevkânî, a.g.e., VI,227;Miras, a.g.e.,XI,352

219- es-Sâbûnî, a.g.e., I,206 vd

220- Ebû Sahbâ Hadisine itirazlar için bk.es-Sâbûnî, a.g.e., I,212 vd

rivayet etmiştir. İbn Hacer de diyor ki: "Buhari ve Müslim rivayet etmese de, alimler sahih hadisle amel edilebileceğinde ittifak etmişlerdir."

d- Bu hadisi İbn Abbas'dan sadece Tâvûs rivayet etmiştir. Halbuki, Saîd b. Cübeyr, Mâlik b. Hâris, Muhammed b. İyâs, Nu'man b. Ebî İyâs, Mücâhid, Atâ, Amr b. Dînâr gibi büyük müctehidler, yine İbn Abbas'dan bir anda üç boşamanın caiz olacağına dair rivayette bulunmuşlardır. Bu zatlar İbn Abbas'ın en büyük ashabıdır. Tâvûs ise, faziletli, durumu iyi bilinmekle beraber, çok hata yaptığı söylenmektedir. Cemaatin rivayetinin yanında, Tâvûs'un rivyeti üzerine hüküm bina edilemez.

Bu tenkide de şu cevap verilmiştir: Tâvûs, rivayetinde tek kalmış değildir. Bu hadisi Tâvûs'dan başka, Ebû Sahbâ, İkrime ve Ebû Müleyke rivayet etmişlerdir. Tek kaldığı kabul edilse bile bu, hadisin sıhhatine zarar vermez.

Azınlığın ikinci sünnet delili olarak zikredilen Rukane Hadisine de şu eleştiriler yapılmıştır:

a- Bu hadisi İbn Abbas'dan nakleden yalnız İkrime'dir. Hadisin bütün rivayet yollarında bulunan Muhammed b. İshak hakkında hadiscilerce söz söylenmiştir.

b- İbn Abbas, boşamanın her temizlik döneminde yapılması gerektiği görüşünde idi. Çünkü koca ayrı ayrı üç boşama hakkına sahiptir.

c- Ebû Dâvûd Tirmizi ve İbn Mace'nin hakim ile yine Beyhaki'nin birçok güvenilir (sika) ravilerden naklettiklerine göre Rukane, karısını üç boşama ile değil bir bاین talakla boşamış, bununla üç defa boşamaya niyet etmediğini yeminiyle te'yid edince Hz. Peygamber boşadığı karısı ile yeniden evlenmesine izin vermiştir. Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği hadis şu cümlelerle sona ermektedir: "Ebû Rukane karısı Süheyme'yi kesin bir şekilde boşadı. Sonra: "Vallahi bununla ben bir boşamadan başka bir şey kastetmedim." deyince, Hz. Peygamber eşini ona iade etti."

Diğer taraftan Rukane hadisini ravilerin çoğu "kesinlikle=el-bette" ifadesi yerine "üç boşama ile boşamıştı" ifadeleri ile nakletmiştir. Nitekim Ebû Dâvûd her iki rivayeti aldıktan sonra "el-bette" ifadesinin üç boşamadan daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Bu ifade her iki rivayetin de sağlam olduğunu akla getirmektedir. Ancak tercih "el-bette" ifadesi lehinedir.

d- Diğer yandan İbn Abbas'ın bir defada yapılan üç boşamanın geçerli olduğuna dair fetva verdiği de nakledilmiştir. Nitekim bir adam İbn Abbas'a gelerek: "Ben karımı yüz defa boşadım. Ne yapmam gerekir?" diye sorunca, o şöyle cevap vermiştir: "Karın senden üç defa boş olmuş ve doksan yedi boşama ile de Allah'ın ayetlerini alaya almışsın."²²¹

221- Rukane Hadisine itirazlar için bk. es-Sâbûnî, a.g.e., I,226 vd; Bilmen,a.g.e.,II,209

c- Hz.Ömer'in Uygulaması:

Hız. Ömer'in, hilafeti döneminde birden yapılan üç boşamayı, kendinden önceki uygulamalara aykırı olarak bir boşama değil de üç boşama olarak yürürlüğe koyması çeşitli şekillerde izah edilmiştir:

a- Bu rivayet bir kocanın eşini bir mecliste ayrı ayrı üç defa: "sen boşsun" sözleriyle boşaması ile ilgilidir. Çünkü koca ikinci ve üçüncü cümleleri, anlamı te'kid için söylerse bir boşama meydana gelir. Tekrar etme niyetiyle söylerse üç boşama söz konusu olur. Nitekim Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekr döneminde insanların özü ve sözü doğru olduğu ve çoğunlukla hayır ve fazilet kazanmak niyetinde oldukları için davranışlarında hile ve sahtekarlık görülmezdi. Bu yüzden "ikinci ve üçüncü sözlerim birincinin te'kididir. Yeni bir boşama niyeti taşıyan sözler değildir" diyenlerin sözü kabul ve tasdik olunurdu. Hz. Ömer kendi döneminde durumun değiştiğini bir sözle üç talak vermenin yaygınlaştığını görünce bunu sanki söz tekrar edilmiş gibi üç boşama saydı. Çünkü artık insanlar çoğu zaman bunu kasteder olmuştu. Nitekim Hz.Ömer'in "insanlar daha önce tedbirli davrandıkları bir konuda acelecilik göstermeye başladılar" sözü de buna işaret etmektedir.

Diger yandan Hz.Ömer'in bu uygulaması kaza ile ilgilidir. Yani eşler mahkemeye başvurunca kullanılan sözlere göre hüküm verilir. Allah Teâlâ ile kendisi arasında ise niyetine göre muamele görür. Burada Hz. Ömer (r.a.)'in daha önce biline aykırı bir hüküm vermesinde bir sakınca bulunmaz. Çünkü bu durum "Örfün ve toplumun değişmesiyle kimi hükümlerin değişmesi söz konusu olur" prensibinin bir gereğidir. Nitekim Hz. Ömer'in "kalbleri İslam'a ısındırılacak olanlara (müellefe-i kulûb)" zekat verilmesi hükmünü şartların değişmesi ile durdurması da bu niteliktedir.

b- İbn Abbas'dan nakledilen haberdeki üç boşamadan kastedilen cinsi ilişkiden önce, kadının bir mecliste üç defa boşanmasından ibarettir. Nitekim Tâvûs'un Ebû Sahbâ'dan naklettiğine göre İbn Abbas Ebû Sahbâ'nın sorusu üzerine Hz. Peygamber ve Ebû Bekr dönemlerinde cinsi ilişkiden önce kadını üç defa boşamanın bir boşama sayıldığını söylemiştir.

c- Hz. Ömer'in uygulamasıyla ilgili olarak şu yorum da yapılmıştır: Hz.Ömer bu konuyu bazı sahabilerle istişare etmiş, sonunda bir defada üç boşama ile bir boşama meydana geleceği hükmünün Allah'ın Rasûlü döneminde neshedildiği ortaya çıkmış ve bunun üzerine Hz. Ömer üç boşamanın geçerliliğine hükmetmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'den bir defada üç boşamanın geçerli olacağına dair sağlam hadis de nakledilmiştir.

d- Hadiste geçen "üç boşama bir idi" cümlesinin anlamı, "Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekr dönemlerinde çoğunlukla boşamalar bir defa olurdu, üç defa yapılmazdı. Şimdi sizin üç defa yaptığınız bu boşama o devirde bir defa yapılırdı" demektir. İbnü'l-

Arabî bu açıklama tarzını benimsemiş ve bunu Ebû Zür'a'ya nisbet etmiştir. Sonuç olarak Tâvûs'un naklettiği bu haber ya uydurma veya münkerdir, yoruma açıktır, ya da neshedilmiştir.²²²

d- İcma ve Kıyas Delilleri:

Bir defada üç boşamanın bir boşama sayılacağını iddia edenler, liandaki dört şahadet, hacda şeytan taşlama, Hz.Peygamber'e salevat getirme ve benzeri örneklere kıyas ederek, bir defada üç boşamanın üç kabul edilemeyeceğini savunmuşlardır. Ancak, bu kıyasa itiraz edilerek, konunun bu örneklerle kıyaslanmasının yerinde olmayacağı söylenmiştir.²²³

IV- BOŞAMADA KULLANILAN İFADELER

Boşanma iradesinin açıklanması esas itibariyle şekle bağlı değildir. Fakat bu iradeyi içeren bir formülün kullanılması gerekir.²²⁴ İslam hukukçuları, ister arapça ister başka diller, ister sözle, ister yazı ile, ister işaretle olsun, evliliği sona erdirmeyi amaçlayan ve bu amaca delalet eden her türlü ifadenin boşanma için yeterli olacağına ittifak etmişlerdir. ²²⁵

Boşanma iradesi; "sözlü " , "yazılı " ve "işaretle" olmak üzere üç şekilde açıklanabilir.

A- Sözlü Boşama:

Boşamada kullanılan sözler ikiye ayrılır :

1- Sarih Sözler:

Kullanıldığında boşama anlamı açık olarak anlaşılan ve insanlar arasında örfen çoğunlukla karı-kocanın boşanmasında kullanılan sözcüklere "sarih sözler" denir. Bunların, başka bir anlamda kullanılması adet olmadığı için, bir niyet ve karineye de ihtiyaç duyulmaz.

Hanefi mezhebi ve Şafil'nin eski (kadim) görüşüne göre : "Sen boşsun, seni boşadım; seni boşamak üzerime borç olsun" gibi arapçadaki "talak" (boşama) sözü ile, bu sözcükten türetilmiş kelimeler sarih kabul edilmiştir.²²⁶ Hanefiler, "sen bana

222- el-Cassâs, a.g.e.,I,388 vd;el-Askalânî, a.g.e., IX,276; Bilmen,a.g.e.,II,208 vd.

223- Bilmen,a.g.e.,II,207 vd.

224- Halil Cin,Eski Hukukumuzda Boşanma,Neşr.Selçuk Ün.v.2. Baskı,Konya 1988, s.48

225- ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 300

226- el-Beydâvî,a.g.e.,II,786

haramsın, seni kendime haram ettim, sen haram kılınmış birisin" gibi aslında kinayeli olan sözleri de, halk arasında genellikle boşama için kullanıldığından sarih kabul etmişlerdir.²²⁷

Malikilere göre anlaşılır (zahir) kinayeli sözler de sarih sözler hükmünde olup, bunlar, dilde veya dinde boşama için kullanılması adet haline gelmiş sözlerdir. Örneğin; serbest bırakmak, ayrılmak anlamlarında : "sen ayrısın, kopmuşsun, sen bana haramsın " gibi sözler sarih hükmündedir ve niyete ihtiyaç olmaksızın boşanma gerçekleşir.

Şafii, Hanbeli ve Zahirilere göre sarih boşamanın üç lafzı vardır :Bunlar; Talak (boşama), Sarih (salıverme) ve Fırak(ayrılma). Çünkü bu lafızlar Kur'anda zikredilmiştir.²²⁸

Koca, karısını "sen boşsun" gibi sarih bir lafızla boşasa, hiç niyete veya boşamayı gösterecek başka bir şeye ihtiyaç duyulmaksızın boşama gerçekleşir. Ben boşamak istemiyordum, gibi iddia ve gerekçelere itibar edilmez.²²⁹

2-Kinayeli Sözler:

Bu talaka da, başka şeye de yorumlanması mümkün olan ve halkın talak vermekte alışmadığı bir ifade ile verilen boşamada kullanılan sözcüklere "kinayeli sözler" denir. Mesela, kocanın hanımına "babanın evine git, git, çık, uzak ol, iddetini say, rahminin temiz olup olmadığını araştır, işin elindedir, yuların üstündedir" gibi esasen dilde "boşama" için konulmamış lafızlarla yapılan boşama, kinayeli boşamadır. Bunlardan boşamanın anlaşılması ancak karine ile veya boşamadan bahsederken veya sinirli halde iken söylenmesi gibi durumun delalet etmesiyle mümkün olur.

Şafii ve Hanbelilere göre kocanın hanımına "Sen bana haramsın, seni kendime haram ettim" gibi sözler de kinayeli sözlerdir. Bununla boşamaya niyet etmişse boşama, zıhar'a niyet etmişse zıhar olur. İkisine de niyet etmişse birini tercih eder, tercih ettiği geçerli olur. Ancak bu mezheplere göre "bana haram olsun" sözü örfte ve adette sarih boşama lafızlarından sayılır olmuştur. Malikiler ise kinayeyi sadece "Git babanın evine" veya "git" veya "benden uzak ol" gibi başka manalara gelmesi de muhtemel olan kinayeli sözlerden ibaret saymışlardır. Ama "serbestsin, ayrısın, kesin ayrısın..." gibi manası açık kinayeli sözler sarih boşama hükmündedir.

Hanefi ve Hanbelilere göre kinayeli sözlerle yapılan boşamanın mahkemece geçerli sayılabilmesi ancak niyetin bulunması veya bu boşamanın kızgınlık halinde veya boşamadan bahsettikleri sırada olması gibi boşama isteğini gösteren bir durumun bulunmasına bağlıdır.

227- ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 300

228- Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafid b. Rüşd,Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid,Çev.Ahmed Meylani,İstanbul 1991,III,47 vd.; ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 300

229- ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 301

Malikî ve Şafîilerin bu husustaki görüşü ise şöyledir: Kinayeli sözlerle boşama, ancak niyet olursa vaki olur. Hal ve durumun boşamayı göstermesine itibar edilmez. Buna göre, ancak niyet etmişse boşama vaki olur. Bu söz ile boşamayı kastetmediğine dair yemin ederse boşama vaki olmaz. Yemin etmezse mahkeme "boş" hükmünü verir.²³⁰

B-Yazılı Boşama:

Cumhura göre yazı ile boşama -niyet bulunduğu takdirde- gerçekleşir. Hanefilere göre hanımın ismi ve adresi yazılı mektup sarîh sözle yapılan boşama gibidir, geçerli olur. Böyle olmayan mektup ise kinayeli sözle verilen boşama gibidir, niyetine bakılır. Bütün fakihler su üzerine veya havaya yazılan yazı ile boşamanın geçerli olmayacağına ittifak etmişlerdir.

Bir insan kalbinden hanımını boşasa geçerli olmaz. Bunu söz halinde söylese veya dilini hareket ettirse -kendisi duymasa dahi- boşama gerçekleşir.²³¹

C-İşaretlerle Boşama:

İfadesini sözlü olarak açıklayamayan kocanın, boşanma iradesini eliyle veya başıyla yaptığı anlaşılır işaretlerle açıklayabileceği konusunda ittifak vardır. Yeter ki işaretlerin boşanmaya yorumlanabilmesi mümkün olsun. Ancak konuşma imkanına sahip olan kocanın işaretle karısını boşayıp boşayamayacağı konusunda mezhepler arasında görüş ayrılığı vardır. Maliki mezhebi dışında kalan diğer üç mezhebe göre, konuşma imkanına sahip olan kişinin nasıl işaretle nikahı sahih değilse boşaması da sahih değildir. Zira işaretle boşama ancak dilsiz için geçerlidir. Malikiler'e göre, konuşabilen kişinin işareti kinayeli sözlerle yapılan boşama gibidir. Niyetinde boşama varsa boşama geçerlidir.²³²

Yazı ile ifadesini açıklayabilen dilsiz kocanın, boşanma iradesini işaretlerle açıklayabilmesi konusunda Hanefî mezhebi dışındaki mezhepler arasında görüş birliği vardır. Hanefî'lere göre eğer dilsiz yazı biliyorsa işareti muteber değildir.²³³ Günümüzde de, Fas ve Suriye kanunları genel görüşten ayrılarak yazı ile boşanma iradesini ifade edebilecek olan dilsizin işaretle boşamasını kabul etmemişlerdir. Çünkü iradesini yazı ile anlatma imkanı vardır.²³⁴

230- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX, 301 vd.

231- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX, 305

232- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX, 305

233- ez-Zuhaylî, a.g.e., IX, 305

234- Cin a.g.e., 53

V- KULLANILAN İFADEYE GÖRE BOŞAMA ÇEŞİTLERİ

Sarih ve kinayeli boşamadan her biri, dönüş imkanı olup olmaması açısından "ric'î" ve "bâin" olmak üzere iki kısma ayrılır.

A- Dönülebilir Boşama (Ric'î Talâk):

Kocanın, boşadığı hanımını, iddeti içinde, yeni bir nikah akdi yapmaksızın tekrar aile hayatına kabul etme hakkına sahip olduğu boşamadır. Burada kadının rızası aranmaz. Bu dönüş ancak birinci ve ikinci boşamadan sonra henüz iddet bitip bâin olmadan yapıldığı takdirde caiz olur. İddet bitince ric'î boşama bâin olur. Bundan sonra koca ancak yeni bir nikahla hanımını geri alabilir.²³⁵

Ric'î (dönülebilir) Boşamanın şartları:

- Boşadığı karısıyla daha önce fiilen evlenmiş, karı-koca hayatı yaşamış bulunmak,
- Hanefilere göre sarih boşama sözleriyle boşamış olmak ve şiddet, mübalağa ifade eden bir kelime söylememiş bulunmak,
- Üçüncü boşama hakkını kullanmamış olmak.²³⁶

B- Kesin Ayırıcı Boşama (Bâin Talâk):

Bâin boşama *beynunet-i suğra* ve *beynunet-i kübra* olmak üzere iki çeşittir.

Beynunet-i suğra : Kocanın ancak yeni bir nikahla ve mehir tesbit ederek boşadığı hanımına dönebileceği boşamadır. Bu da Ebu Hanife'ye göre zifaktan önce veya bir mal karşılığı veya kinayeli sözlerle gerçekleşen boşamalarda veya mahkemenin, kocanın nafaka temin edememe veya, îlâ yapmasının dışında başka sebeplerle boşattırması gibi hallerde olur.

Beynunet-i kübra : Kocanın, boşadığı hanımına onun ancak başka bir koca ile sahîh bir nikahla evlenip gerçek zifaf olduktan, ikinci kocasından da ölüm veya başka şekilde ayrılıp iddetini tamamladıktan sonra evlenebileceği boşamaya denir. Bu da üç talakla boşadıktan sonra olur ki, koca bu halde ancak hanımı başka bir koca ile evlendikten sonra tekrar onunla evlenebilir.²³⁷

Bâin (kesin ayırıcı) boşamanın şartları :

- Nikahtan sonra fakat birleşmeden ve halvet-i sahihadan önce boşamak;
- Hanefilere göre kinayeli sözlerle veya mübalağa ve şiddet ifade eden sözlerle boşamak;

235- ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 341

236- Karaman,a.g.e.,III,303

237- ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 341

- c) Karının isteğiyle bir bedel üzerine anlaşarak boşamak (muhalâ'a);
d) Üçüncü boşama hakkını kullanmış olmak.

İşte bütün bu boşama şekilleri "bâin (kesin ayırıcı) boşama" neticesini doğurur ve sonuncusuna *beynūnet-i kübra* denir.²³⁸

VI- KADINA AİT BOŞAMA YETKİLERİ

Daha önce ifade edildiği gibi, İslam prensib olarak evliliği sona erdirmeye yetkisi -ni kocaya vermiştir. Koca, bu yetkisini tek taraflı iradesiyle istediği şekilde kullanabilir. Bu hakkı kendisi kullanabileceği gibi, vekalet yoluyla da kullanabilir. Kendi adına boşama yetkisi verdiği kişi (vekil) üçüncü bir şahıs olabileceği gibi, bizzat karısı da olabilir.

Bazen koca boşama hakkını karısına devredebilir, Buna "Tefvizu't-Talâk" adı verilir. Bazen karı-koca aralarında anlaşarak evliliğe son verebilirler. Bu, karının kocaya bir bedel ödemesi anlamına gelen Hul' şeklinde olabileceği gibi, karı kocanın birbirlerini, evlenmeden doğan her türlü alacak ve borçlardan ibra etmeleri anlamına gelen Mübaraa şeklinde de olabilir. Bütün bu boşanma şekillerinde kadının iradesi esas itibarıyla kocanın iradesine tabi olmakla beraber, boşanma kararına kadın da katıldığı için bu bölüme "Kadına ait Boşanma" başlığını vermeyi uygun bulduk.

Kadın, belirli durumlarda mahkemeye müracaat ederek, kazaî boşanma (tefrîk) talebinde bulunabilir. Tefrîkte, kocanın rızası aranmaz.

A- Kocanın Karıya Boşama Yetkisi Vermesi (Tefvizu't-Talâk)

Kocanın, boşama yetkisini; "boşanma hakkını sana verdim, istersen benden boş ol" sözüyle karısına havale etmesine Tefvizu't-Talâk denir. Boşanma yetkisinin karıya havale edilmesinde koca, şu üç deyimden birini kullanabilir :

a- "Nefsini ihtiyar et" veya "sen muhayyersin" ifadesi, kocanın boşanma konusunda karısına verdiği vekaleti kabul veya reddetmesi konusunda serbest olduğunu ifade eder. Koca, karısına bu ifadelerle vekalet vermesi durumunda kadın, kocasının bu vekaletini kabul edebileceği gibi red de edebilir. Kabul ederse kendini boşamış olur. Kadın kocanın gerçek bir vekili gibidir. Kadın bu vekaletin sınırları içinde kalmak zorundadır.

b- "İşin kendi elinde" , " İşin senin elindedir " ifadeleri ile kadına tanınan yetki , koca tarafından gösterilen boşanma çeşitlerinden birini tercih tercih yetkisidir. Eğer koca, karısına "kendini bir veya iki boşanma (talak) ile boşayabilirsin" demişse; kadın, bu iki boşanma şeklinden birini seçmekte serbesttir.

c- Dilersen kendini boşa" , "kaderin kendi ellerinde" ifadeleriyle ise koca, karısına dilediği boşanma şekli ile kendisini boşama yetkisi vermektedir.

Karı kendisine verilen boşanma yetkisini, bulunduğu meclisi terketmeden hemen kullanılmalıdır. Kendini boşamayı reddederse veya meclisi terkeder veya boşanma ile ilgisi olmayan bir işle meşgul olur veya sohbele dalarsa, kocanın verdiği bu yetkiyi bir daha kullanamaz. Boşanma hakkının kullanılması belli bir zamana kadar geçerli sa-yılabilir. Bu olmadığı takdirde kadın hakkını hemen kullanılmalıdır. Fakat "dilediğin zaman kendini boşa" şeklinde verilen bir boşanma yetkisinin kullanılması, kadının bulunduğu mecliste hemen boşanma iradesini beyan etmesini gerektirmez. Tefvizin şartı veya belli bir zamana bağlanması mümkündür. Fakat karının bu hakkı belli bir yerde kullanması şartı geçerli değildir. "Kendini dilediğin yerde boşa" sözü, o meclise inhisar eder.

Boşanmanın dönülebilir (ric'i) veya ayırıcı (bain) olması kullanılan ifadeler ve kocanın niyetine bağlıdır. Fakat burada da asıl olan dönülebilir boşanmadır. Koca, açıkça dönülebilir (ric'i) veya ayırıcı (bain) boşanma istediği halde, kadın yetkisini aşarak aksini yaparsa kocanın istediği boşanma vuku bulmuş sayılır.

Boşanma adedi konusunda karı-koca arasında anlaşmazlık olursa; örneğin, koca iki boşanmaya yetki verdiği halde karı üçlü boşanma yoluna gitmişse bu boşanmalardan hiçbiri meydana gelmemiş kabul edilir. Buna karşılık koca, üçlü boşanmaya yetki verdiği halde karı, bir dönülebilir (ric'i) boşanma ile yetinirse bu geçerli kabul edilir.

Kendisine boşama hakkı verilen kadın, temlik bir tasarrufa sahip olur. Bu sebeple karısına boşama yetkisi veren koca bundan dönemez. Bu tefviz evlenme akdinde de olabilir. Evlenme anında kadın, istediği zaman kocasını boşayabileceği şartını ileri sürer ve koca da bunu kabul ederse tefviz kesinleşmiş olur.²³⁹

B- Karşılıklı Anlaşma İle Boşanma (Hul' veya Muhâlea)

"Hul' خلع " kelimesi sözlükte, çıkarmak ve gidermek anlamlarına gelir. Terim anlamı ise; "kadının bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması" demektir. Muhâlaa da, bu çeşit boşama konusunda karşılıklı anlaşmayı ifade eder.²⁴⁰

Terim anlamının içeriğinde, mezhepler arasında bazı farklılıklar vardır. Hanefilere göre, Hul' veya Hul' anlamındaki lafızlarla karının kabul etmesi şartıyla evlilik mülkiyetini kaldırmaktır. Malikilere göre; bir bedel karşılığında boşamaktır. Ancak Malikiler; Hul'un bedelsiz boşamaya da şamil olduğunu kabul ederler. Hanbelilere göre; özel lafızlarla kocanın hanımından veya bir başkasından alacağı bir bedel karşılığında hanımından ayrılmasıdır. Şafiilere göre ise; talak veya hul' lafzı ile ve bir bedel karşılığında eşlerin birbirinden ayrılmasıdır. Şafiilerin Hul' tanımı gayesine uygun düştüğü için en

239- Cin a.g.e., 68 vd

240- Bilmen,a.g.e.,II,268; Karaman,a.g.e.,III,311

uygun tanım kabul edilmiştir. Zira Hul', Karşılıklı bir bedel üzerinde anlaşarak boşanmaktır. Şafiiler, karının kocaya bir bedel ödemesini Hul'un şartı olarak kabul ederler.

Alimlerin çoğuna göre Hul' caizdir. Çünkü karı-koca arasındaki uyuşmazlıklar, huzursuzlar sebebiyle buna ihtiyaç vardır. Doğuştan gelen bedeni kusurlar, dini, ahla-ki ya da yaşlılık veya zayıflıktan doğan çeşitli sebeplerle kadın kocasından nefret edebilir, onunla yaşamaktan hoşlanmayabilir, kocasına itaat konusunda Allah'ın emrini yerine getirememekten korkabilir. Bu nedenle İslam, sırf erkeğe ait olan boşama hakkına paralel olarak evlilikten kurtuluş için bu yolu da meşru kılmıştır. Bu, kadının karşılaşacağı zarar ve sıkıntıdan kurtulabilmesi için bir bedel vermesi şartıyla meşru kılınmıştır. Böylece kadın fidiye vererek bu evlilikten kurtulmuş ve kocanın kendisiyle evlenme yolunda yaptığı masrafları karşılamış olur.

Hul'un Kur'andan delilleri şunlardır : "...Kadının erkeğe fidiye vermesinde her iki taraf için de günah yoktur."²⁴¹ , "Eğer gönül rızası ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yiyin."²⁴² , "... Aralarında bir anlaşma yapmalarında onlara günah yoktur."²⁴³

Sünnet'ten delili ise İbn Abbas hadisidir. Sabit b. Kays'ın hanımı Hz.Peygambere gelip : "Ya Rasulallah ! Onu ne dini, ne de ahlakından dolayı ayıplamıyorum. Ancak İslam'da nimete nankörlük etmekten korkuyorum" dedi. Hz.Peygamber ona : "Bahçesini geri verir misin ?" dedi. O da : "Evet" dedi. Hz.Peygamber de kocasına "bahçeyi kabul et ve onu bir talakla boşa" buyurdular.²⁴⁴ Bu hanım kocasından ahlaki kötü olduğu ve dini yaşantısındaki noksanlıktan ayrılmak istemiyor. Ancak ondan nefret etmesi sebebiyle ona karşı vazifelerinde kusur etmekten ve iyiliklere karşı nankörlük etmekten korkuyor. Bunun üzerine Hz.Peygamber ona, vücut ifade eden bir emirle değil, irşad edici bir emirle ve ıslahı gözeterek kocasının kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi geri vermesini emretmiştir. İşte İslam'da ilk defa gerçekleşen Hul' budur.

Ebu bekir b. Abdullah el-Müzenî, cumhur'dan ayrılarak kocanın hanımından bir şey almasının helal olmayacağını söylemiştir. Onun iddiasına göre "...Kadının erkeğe fidiye vermesinde her iki taraf için de günah yoktur."²⁴⁵ ayeti, "Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi hiçbir şeyi geri almayın."²⁴⁶ ayetiyle neshedilmiştir. Cumhur'un bu ayete verdiği anlam ise "rızası olmadan almak" şeklindedir. Ama rızasıyla olursa caizdir.²⁴⁷

241- el-Bakara,2/229

242- en-Nisâ, 4/4

243- en-Nisâ, 4/128

244- eş-Şevkânî, a.g.e., VI,246

245- el-Bakara,2/229

246- en-Nisâ, 4/20

247- ez-Zuhaylî, a.g.e.,IX, 381

Koca, muhalaa bedeli olarak az ya da çok bir miktar tesbit edebilir. Ancak, muhalaaya neden olan geçimsizlik karı tarafından ise kocanın, verdiği mehirden fazlasını, kendi tarafından ise vermiş olduğu mehri alması dinen hoş karşılanmamıştır. Muhalaa bedeli olarak, mehir olabilecek her türlü mal kararlaştırılabileceği gibi, çocuğa bir müddet süt vermek, büyütmek gibi menfaatler de kararlaştırılabilir.²⁴⁸

Hanefilerin de içinde bulunduğu çoğunluğa göre muhalaa yoluyla boşama, bir kesin ayırıcı (bain) boşama sayılır. İmam Şafii ise muhalaayı boşama değil, fesih sayar.

VII- BOŞAMADA ŞAHİTLİK

Boşama konusunda, Kur'ân-ı Kerim'deki : "...içinizden iki adil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için doğru yapsın"²⁴⁹ ayeti delil getirilerek boşamanın şahit huzurunda yapılması gerektiği görüşünü savunanlar olmuştur. Buhârî, Sünnet'e uygun boşamayı şöyle tanımlar: "Kadını temizlik döneminde, cinsi ilişkide bulunmadan, iki şahidin şahadetiyle boşamaktır."²⁵⁰

Şianın İmâmiyye ve ismâliyye kolları : "İki adil şahit huzurunda yapılmayan boşama muteber değildir" hükmünü benimsemişlerdir. Buna karşılık cumhur, Hz. Peygamber ve sahabe devrindeki uygulamaya bakarak "nasların hükmü emredici değildir, şahitsiz boşama da muteberdir" demişlerdir. Muasır İslâm Hukuk alimi Muhammed Ebû Zehrâ, boşanmayı güçleştireceği, anormal boşamaları önliyeceği, gerektiğinde isbatı kolaylaştıracağını göz önüne alarak "eğer bize imkan verilse boşamanın muteberliği için şahitlerin şart olduğu görüşünü tercih ederdik" demiş ve böylece zikredilen görüşün günümüzdeki önemini ifade etmiştir.²⁵¹

248- Ebû Zehrâ, a.g.e., 332 vd

249- et-Talâk, 65-2

250- el-Askalâni, a.g.e., IX, 258

251- Karaman, a.g.e., III, 309 vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DOLAYLI BOŞANMA

I- EVLİLİĞİ DOLAYLI YOLDAN SONA ERDİREN DURUMLAR

A- İslâm Dinini Terketme Nedeniyle Boşanma (İrtidat)

Eşlerden biri İslam dinini terketse Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Malik' e göre boşama olmaksızın aralarında ayrılık gerçekleşmiş olur. Mahkeme kararına gerek yoktur, nikah kendiliğinden fesholunur.

Şafii ve Hanbelilere göre nikahın feshi iddetin bitmesine bağlıdır, eğer irtidat eden kadının iddeti bitmeden önce müslüman olursa önceki nikah üzere devam ederler, iddet bitinceye kadar İslama dönmezse, kadın, din ayrılığı olduğu günden itibaren ondan ayrılmış olur. Caferilere göre eşlerden birinin dinden çıkması zifaktan önce olmuş ise nikah derhal fesholur, zifaktan sonra ise iddetin bitmesine bağlı olur.

a- Dinden dönen koca olur , zifaf da gerçekleşmiş olursa, kadın mehrin tamamını alır, çünkü zifafla mehir kesinleşmiştir. Henüz zifaf olmamış idiyse mehrin yarısını alır, çünkü bu, zifaktan önce, erkeğin sebep olduğu bir ayrılımdır, böyle bir ayrılma ise mehri yarıya indirir.

Eğer dinden dönen kadın ise ve irtidatı da zifaktan önce olmuş ise ona mehir yoktur, çünkü o bu hareketiyle üzerine akit yapılan mehre mani olmuştur. Bu kadın, sattığı malı teslim etmeden önce telef eden satıcı hükmündedir. Eğer zifaktan sonra dinden dönmüşse mehrini tam alır. Çünkü İslam diyarında yapılan bir zifafın neticesi ya cezadır veya mehirdir.

b- Karı-koca beraberce irtidat etseler veya hangisinin önce irtidat etteği bilinmese , sonra ikisi de beraberce İslama dönseler aralarında din farkı olmadığı için istihsanen önceki nikahları üzerine kalırlar.

c- İslamdan çıkan erkeğin ne bir müslüman hanımla ne bir kafir ne de mürted kadınla evlenmesi caiz değildir, çünkü o ölümü hak etmiştir. Aynı şekilde İslamdan dönen kadının da, ne bir erkekle ne bir kafirle ne de mürted bir erkekle evlenmesi caiz değildir, çünkü o, Hanefilere göre durumu iyice düşünmesi için hapsedilir.

Müslüman Olmanın Neticeleri :

a- Kadın müslüman olsa kafir olarak kalan kocasına hakim, İslam'a girmesini telkin eder, müslüman olursa evliliğin devamına ters düşen herhangi bir şey olmadığı için kadın onun hanımıdır. İslam'ı kabul etmezse müslüman bir kadının kafirin yanında kalması caiz olmadığı için hakim onları ayırır. Bu ayrılma Ebu Hanife ve Muhammed'e göre bâin boşamadır. Ebu Yusuf'a göre ise bu boşamasız bir ayrılımdır.

b- Mecûsî bir kadınla evli olan bir koca müslüman olsa, kadına müslüman olması telkin edilir, kabul ederse onun hanımı olarak kalır, etmezse hakim aralarını ayırır, çünkü mecûsî bir kadınla nikahlanmak kesinlikle haramdır. Bu ayrılık boşama sayılmaz, çünkü ayrılmanın sebebi kadın tarafından gelmektedir, kadın ise boşamaya ehil değildir.

Eğer zifaf vaki olmuş idi ise kadın nikah esnasında konuştukları mehri alır, çünkü mehir zifafla kesinleşmiştir, ayrıldıktan sonra düşmez. Zifaf olmamış idiyse mehir alamaz, çünkü ayrılık zifaftan önce onun tarafından gelmiştir.

c- Kadın dâr-ı harpte müslüman olsa iddeti bitinceye kadar hakkında ayrılık gerçekleşmez. İddeti, eğer hayız görme çağında ise üç hayız görmesiyle veya iddeti ay hesabıyla bitecek çağda ise üç ay geçmesiyle veya hamile ise doğum yapması ile sona erer. Onun iddeti budur. Çünkü kocanın müslüman olması mümkündür. Kocasına İslâm'ı telkin etmek mümkün olmadığı için hanımın müslüman olması ric'î boşama yerinde kabul edilmiştir. İddeti bittği zaman kocasından kesin ayrılmış olur.

Ama eşlerden biri müslüman olarak dâr-ı harpten dâr-ı İslâm'a gelirse, Hanefilere göre hem hakikaten hem de hükmen diyar (ülke) ayrılığı bulunduğu için ayrılık meydana gelir. Nasıl ki aralarında yakın akrabalık bulunmasından dolayı karı-kocalık maslahatlarının yerine getirilmesi mümkün olamıyorsa diyarların farklı olması da buna ters düşer.

Cumhur, Hanefilere muhalif görüş beyan ederek diyar farklılığından dolayı ayrılığın gerçekleşmeyeceğine hükmettiler. Çünkü bu farklılığın etkisi velayetin (yani kendisine ve malına sahip olması) kesilmesindedir, ayrılık meydana gelmesinde değildir. Bunun hali, dâr-ı emân alarak giren müste'men harbiye ve eman alarak dâr-ı harbe giren müste'men müslümana benzer, nikahlarında herhangi bir ayrılık meydana gelmez.

d- Ehl-i kitap bir kadının yine ehl-i kitap olan kocası müslüman olsa bunlar nikahları üzre kalırlar. Çünkü aslında müslümanın ehl-i kitap bir kadınla evlenmesi sahih olduğuna göre mevcut nikahın devamı zaten sahih olur.²⁵²

B-Kocanın Karısı ile Cinsi İlişkide Bulunmamaya Yemin Etmesi (İlâ):

Bir kimsenin dört ay ve daha fazla bir zaman için karısına yaklaşmayacağına, Allah üzerine yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlamasına "İlâ" denir.

Cahiliye devrinde kötüye kullanılan ve kadınların askıda kalmalarına sebep olan bu adeti Kur'ân-ı Kerim kayıt ve şartlara bağlamıştır : *"Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler, dört ay beklerler. Eğer (bu müddet içinde) kadınlara dönerlerse, şüphesiz Allah*

*çokca bağışlayan ve esirgeyendir. Eğer (müddeti içinde dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki Allah işitir ve bilir."*²⁵³

Îlâ yoluyla evliliğin nasıl sona ereceği konusunda görüşler farklıdır:

Ebu Hanife ve talebesine göre karısına dönmeden dört ay geçmiş olursa karısı bâin talakla boşanmış olur, ayrıca bir muameleye ihtiyacı yoktur.

Malik, Şafii ve Ahmed'e göre müddet sona erince ya boşar, yahut da karısı durumu hakime intikal ettirir ve onun tefrikini ister, Her iki durumda talak, ric'îdir.

Dört ay içinde karısına yaklaşırsa yemin ettiği takdirde keffaret, ibadete bağladığı takdirde ibadet gerekli olur.²⁵⁴

C - Lânetleşme (Liân):

Erkek karısını zina yapmakla suçlar bunu da dört şahid ile isbat edemezse hakim önünde hususi şekilde ve karşılıklı yemin etmeleri gerekir ki buna "Liân" veya "Mülâane" denir.²⁵⁵

Resulüllah(s.a.) zamanında ensardan birisi kendisine başvurarak şöyle demiştir : "Ya Rasulallah şuna ne dersiniz ? Bir adam karısıyla beraber bir adamı yakalıyor; öldürse onu —kısasen—öldürüyorsunuz, gördüğünü söylese —iftira diye— sopaya çekiyorsunuz, sükut etse kalbinde bir kin düğümün kalıyor; Allah'ım bunu aç !" Bunun üzerine şu ayet nazil olur : *"Eşlerine zina isnadında bulunub da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocasını) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır."*²⁵⁶

Mülâane için erkeğin hür, akli başında ve baliğ, kadının da hür, akli başında, bülüğ çağında ve iffetli; her ikisinin —daha önce—bir iftiradan sabıkalı olmamaları şarttır.

Yemine önce erkek başlar, yemin etmek istemezse ya yalan söylediğini itiraf veya yemin etmesi için hapsedilir.

Mülâane tamam olunca hakim onları ayırır ve bu, bir bâin talaktır.

İmam-ı Züfer'e göre hakim tefrikine lüzum kalmadan ebedi olarak ayrılmış olurlar.²⁵⁷

253- el-Bakara,2/226,227

254- Karaman,Mukayeseli İslam Hukuku,İstanbul 1991, III,321

255- Ömer Nasuhi Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, İstanbul, II,330

256- en-Nûr,24/6-8

257- Karaman,a.g.e.,III,322

D- Yasak Benzetme (Zihar):

Kelime olarak zihar, kendine sırtını dönmüş bir kimseye sırtını çevirmektir. Yani iki şahıs arasında mevcut bir anlaşmazlığı ifade eder. Terim anlamı ise kocanın, karısını veya karısının bir organını, aralarında mutlak evlenme yasağı bulunan kan, sıhrî veya süt hısımlarından bir kadın veya onların vücudundan bir uzva benzetmesidir. Örneğin, koca karısına "yemin ederim ki sırtın benim için anamın sırtı gibidir" veya "sen bana anamın karnı, göğsü veya tenasül uzvu gibisin" diyen kocanın bu benzetmesi zihar adını alır. Zihar, cahiliye devrinde, ayırıcı boşanma sonucunu doğuran bir yemindi. Hatta bazı fıkıhçılar, bu devirde ziharin karı-koca arasında ebedi bir yasak doğurduğunu söylerler. Kur'ân ziharin bu karakterini değiştirmiş ve zihari kocanın kariya bir hakareti olarak kabul etmiştir. Koca zihar ile karısına hakaret etmek niyetinde değilse, zihara hukuki sonuç atfedilemeyecektir. Örneğin, koca karısına "sen benim için anam gibisin" derken, sadece karısına şefkat ve sevgisini ifade etmek istemişse zihar kariya hakaret sayılmayacaktır.

Zihar için kocanın müslüman, mümeyyiz ve reşit olması gerekir. Gayri mümeyyizlerin, küçüklerin zihari geçerli değildir. Zihar ile geçici bir yasak ortaya çıkar ve bu yasak keffaretle ortadan kalkar. Müslüman olmayanlar ise keffarete ehil değildirler. Diğer taraftan ancak erkek zihara ehil olup, kadın tarafından yapılan yasak benzetme zihar sayılmaz. Karının veya onun herhangi bir uzvunun kendisine benzetildiği kadın, kocanın kendisiyle evlenmesi yasak olan kadınlardan biri olmalıdır. Ayrıca karının veya onun herhangi bir uzvunun kocanın babası veya kardeşine yahut bunların bir uzvuna benzetilmesi zihar olmaz. Kocanın hür olması şart değildir. Kölenin zihari da geçerlidir. Zihar, şarta bağlanabilir.

Zihar esas itibariyle bir boşanma değildir. Yalnız yapıldığı andan itibaren eşler arasında bir cinsi ilişki yasağı başlar. Başka bir ifadeyle, koca zihardan itibaren, yeminini bozmasından dolayı bir keffaret vermedikçe, karısına yaklaşamaz. Esasen karı kocasına kendini döndürme hakkına sahiptir.

Ziharin sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz :

a- Zihar ile evlenme sona ermez; yalnız koca keffaret verinceye kadar karısı ile cinsel ilişkide bulunmamalıdır. Bu konuda keffaret, bir kölenin azad edilmesi veya iki ay oruç tutulması, bu mümkün değilse altmış fakirin, öğle akşam doyurulmasıdır. Koca, köle ise ancak oruç tutarak keffaret verebilir.

b- Koca, keffaret vermeden cinsî ilişkide bulunursa dini bakımdan büyük bir günah işlemiş olur. Ancak kadın hakime başvurarak kocayı cinsî ilişkide bulunmaktan men ettirebilir veya kadın kocasının keffaret vererek cinsi ilişkilerini tekrar

tesis etmesi veya kendisini boşaması yolunda hakimden bir karar isteyebilir. Koca kabul etmediği takdirde hapisle veya darp suretiyle tazyik yoluna gidilir.

Malikiler ziharı, îlâ'ya benzetirler. Koca dört ay müddetle cinsî ilişkide bulunmazsa, hakim onu, karısını boşamaya davet eder. Kabul etmezse kendisi boşanmaya karar verir. Bu boşanma, ric'î bir talaktır. Diğer mezheplere göre hakim tarafından verilecek böyle bir karar ayırıcı boşanma (bain talak) sonucunu doğurur.

Malikiler ziharı îlâ'ya benzeterek, evlenmenin sona erdirilmesini sun'i bir çözüm tarzı olarak kabul ederler. Bu sona erme, esasında kocanın karısına zarar vermesini önlemek amacına yöneliktir.²⁵⁸

E-Fesih :

Akit zamanında vuku bulan veya sonradan meydana gelen bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle evlilik akdini bozmaktan ibarettir.

Talak İle Fesih Arasındaki Farklar:

a- Talak bain ise evliliğe derhal son verir, ric'i ise iddet içinde yeni bir akde ihtiyaç olmaksızın tekrar evlilik hayatına dönme imkanı mevcuttur.

b- Boşanma ile meydana gelen ayrılıkta erkeğin üç talak hakkından birisi veya daha fazlası kullanılmış olur.

Fesih ile meydana gelen ayrılıkta ise talak hakkı kullanılmış olmaz.

c- Talak —genellikle— bir hakimin hükmüne bağlı bulunmadığı halde fesih bu bakımdan iki çeşittir:

aa)Takdir ve araştırmaya muhtaç olan durumlarda fesih hakimin hükmüne bağlıdır. Denk olmama, mehrin eksikliği, kadının müslüman olmamakta ısrarı, büluğ çağı muhayyerliği hakimin hükmü olmadan feshi doğurmaz. Hakimin feshine kadar da evliliğin bütün neticeleri geçerlidir

bb)Takdir ve araştırmaya muhtaç bulunmayan, herkesin bildiği bozukluklar ise hakimin hükmüne muhtaç olmadan derhal feshi gerektirir. Eğer eşler bizzat feshetmezse her müslüman, hakime başvurup bu münker duruma son vermekle görevlidir: Dinden dönme (irtidat), hürmet-i müsahare doğuran münasebet, yakın akrabalık gibi durum ve nikah manileri de buna misaldir.²⁵⁹

F- Şiddetli Geçimsizlik :

Fena muamele ve itaatsizlik (nüşuz) yalnız kadından gelebileceği gibi erkekten ve iki taraftan da gelebilir. İki tarafın karşılıklı nefret ve haksız davranışları, evlilik

258- Halil Cin,Eski Hukukumuzda Boşanma, Neşr.Selçuk Üniv.,2.Baskı,Konya 1988,85-87

259- Karaman,a.g.e.,III,293 vd.

hukuk ve adabına riayet etmemeleri halinde "şikâk"tan bahsedilir. Nüşuz ve şikak baş-gösterince eşlerin ve çevresindekilerin nasıl davranacakları ve ne yapacakları Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir : "*Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için salih kadınlar itaatkardır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size ittat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.*"²⁶⁰

Bu ayet-i kerime gereğince bütün müctehidler geçimsizlik halinde cemiyet ve devleti temsilen hakimin zikredilen iki hakemi gönderip ıslah teşebbüsünde bulunmalarını isteyeceği hükmünde birleşmişlerdir. Ancak hakemlerin yetkisinde görüş ayrılıkları vardır :

a- Ebu Hanife ve bir rivayete göre Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e göre hakemler vekil durumundadır. Müvekkilleri neye yetki vermişlerse ancak o tasarrufları geçerli olur; Re'sen boşayamazlar, çünkü boşamak —nassın istisnaları dışında— kocaya aittir.

b- Malik ve diğer rivayete göre Ahmed b. Hanbel ile Ali, İbn Abbas, Şa'bi, Nehâî, Evzâî gibi müctehidlere göre hakemler hakim durumundadır; karı-kocanın vekalet vermesine muhtaç olmadan ıslah, bedel karşılığında veya bedelsiz tefrik şıklarından birini tercih onlara aittir. Yukarda geçen ayet ile sahabe uygulaması buna delalet etmektedir.²⁶¹

260- en-Nisâ,4/33

261- Karaman,a.g.e.,III,318 vd.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BOŞANMANIN SONUÇLARI

I- Eşlere İlişkin Sonuçlar:

Boşanma ister kocanın iradesine dayansın, ister karşılıklı rıza ile veya kadının iradesiyle olsun, isterse hakim kararıyla olsun hepsi için ortak bazı sonuçları vardır. Boşanmanın genel ve tabii sonucu evlenmenin sona ermesidir. Boşanmanın bu hükmünü boşanma çeşitlerini izah ederken belirtmiştik. Şimdi bütün boşanma çeşitleri için ortak sonuçlar üzerinde kısaca duracağız. Bu sonuçları boşanmanın şahsî ve malî sonuçları olmak üzere ikiye ayırabiliriz .

A- İddet ve Çeşitleri :

Evlenmenin ölüm, talak veya adli boşanma ile sona ermesi halinde kadın yeni bir evlenme aktedebilmek için belli bir süre beklemek zorundadır. İşte bu bekleme müddetine iddet adı verilir. İddetin kabulünden maksat, evlenmenin sona ermesinden sonra doğacak çocuğun nesebini veya babalığı tayin ve tesbittir. Diğer taraftan dönülebilir boşanma halinde iddet, kocaya karısı ile ikinci bir nikah muamelesine ihtiyaç kalmadan birleşme imkanı verir. İslam hukukunda iddeti, ölüm ve boşanma iddeti olmak üzere iki kısımda incelemek gerekir.

1- Ölüm halinde iddet :

Kocası ölen kadın, kocasının ölümü tarihinden itibaren dört ay on gün iddet bekler. Kadın gebe ise, iddet doğumla sona erer. Kesin olmamakla birlikte, kocanın ölmüş olabileceği hallerde, örneğin kocanın bir savaşta kaybolması gibi, iddet bir yıllık bir araştırmadan sonra başlar. Koca tutsak düşmüş yahut hayat ve ölümü belli değilse son haber tarihinden dört sene geçmekle kadın iddete girer. Koca, gayri müslimler tarafından tutsak edilmiş veya darü'l-harb'de seyahate çıkmış ve kaybolmuşsa, kadın, kocanın yaşının insan hayatının üst sınırına ulaşmasına kadar bekler. Malikiler bunu 70-80; Hanefiler 100 hatta 120 yıl olarak kabul ederler. Kocanın ölümü halinde, zifaf vuku bulmamış olsa bile iddet gene zorunludur.

2- Boşanmada iddet :

Evlenmenin boşanma ile sona ermesi halinde, zifaf vaki olmuşsa kadın üç kuru' veya hayız müddeti bekler.

Muteber bir evlenmenin sona ermesi sözkonusu ise, gerçek veya hükmi zifaf (halvet-i sahih) gerekir. Halvet adı verilen, eşlerin kimsenin rahatsız etmeyeceği bir yerde bir müddet yalnız kalmaları vakıası, ancak muteber bir evlenmede zifaf olarak kabul edilir. Buna göre evlenme batıl olduğu zaman kadının, kocası ile evlenmenin sona ermesinden önce sadece özel bir buluşma yapmış olması iddeti gerektirmez.²⁶²

3- İddet sırasında kadının hak ve ödevleri :

İddet esnasında kadının haklarına kısaca temas edelim. Kur'an-ı Kerim'de, konuyla ilgili olarak: "*Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar, (kendiliklerinden) çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah azizdir, hakimdir.*"²⁶³ hükmü yer almaktadır. Bu, dini mahiyette bir hüküm olup, kadına dava hakkı vermemektedir. Aynı surenin 241. ayeti ise boşanan kadınların nafakaya hakları olduğunu belirtmektedir.

Hanefi mezhebinin bu konuda kabul ettiği esas , evlenmenin ölüm dışında ve kariya kusur atfedilmesi mümkün olmayan bir sebeple sona ermesi halinde kadının iddet nafakası istemeğe hakkı olacağı merkezindedir. Evlenme kadının bir kusuru sonucu sona erdirilmişse , örneğin kadının İslam dinini terketmesi veya itaatsizliği, sadakatsizliği hallerinde kadın kusurlu sayılmıştır.

Ancak kadın iddet içinde nafakasını talep etmezse veya bu konuda hakimden bir karar almazsa, müddetin sonunda talep hakkını kaybeder. Ancak tarafların anlaşması veya hakim kararıyla tesbit edilen nafaka, iddetin geçmesi ile sakıt olmaz.

Kadın bekleme süresini müşterek evde geçirmek zorundadır. İddet başladığı sırada evden uzakta ise hemen eve dönmelidir. Koca karısını evden çıkarmak hakkını haiz değildir. Bununla beraber kadın şu hallerde iddeti müşterek evin dışında geçirebilir:

- a- Koca, kariyi müşterek evden kovarsa,
- b- Kira bedeli ödenmediği için kadın evden çıkarılırsa,
- c- Müşterek ev çökme tehlikesi arzeder veya satılır yahut istimlak edilirse,
- d- Müşterek ev kötü hayat yaşayanların çoğunlukta olduğu bir mahalde ise,
- e- Kadın evde yalnız ise,

Haklı bir sebeple müşterek evi terkeden kadın mümkün olduğu ölçüde yakın bir eve taşınmalıdır.

Bundan başka kadın, iddet içinde, gerekli olmadıkça sokağa çıkmamalıdır.

262- Halil Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, Neşr. Selçuk Üniv., 2. Baskı, Konya 1988, 111 vd.

263- el-Bakara, 2/240

4- İddetin Hükümü :

İddet, süresi içinde kadının eski kocasından başka bir erkekle evlenememesi sonucunu doğurur. Boşanma veya ölüm iddeti bekleyen kadına açıkça evlenme teklif edilmez. Yalnız bir dönülebilir boşanma sözkonusu ise, koca iddetin sona ermesinden önce yeni bir nikaha ihtiyaç olmaksızın karısı ile yeniden birleşebilir. Ayırıcı boşanma halinde ise yeni bir nikah gerekir.

5- Koca Bakımından İddet:

Koca için bazı geçici evlenme engelleri vardır. Bu engellerin mevcudiyeti halinde koca engel ortadan kalkıncaya kadar bazı kadınlarla evlenemez. Bu durum erkeğe empoze edilen iddet olarak kabul edilmektedir.

Koca şu hallerde yeni bir evlenme aktetmek için beklemek zorundadır :

a- Dört kadınla evli olan koca, karılarından birisini boşamışsa, bu karının iddeti bitmeden bir başka kadınla evlenemez.

b- Koca, boşadığı karısının iddeti tamamlanmadan onun kızkardeşi, teyzesi ve halası ile evlenemez.

c- Hür kadınla evli erkek, başkasının kölesi ile evlenmek isterse, hür karısını boşamak ve onun iddetini beklemek zorundadır.

d- Üçlü boşanma ile karısını boşayan erkek, boşadığı karısı ile yeniden evlenebilmek için hulle sonucunu beklemek zorundadır.

e- Cariye satın alan kimse bir hayz veya bir ay beklemeden onunla cinsi ilişkide bulunamaz.

f- Koca daru'l-harbden zorla getirilen kadınla bir hayz görmedikçe; hayız görmeyenlerle ise bir ay geçmedikçe cinsi ilişkide bulunamaz.

Koca için belirtilen bu süreler gerçek anlamda bir iddet değilse de, kocayı belli bir süre evlenme aktetmekten veya cinsi ilişkide bulunmaktan alıkoyduğundan iddet sayılmaktadır.²⁶⁴

B- Boşanmanın Mali Sonuçları

Boşanma, İslam hukukunda eşler arasında önemli mali sorunlar çıkarmaz. Eşler arasında mal ayrılığı rejimi cari olduğundan evlilik birliğinin sona ermesi ile karı- koca kendi mallarını alıp götürürler. Boşanmanın mali sonuçlarını mehir bakımından incelemek gerekir.

264- Cin,a.g.e.,115 vd.

Kadın, evlenmede üç durumda mehri hak eder. Bunlar zifaf, halvet-i sahiha ve eşlerden birinin ölümüdür. Bu hallerde kadın mehrin tamamını kazanır. Bazı hallerde kadın tayin edilmiş olan mehrin yarısını talep edebilir veya mehrin tamamı peşin olarak ödenmişse, kadın bunun yarısını kocasına iade etmek zorunda kalabilir. Bazı hallerde ise kadın mehrin tamamını kaybeder:

Evlenme , zifaf veya halvetten önce kocanın kusuru sebebiyle sona ermişse, kadın kararlaştırılan mehrin yarısını alır. Kur'ân-ı Kerim'in: "*bir kadını zifaftan önce boşarsanız o, mehrin yarısını alır*"²⁶⁵ hükmü tereddüde meydan bırakmamaktadır. Demek ki, evlenme kocanın talak yetkisini kullanması veya onun kusurlu hareketleri nedeniyle kadının talebi üzerine hakim kararıyla sona ermişse, kadın mehrin yarısını alır. Ancak evlenme muteber bir şekilde aktedilmemişse, kadın mehrin tamamını kaybeder.

Evlenmenin zifaftan önce sona ermesi kendi kusuru yüzünden olan kadın, mehrin tamamını kaybeder. Kadına mehrin tamamını kaybettiren ve evlenmenin sona erdirilmesi neticesini doğuran kusurlu hareketleri şunlar olabilir :

a- İslamiyeti terketmesi,

b- Her ikisi de Hıristiyan veya Musevi olan eşlerden koca İslamiyeti kabul ettiği halde karının kocayı takip etmemesi,

c- Kocanın başka kadından olan oğlu veya babasıyla yasak ilişkilere girmesi,

d- Henüz küçükken babası veya büyük babası dışında bir veli tarafından evlendirilmişse, bulûğa erdikten sonra, fakat zifaftan önce hıyar-ül bulûğ yetkisini kullanır, evlenme hakim tarafından feshedilir ve kadın hiç mehir almazsa.

İlk üç sebep, evlenmenin sona ermesinde kadına atfedilecek kusurlu hareketler olabilir. Yani koca talak yetkisini kullanırsa bu, kadının kusurlu davranışları yüzünden olmuştur diyebiliriz. Sonuncusu esas itibariyle bir fesih sebebi olmasına rağmen, nikahın aktiyle kurulan ve uzun müddet devam eden evlilik bağına ortadan kaldırdığı cihetle bir çeşit adli boşanma olarak düşünülebilir. ²⁶⁶

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Evliliğin sona erdirilmesi anlamına gelen boşama konusunda Hz.Peygamber dönemindeki uygulamaları temel aldığımız araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz;

1- İslam'dan önceki din ve milletlerde boşama, İslam'da olduğu gibi meşru kabul edilmekle birlikte tek taraflı, özellikle kadın açısından haksız, zulme varan ve hiçbir hukuki dayanağı da olmayan uygulamalarla dolu idi. İslam'ın doğuşundan hemen önceki cahiliyye arab toplumunda da durum pek farklı değildi.

265- el-Bakara, 2/238

266- Cin, a.g.e., 120 vd.

2-Evlilik ilişkisinin temelini sevgi ve merhamet üzerine kuran İslâm, evliliğin sona erdirilmesinde de hem erkek, hem de kadının hukukunu gözetmiş ve koyduğu prensiplerle dengelemiştir. Temel taşlarını erkek ve kadının oluşturduğu aileyi kutsal bir yuva olarak kabul etmiş, bu yuvanın yıkılması anlamına gelen boşanmayı da en son çare olarak kabul etmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre ailedeki huzur, eşler arasındaki maddi manevi, ruhi bedeni kaynaşmaya, karşılıklı sevgi, saygı ve şefkate bağlıdır. Yine Kur'an erkeklere kadınlarla iyi geçinmelerini emretmekte, kadınlara da, geçimsizliğin kocalarından kaynaklanması durumunda onlarla anlaşmalarının daha hayırlı olacağı tavsiyesinde bulunmaktadır. Hz.Peygamber'in hadislerinde de erkekler boşamaktan, kadınlar da boşanma talebinde bulunmaktan menedilmiştir.

3- Boşanmayı başvurulacak son çare olarak gören İslam, konuyu hukuki bir çerçeveye oturtmuş, gerek Kur'an-ı Kerim ve gerek Hadis-i Şerifler boşanmaya belli kıstaslar getirmiştir. İslam Hukukcuları, Kur'an ve Sünnet'in öngördüğü boşama şekline "*Sünnet'e uygun boşama*" anlamında "*Sünnî Talâk*" demişler, buna karşılık Kur'an ve Sünnet'e aykırı olarak yapılan boşamaya da "*Sünnet'e uygun olmayan boşama*" anlamında "*Bid'î Talâk*" adını vermişlerdir. İslam Hukukcularının ittifakıyla Sünnet'e uygun olarak yapılan boşamanın şekli; "*Hayız ve nifasdan sonra, cinsi ilişkide bulunmadığı temizlik döneminde, birdefa boşamaktır.*" Bu şekillerden birisi dikkate alınmadan yapılan boşama "*Bid'î*" kabul edilmiştir. İslam Hukukcuları böyle bir boşamayı ittifakla haram kabul ederler.

4- Sünnet'e uygun olmayan boşamanın hukuki sonucu, yani böyle bir boşamanın geçerli olup olmaması, İslam Hukukcuları arasında tartışma konusu olmuştur. Aralarında dört mezheb imamının da bulunduğu çoğunluğa (cumhura) göre "*hayız ve nifas halinde ya da cinsi ilişkide bulunulan temizlik döneminde yapılan boşama*" haram olmakla birlikte geçerlidir. İbn Teymiyye, İbn Kayyım, İbn Hazm gibi alimlerin öncülük ettiği azınlığa göre ise, böyle bir boşama ilahi emir ve talimatlara uygun olarak yapılmadığı için geçersizdir. Sünnet'e uygun boşamanın ikinci bölümünü oluşturan "*üç boşamayı bir defada yapma*" konusu da tartışılmış, çoğunluk böyle bir boşamayı geçerli sayarken, azınlık böyle bir defada yapılan üç boşamanın bir boşama sayılacağını savunmuştur. Günümüzde de her iki görüşe taraf olan alimler bulunmaktadır.

5- Sünnet'e aykırı olarak yapılan boşama konusunda, taraflardan çoğunluk, görüşlerini savunmada daha çok nakli delillere ağırlık verirken, azınlık nakli delillerden ziyade akli delillere ve kıyasa ağırlık vermiştir.

6- İslam prensib olarak boşama yetkisini erkeğe vermiştir. Erkek, bu yetkisini tek taraflı iradesiyle istediği şekilde kullanabilir. Ancak İslam bazı durumlarda kadının da bu hakka sahip olabilmesine fırsat tanımıştır. Bazen karı-koca anlaşarak evliliğe son verebilirler. Bu, karının kocaya bir bedel ödemesi anlamına gelen "*Hul'*" şeklinde olabileceği gibi, karı-kocanın birbirlerini evlenmeden doğan her türlü alacak ve

borçlardan ibra etmeleri anlamına gelen " *Mübaraa* " şeklinde de olabilir. Bazen koca, boşama hakkını karısına devredebilir. Buna " *Tefvîzu't-Talâk* " adı verilir. Kadın belirli durumlarda, yargıya başvurarak boşanma talebinde de bulunabilir.

Sonuç olarak İslâm, toplum gerçeklerini kabul eden ve bunu esas alan bir din olarak, her konuda olduğu gibi boşanma konusunda da koyduğu hükümlerle en güzel ve faydalı olanı hedeflemiştir.

BİBLİYOGRAFYA

el-Âlûsî, Mahmûd Şükrî,

Bulûgu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l - Arab, I-III, Beyrut, t.y.

el-Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdillâh, (ö.1270/1854)

Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l - Kur'ânî'l-Azîm , Neşr.Dâru'l - Fikr , Beyrut 1408/1987

el-Beydâvî, Abdullah b. Ömer, (ö. 791/1291)

el-Gâyetü'l - Kusvâ fi Dirâyeti'l-Fetvâ , Dımam t.y.

Bilmen, Ömer Nasûhî, (ö. 1391/1971)

Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu , Neşr.Bilmen Yayınevi, İstanbul t.y.

el-Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö.256/869)

el-Câmiu's-Sahîh , Neşr. Çağrı Yayınevi , İstanbul 1401/1981

Canan, İbrahim,

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Neşr.Akçağ Yayınları, Ankara 1991

el-Cassâs, Ebu Bekr b. Ahmed b. Ali, (ö.370/980)

Ahkâmü'l-Kur'ân , Beyrut 1335 h.

el-Cezîrî, Abdurrahman,

el-Fıkh Ale'l - Mezâhibi'l-Erbaa , Beyrut 1969

Cin, Halil,

Eski Hukukumuzda Boşanma, Neşr. Selçuk Üniv.,2. Baskı, Konya 1988

Döndüren, Hamdî,

Delilleriyle Aile İlmihali, Altınoluk, İstanbul 1416/1995

Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî, (ö.275/888)

es-Sünen , Neşr. Çağrı Yayınevi , İstanbul 1401/1981

Ebu Zehrâ, Muhammed,

el-Ahvâlû's-Şahsiyye , Kahire 1957

Elmalılı, Hamdi Yazır, (ö.1358/1939)

Hak Dîni Kur'ân Dili, Sadeleştirilenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli,

Abdullah Yücel, Muhsin Demirci, Nedim Yılmaz, Neşr. Azim Yayıncılık, İstanbul t.y.

el-Hillî, Abdülkerim,

el-Ahkâmü'l-Ca'feriyye fi'l-Ahvâli's-Şahsiyye , Beyrut 1985

İbnü'l-Arabî, el-Kâdî Ebu Bekr Muhammed Abdullah, (ö.543/1148)

Ahkâmü'l-Kur'ân , 1967

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, (ö.852/1448.)

Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî , Neşr. Dâru'r-Rayyân li't-Türâs 1.Baskı, Kahire

1407/1987

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, (ö.861/1457)

Fethu'l-Kadîr , Beyrut t.y.

İbnü'l-Kayyim , Muhammed b. Ebî Bekr, (ö.751/1350)

Zâdü'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd, Tah: Şuayb el- Arnaûd , Abdülkadir el-Arnaûd ,
Beyrut 1987

İbn Mâce , Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, (ö.275/888)

Sünen , Neşr.Çağrı Yayınevi , İstanbul 1401/1981

İbn Rüşd , Ebu'l -Velîd Muhammed b. Ahmed el- Hafîd, (ö.520/1269)

Bidâyetü'l - Müctehid ve Nihâyetü'l - Muktesîd , Çev: Ahmed Meylâni ,İstanbul 1991

İbn Teymiyye , Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed, (ö. 728/1328)

Mecmûu Fetâvâ , Tah. Abdurrahman İbn Kâsım , Matbaatü'l-Hukûme ,1.Baskı, h.1386

Karaman , Hayreddin,

Mukayeseli İslâm Hukûku , İstanbul 1991

el- Kâsânî , Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, (ö.587/1191)

Bedâiu's-Sanai' fi Tertîbi's-Şerâi', 2.Baskı, Neşr.Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye , Beyrut 1406/
1986

el-Kurtubî , Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (ö.671/1273)

el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, 1. Baskı,Neşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,Beyrut 1408/1988

Kutub , Seyyid, (ö.1386/1966)

fi Zılâli'l-Kur'an , Çev: M.Emin Saraç , İ.Hakkı Şengüler , Bekir Karlığa , Neşr. Mad-
ve Yayınları , İstanbul , t.y.

Mâlik b.Enes, (ö.179/795)

el-Muvatta', Neşr. Çağrı Yayınları, İstanbul 1401/1981

el-Mevsilî , Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd, (ö.683/1284)

el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr , Neşr. Pamuk Yayınları ,İstanbul t.y.

Miras , Kâmil, (ö.1376/1958)Y

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi,9.Baskı,Neşr. D.İ.B.
Yayınları, Ankara t.y.

en-Nesâî , Ebû Abdirrahman b. Şuayb, (ö.279/892)

Sünen , Neşr. Çağrı Yayınevi ,İstanbul 1401/1981

es-Sâbûnî , Abdurrahman,

Medâ Hurriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi's-Şerîati'l-İslâmiyye,2.Baskı, Neşr.Dâru'l-Fikr,
1968

es-Sâbûnî , Muhammed Ali,

Ravâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm, 5.Baskı ,Mektebetü'l-Gazâlî,Dımeşk 1407/1987

Savaş , Rıza,

Hız. Muhammed Devrinde Kadın , Neşr. Ravza Yayınevi , İstanbul 1992

es-Serahsî , Ebu Bekr Muhammed b. Ebî Sehl, (ö.490/1097)

el-Mebsût, 3.Baskı, Neşr. Dâru'l-Ma'rife , Beyrut 1398/1978

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, (ö.1255/1839)

Neylü'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyid'l-Ahyâr, Dâru'l-Hadîs ,Kahire t.y.

et-Tehânevî, Eşref Ali,

İ'lâû's-Sünen,İdâretü'l-Kur'ân ve Ulûmi'l-İslâmiyye,Pakistan,t.y.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, (ö.279/892)

Sünen ,Neşr.Çağrı Yayınevi ,İstanbul 1401/1981

Topaloğlu, Bekir,

İslâm'da Kadın , Neşr. Yağmur Yayınevi , İstanbul 1990

Zekerîyya, Ahmed Vasfî,

Aşâiru's-Şâm , Neşr. Dâru'l-Fikr , Dimeşk 1987

Zeylâî, Cemâluddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, (ö.762/1361)

Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye ,Neşr.Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse , t.y.

Zihnî, Mehmed,

Nîmet-i İslâm ,Neşr. Sönmez Yayınları

Zuhaylî, Vehbe,

el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletuh , Çev.Ahmet Efe,Neşr.Risâle Yayınları, 1994